DIN GEOGRAFIA ISTORICĂ ŞI UMANĂ A CARPAŢILOR

— Nedei, păstori, nume de munţi —

de ION CONEA
Bucureşti

In memoria lui G. VÂLSAN

„Mieux que les plaines, con-

Despre Ţara Haţegului Ovid Densuşianu scrie undeva că a fost „întîiul sălaş al neamului nostru dincolo de Carpaţi“ [1]). Şi tot despre ea, un cărturar ardelean scria cândva în *„Foaia pentru minte, inimă* şi *literatură“* aceste cuvinte:

„Insă această puţină întinsătură de loc e plină de rămăşiţe de cetăţi, cetăţui, turnuri, turnuri de pază şi fundamente de clădiri vechi, parte dacice, parte romane, ridicate pentru de a manifesta puterea acelor Domnitori, cari în timpurile înfloririi acestui teren au vieţuit aici“ [2]).

Este, aşa dar, Ţara Haţegului, nu numai cel mai frumos fragment din pământul Ardealului [3]), ci este şi „cel dintâi sălaş al neamului românesc dincolo de Carpaţi“. Se înţelege, de aici, ce mare interes poate să prezinte studiul vieţii omului, fie în trecut, fie astăzi, în acest colţ de ţară.

Iar din Ţara Haţegului însăşi — care toată nu are mai

---

[1]) *Graiul din Ţara Haţegului,* p. 4.

[2]) No. din 26 Aug. 1853. Autorul este fostul vicar al Haţegului, Ştefan Moldovan.

[3]) Ioan Pop-Reteganul, *Din Ţara Haţegului,* Sibiu, 1930, p. 4: „In desele mele călătorii întreprinse în lungul şi latul scumpului nostru Ardeal, am căutat în câteva rânduri şi acea parte a lui, care se numeşte Ţara Haţegului. Frumos e Ardealul fără măsură, dar în el mai frumos este acest corn.... care până în ziua de astăzi se numeşte Ţara Haţegului“.

mult de 40.000 de ha. suprafață, cât una din marile moșii românești înnainte de expropriere — ni se pare că partea cea mai vrednică de interes este colțul ei din sud-vest, acela care se înfundă în trecătoarea Porții de Fier transilvane.

Prin *Poarta* aceasta treceau, în primăvara anului 102, din Banat spre Hațeg, armatele împăratului Traian. In ea se vor fi dat sângeroase lupte, înainte ca Romanii să fi izbutit a coborî dincoace, în cuibul dacic al Țării Hațegului. Și, îndată la răsărit de această poartă, nu trebue să uităm că zac ruinile Ulpiei Traiane. Și chiar dacă Sarmisegetusa dacică va fi fost aiurea — și *nu*, așa cum s'a crezut până nu de mult, pe acelaș loc pe care Traian a zidit Ulpia lui [1]) — chiar în acest caz, tot trebue să admitem că Dacii vor fi avut și ei o cetate de apărare aici, în spatele dinspre răsărit al Porții de Fier. Nu e de admis ca ei, mai ales când știau că primejdia romană de *acolo* avea să vină, dinspre Banat — deci prin Poarta de Fier — nu e de admis ca ei să fi lăsat această Poartă fără apărare. Aceasta, deci, va fi fost căptușită cu o serie de întărituri pe care, până astăzi, nu le putem ști unde anume au fost [2]).

Știm, însă, foarte bine, unde a fost Sarmisegetuza romană, pe ale cărei mărețe ruine [3]) știința arheologică românească le-a desgropat în întregime în ultimii zece ani. Știm că în tot locul, în raza ei, pământul *e plin de urmele trecutului roman.* Mai întâi: unul din drumurile romane ale Tabulei Peutingeriane urca, se știe, dinspre Caransebeș pe Bistra în sus; suia la Poarta de Fier, după care cobora dincoace, în Țara Hațegului, pe care o străbătea în lung, până la de-

---

[1]) v. D. M. Teodorescu, *Cercetări arheologice in munții Hunedoarei.* Extras din *Publicațiile comisiunii Monumentelor istorice, secțiunea pentru Transilvania*, Cluj, 1923, pp. 23-24, ca și, de acelaș, *Cetatea dacă dela Grădiștea Muncelului*, Extras din acelaș „Anuar" al Comis. Mon. ist. pentru Transilvania, pe 1929, p. 25.

[2]) In *Foaia pentru minte, animă și literatură*, No. 35, din 2 Sept. 1853, într'un articol despre *Țara Hațegului*, vicarul Șt. Moldovan scrie că în curmezișul Porții de Fier *„este un vallum de ambe părțile drumului, săpat până în vârful ridicăturilor celor mai de aproape"...*

[3]) Amfiteatrul roman al Ulpiei Traiane, a cărui desgropare a fost inaugurată în Septembrie 1934 de Regele Carol II și care, în campania de lucru din acel an și din cel următor, a fost desgropat în întregime — este, în toată lumea romană de răsărit, singurul amfiteatru roman păstrat în întregime (cuvinte ale profesorului C. Daicovici).

fileul pe care, odată cu Streiul, ieşia din ea şi pătrundea în ţinutul Huniedorii. Iar astăzi, un fragment din ea, în perfectă stare, se păstrează între satele Grădiştea şi Ostrovul Mare [1]).

La tot pasul, în raza Grădiştei şi a tuturor satelor din jur, vorbesc urmele trecutului: pietre cu inscripţii romane [2]), monete din aceeaşi vreme, câte o bucată din corpul unei statui sau din al unui apeduct [3]), câte o numire de deal sau de munte [4]), etc. Cu drept cuvânt se exprimă cărturarul ardelean, în *„Foaia pentru minte, animă şi literatură"* din 2 Septemvrie 1853, cu privire la bucata asta de loc, care stă în spatele dinspre răsărit al Porţii de Fier:

„Aici toată glia (brasda) de pământu este stercuită cu sângele vitejiei romane, spre gloria numelui său, precum şi a soartei disperate a belicoşilor Daci" [5]).

* * *

---

[1]) *L-am vizitat, în 27 Septembrie 1935, în tovărăşia profesorului* C. Daicoviciu, desgropătorul Sarmizegethusei romane, când l-am auzit, pe profesor, spunând: „E cel mai bun şi mai bine păstrat fragment de şosea romană de pe pământul românesc". Ajunge în satul Ostrovul Mare, în spatele ogrăzii locuitorului Ştefan Moldovan. Trece, după aceea, spre răsărit, în livada locuitorului Vârvesc Ion, după care, în sfârşit, trece apa Râului Mare, spre a se pierde, pentru câtva timp, în largul şesului, şi din nou să apară tocmai spre defileul dela Subcetate. „O fost drum vechiu. Dar acum nu mai este *urdinare,* adică umblare multă — pe el. Nu mai *úrdină* lumea pe el cu căruţele. Noi îi zicem *troian"* (Moisă Obrejan, ani 51, din Ostrovul Mare, — azi 28 Septembrie 1935). E interesant termenul *urdinare,* pronunţat în legătură cu acest drum: lat. ordinaria = fr. ornière = urmă de roate de car.

[2]) Vezi, de pildă, articolul: *Annotatiuni despre ţieara Hatiegului,* al patrulea dintr'o serie de vreo zece, publicat în „Foaia pentru minte animă şi literatură" din 23 Septembrie 1853 şi în care e vorba de o sumă de astfel de inscripţii funerare romane, găsite în satele Ostrov şi Clopotiva. (Autorul articolelor e fostul vicar al Haţegului, Ştefan Moldovan).

[3]) „In satul de acum Peucineştii (lângă Grădiştea) se află un canal din ţevi de pământu, carele trece prin casa (?) unui locuitoru de acolo şi răsuflă tocma pe lângă ruinile besericii prememorate de către răsărit, la drumul ţării" (In *„Foaia pentru minte"*... din 2 Septembrie 1853. Autorul, acelaş de mai sus).v. şi studiile profesorului Daicoviciu.

[4]) In continuare, articolul din care am reprodus nota de deasupra acesteea, spune că peste drum de Păucineşti (la nord de şoseaua ce merge la Haţeg) se *găseşte „Vârful Cetăţuia", care a purtat cândva o „citadelă* de 50 paşi împrejur"... „şi bătrânii arată drumul carele s'au fost tăiat în faţa dealului ca să ducă celea trebuincioase din cetatea Sarmizegethusa spre nutrirea păzitorilor din citadelă"... Nu este exclus, în adevăr, ca săpături viitore să găsească vechi urme de fortăreţe pe înălţimile care dominau Ulpia Traiană dinspre nord, sud şi vest.

[5]) Iar despre frumuseţea şi pitorescul peisagiului din raza Ulpiei Traiane, cu munţi de jur împrejura-i, autorul se exprimă, tot acolo astfel:

„....aşa încât privitorul se răpeşte cu cugetul şi i se apare ca cum

Am vrut să spunem, cu alte cuvinte, că, în colţul de sud-vest al Ţării Haţegului, acolo unde — peste grumazul Porţii de Fier transilvane — această „ţară" dă mâna cu Banatul, se pare că e cazul să căutăm ecoul unei străvechi vieţi autohtone; şi că e cazul, mai departe, să căutăm a vedea dacă nu cumva, în formele de viaţă rurală ale prezentului, nu se poate surprinde firul vieţii celei vechi.

Despre unele din satele acstei regiuni ştim că sunt foarte vechi. Aşa, de exemplu, satul Râu-de-mori este atestat documentar încă din 1351. Nicio altă localitate din Ţara Haţegului — afară de Haţeg, *capitala*, care apare în diploma Ioaniţilor din 1247 — nicio altă localitate nu apare aşa de vreme în documente ca acest sat Râu-de-mori [1]). Iar Clopotiva, vecina de peste apă a Râului-de-mori, apare şi ea numai la nouă ani, după aceea, în documente [2]). Iar *Ostrovul*, vecin cu amândouăle, apare tot în 1360. E deosebit de interesant, prin urmare, că tocmai *colţul acesta de ţară, în care zac ruinile Ulpiei Traiane* ca şi atâtea alte documente şi mărturii ale vremii în care această cetate era în floare, — e deosebit de interesant că tocmai el (adică: satele lui) apar cele dintâi în documente. Ar fi semn că în acest loc vieaţa autohtonă, altoită cu cea romană, s'a tors neîntrerupt, începând dinnainte de istorie şi până în zilele noastre.

Iată, dar, în ce stă interesul şi valoarea unui studiu asupra diverselor aspecte ale vieţii omului, astăzi şi în trecut, din această regiune.

* * *

In vara 1935 am făcut excursii aproape în toţi munţii Haţegului. Am întârziat, mai ales, în munţii basinului Râu-

---

ar fi într'o clădire de teatru al naturei, a căreea scenă se înfăţişează la Sarmisegethusa, şi ca cum ar fi într'o beserică a naturei, al căreia altariu şi sacrariu e cetatea aceasta".

[1]) v. R. Vuia, *Ţara Haţegului şi regiunea pădurenilor*, în *Lucrările Institutului de geografie al Univ. din Cluj*, II (1926), p. 58.

[2]) *A. Hunyadfegyei Tőrténelmi és Régészeti Társulat Évkönyve 1880. Évben Tőrtent Alakulásától 1881. Május 29- IG, Lefolyt Társulati Évre Szerkesztette az igazgato válaszmány megbizából* Kun Robert, *társulati titkar*, Budapest, 1882, p. 61: „Baija, filius Buz de *Clapativa*"... In acelaş document e pomenit şi Ostrovul, ca şi Dânsuş-ul...

lui-Mare, la stânele din dreapta și stânga acestui râu, — adică la stânele satelor Clopotiva şi Râul-de-mori. Satul Râul-de-mori e format din patru cătune sau *crânguri*. Fiecare din acestea își are, în munte, stâna lui. Noi am cercetat mai ales stâna din muntele *Caruntu*, a crângului Suseni. Clopotiva are și ea tot patru stâni. Le-am cercetat pe toate — şi mai ales pe cea din muntele Ștevia, la aproape 30 de km. depărtare de sat, în inima munților.

Cercetând stânele acestea și cercetând toponimia munților din raza lor, nu se poate să nu-ți vie în minte cele ce nota despre Țara Hațegului, în 1915, Ovid Densusianu:

„Şi firea locului și felul de viață al locuitorilor te opresc la gândul că acest colț al Ardealului n'a putut fi decât un cuib de *păstori*. Chiar acolo unde păstoritul e o îndeletnicire aproape părăsită... amintirile bătrânilor vorbesc de vremuri mai bune, când *păcurarii* se suiau în munte cu turme bogate"... [1]).

Cu alte cuvinte, a fost o vreme când omul din Țara Hațegului era mult mai legat de munte, decât cum e azi — când, totuş, el este încă atâta de legat [2]). Din cele ce am constatat noi, într'o serie de excursii făcute în vara 1935 tocmai în munții Hațegului, se va vedea că afirmația de mai sus e, toată, numai adevăr. Ne-ar trebui mult spațiu, ca să putem expune tot materialul cules.

Vom privi relația om-munte pe trei laturi: pe aceea a *păstoritului*, pe aceea a *vechilor târguri și sărbători* care au trăit intens cândva pe culmile carpatice ale masivului banatic: *nedeile* și, în sfârșit, pe latura *toponimiei*.

* * *

Despre populația românească din sud-vestul Țării Hațegului se poate spune, cu o vorbă care, dacă poate părea banală, ar fi totuș foarte la locu-i: e trup și suflet cu muntele [3]).

---

[1]) *Graiul din Țara Hațegului*, p. 4.

[2]) Am putea spune, schimbând puțin cuvintele lui Sully Prudhomme, despre omul din Țara Hațegului: „Nenumărate fire, plăpânde, dureroase, leagă sufletul şi toată ființa mea — de munte".

[3]) v. și cuvintele ungurului *Ioan Földes*, în această privință, la **Andrei Veress**, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească...* p. 4.

Această legătură, poate, e mult mai veche decât se crede în deobşte. Omul, aici, nu numai că e *prieten* al muntelui, dar mai e şi un *cunoscător* al lui fără de pereche. Sunt în Clopotiva, de pildă, locuitori cari se oferă să te călăuzească pe munte până la Orşova „tot *pa* muche, din vârf în vârf, să nu *tuni* în nicio vale până la Ruşava" [1]) — aşa de întins e orizontul lor spaţial. Unii din ei au neamuri în Cloşanii Mehedinţului, ceea ce arată că legăturile transcarpatice, pe care ni le atestă şi documentele pentru trecut, au fost totdeauna în floare. Poporul cunoştea şi cunoaşte *plaiuri* care te pot purta uşor dintr'o parte într'alta. Acum 80 de ani, vicarul Haţegului — Ştefan Moldovan — amintea, în *Foaia pentru minte, animă şi literatură*, de un drum care, pornind din satul Râu-de-mori, mergea mai întâi pe valea *Râuşorului* (care coboară dinspre Retezat) pentru a se sui după aceea sus „pe culme; iară pe culme şerpueşte — şi după spusa oamenilor se întoarce pe după piscul Retezatului şi, de acolo, pe culmea munţilor, trage la vârful muntelui *Oslea*, de pe carele se pogoară în *România-mică, la Tismana*" [2]).

In raza satului Clopotiva e plin muntele de *sălaşele* şi *colibele* în care iernează turmele clopotivene, care turme stau vara sus, „la gol". Iar dincolo de domeniul *sălaşelor, colibelor* şi *ogrăzilor* [3]) — începe acela al *stânelor*: de oi, boi, vaci, — şi care ţine până dincolo de Vârful Pietrii, c. 30 km. depărtare de sat, unde pârâul Corciova, coborând dinspre apus, se aruncă în apa Râului-Şes.

* * *

---

[1]) Din Clopotiva drumul te duce, pe valea Râului Mare sau pe culme, pe sus, până la *Vârful Pietrii* (2200 m.). De acolo, trecând pe munţii bănăţeni, drumul te duce, tot din vârf în vârf (aşa cum glăsuie documentul din 1520 că mergea — exact tot pe acolo — hotarul dintre Ardeal şi Oltenia pe acea vreme) pe dreapta Cernei, până la Mehadia (nu, deci, chiar până la Ruşava, cum spune clopotiveanul).

[2]) Din articolul: *Annotatiuni despre tiéra Hatiegului*, din No. 38, Miercuri 23 Septembrie, 1853, p. 284.

[3]) In *sălaşe* se adăposteşte omul vara, când e la coasă (sălaşele, ca şi *colibele* şi *ogrăzile*, sunt doar în domeniul fânaţelor, iar *fânul* şi *coasa* alcătuesc una din bogăţiile şi una din ocupaţiile principale ale locuitorilor). In *colibe*, care sunt mai mici, mai rudimentare (un fel de semi-bordee, am spune) stă omul iarna, când e dus la oi, care oi stau şi iarna, deci, tot în munte şi nu coboară în sat. Coliba e mică şi deabea ieşind, parcă, din pământ, — „ca să fie cald în ea". Iar *ogrăzile* sunt ocolurile îngrădite, pline cu clăi de fân.

> *„Nedeia e mai luată în seamă decât Crăciunul, Paştele şi Rusaliile... Nedeia e mai mult decât Anul-Nou. Nime din popor nu numără anii dela Anul-Nou, ci dela „nedeie“...*

Stânile, cum am spus, sunt: *de oi, de vaci, de boi*. De vaci sunt mai multe: în *Netiş* — cea mai depărtată de sat, la c. 30 km. — ; în *Bod*, în *Obârșia Furcăturii*, în *Purcăreți*, în *Făgețel*. De boi — e una singură, care, în plus, e totodată și de vaci: în muntele *Petreanu Mare*. „Acolo stau vara boii satului, toți. *Ciorda* boilor a fost, vara asta, cam de 200 de capete și or păzit-o doi *ciordari*“.

Dar interesul nostru se va opri, în paginile care urmează, numai asupra stânelor de oi, adică asupra păstoritului propriu zis.

Clopotiva are 5 stâne de acestea, cu un total de 4200 oi: în *Ștevia*, în *Părăginosul*, în *Petreanu-Mic*, în *Petreni*, în *Făgețel*. Propriu zis, ele sunt 4, cea din Făgețel fiind o dependență a celei din Părăginosul [1]). Oile deci, se împart cam de fiecare stână câte 1000. Cea mai apropiată de sat e aceea din Făgețel, c. 10 km.; cea mai depărtată, aceea din muntele *Ștevia*, la c. 30 km., sub Vârful Pietrii; iar celealte trei sunt, cea din Părăginosul la c. 19 km., cea din Petreanu-Mic la 15 și cea din Petreni iar la 15 km.

Dar vom părăsi pentru moment stânele, pentru a ne ocupa mai întâi de *problema nedeilor*. Vom urmări și cerceta această problemă în lumina următorului fapt: în munții Clopotivei, sunt *trei* munți cari se numesc așa — *Nedeia*, dar pe care azi nu se ține nicio *nedeie* și nici nu s'a ținut cândva, *de când țin oamenii minte*. „Noi nu le-am apucat și nici bătrânii noștri nu spuneau să le fi apucat; ba spuneau tocmai că *nu le-au apucat nici ei*“ [2]). Cândva, totuși, ele trebue să se fi ținut.

Ca să înțelegem și să putem trata cu folos acest foarte

---

[1]) In ea stau tot oile *stânei din Părăginosul*, „dar numai primăvara şi vara jumătate, până să gată iarba, care acolo dă mai de vreme, că e mai aproape de sat“.

[2]) Moș *Brăilă Nistor*, de ani 71, din Clopotiva, toamna 1935.

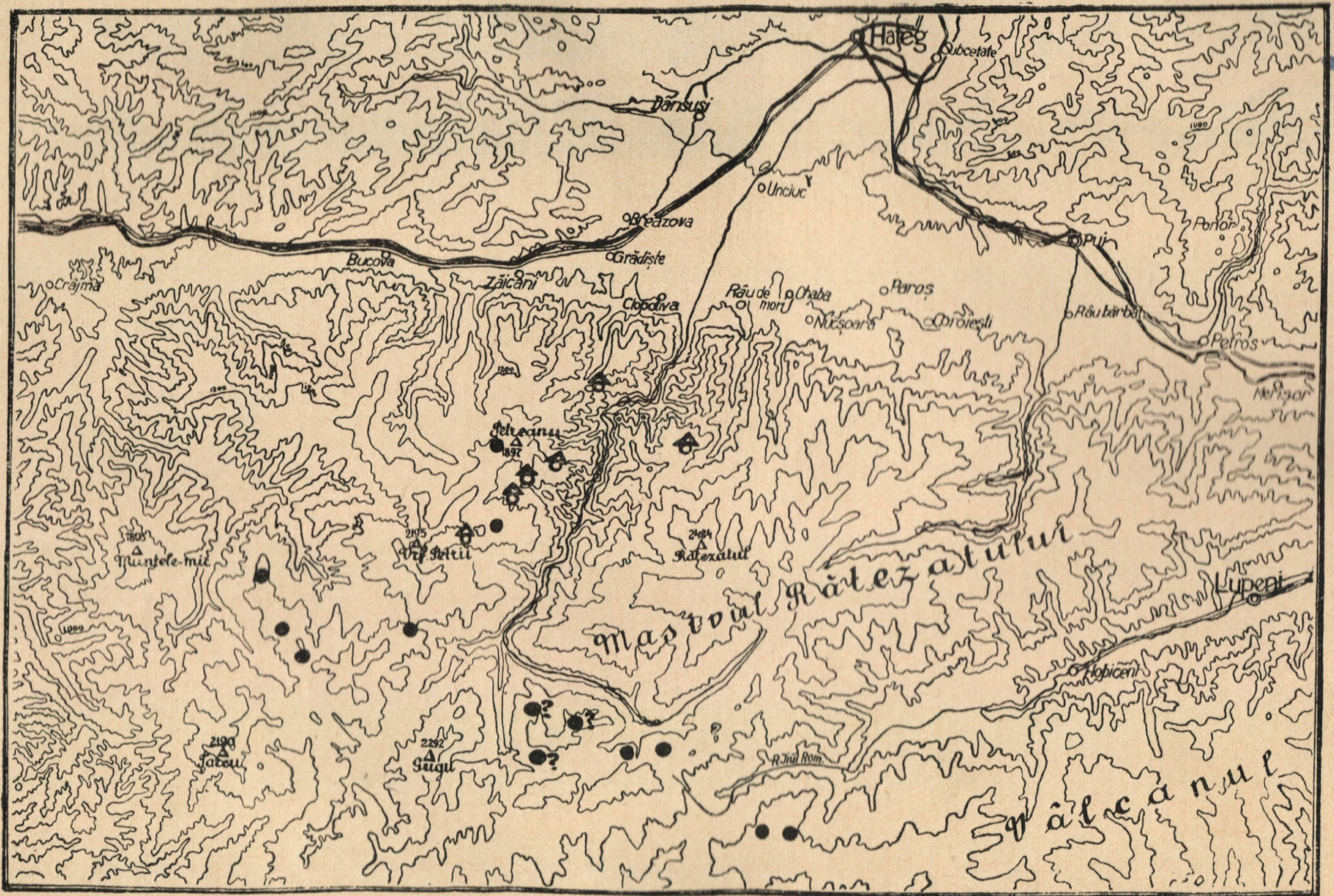

Fig. 1. — Punctele negre sunt munţi cu numele de Nedeia. Primele două, cele mai din faţă, sub Jiul românesc, sunt munţii *Nedeiu* şi *Nedeiuţu* (sau: *Nedeia* şi *Nedeuţa*); celelalte două, spre nord-vest, sunt: *Nedeia Borăscului* şi *Nedeia Micuşii* şi a *Gârdomanului;* cele trei, cu semnele de întrebare, ar fi cei trei munţi *Nedeia* pe care-i aminteşte documentul din 1520; punctul următor, dinspre nord-est, e *Nedeia Prisloapelor;* celelalte trei, în rând, mai înspre apus, sunt : *Poiana*, *Buza* şi *Vârvul Nedeii;* şi, în sfârşit. celelalte două puncte negre, încadrate în stânele Clopotivei, sunt: muntele *Nedeia Galbenului*, de lângă Vârvul Pietrii şi *Nedeia Petreanului*, de lângă Petreanul (munte).

Fig. 2. — I, II și III sunt regiunile între care stă, ca un *triplex confinium*, masivul Retezatului. Doar în ele trei mai *trăesc* astăzi, numite pe numele lor vechi, *nedeile*. În munții Olteniei cele douăzeci de triunghiuri albe, cu câte un număr în ele, arată un număr de tot atâția munți pe care știm că se țin azi — sau se țineau cândva — nedei. Triunghiul cel negru din munții Banatului arată un munte care se cheamă *Piatra Nedeii*. Triunghiul negru din apropierea Abrudului e pentru muntele *Găina*, iar triunghiul cel alb, 21, care păzește Loviștea dinspre răsărit, e muntele *Fața lui Sf. Ilie*.

interesant subiect, e bine să vedem mai întâi, cu toţii, ce sunt *nedeile*. Să ascultăm pe Ion Pop Reteganul: [1]).

„Nedeea e o sărbătoare strălucită, zi mare de bucurie, împreunată cu jocuri, praznice şi prânzuri, la care aleargă cunoscuţii şi neamurile, chiar şi din cele mai îndepărtate sate şi cu toţii împreună se uspătă.

„E probabil că nedeile sînt de origine tare veche. Se poate că sînt zilele solemne de bucurie ale vechilor Romani în onoarea zeilor patroni, căci chiar şi acum nedeia se face aproape în fiecare sat la ziua patronului bisericei parohiei (hramul bisericei).

„Cu o săptămână înainte se încep pregătirile de lipsă (= necesare) pentru nedeie. Casa se văruie frumos, toate mobilele se spală curat şi se pun în ordine. Curtea (ocolul) se mătură frumos ca o oglindă. Se aduc ramuri de stejar, frunză verde, flori, etc. şi se împodobeşte casa şi curtea cu ele.

„Bărbaţii îşi pregătesc vestminte noi...; femeile asemenea... De altă parte, neamurile din alte sate ce voesc a lua parte la nedeie asemenea-şi pregătesc ţoale (vestminte) noi şi frumoase.

„In ziua de nedeie des de dimineaţă aflăm pe buna econoamă în jurul vetrei, ocupându-se cu pregătirea mâncărilor. Se mătură casa frumos... Se pune în mijlocul casei masa cea lungă, jur împrejur cu scaune de lemn...

„Dacă au timp, se duc cu toţii la biserică, ducând stolnicul, colacii, luminile, (= lumînările), tămâia şi vinarsul de hram; iar dacă nu, atunci se duce numai unul. Venind dela biserică, se poate că vreun „gost" (oaspe) a şi sosit; după urările şi salutările îndatinate îl pun la o masă şi-l îmbie cu vinars. Goştii mai modeşti nu se duc de-a-dreptul la casă, ci la birt. Alţii se duc la *locul de nedeie, care în multe sate e pe câmp*, unde nedeia e vara. *Aci (= pe câmp) e nedeia într'adevăr*. Lăutarii (sînt vestiţi cei din Bănat şi între aceştia cei din Dolci) zic cum ştiu ei mai frumos.

---

[1]) Care vorbeşte, în tot acest pasagiu pe care-l reproducem din el, tocmai despre *nedeile din Ţara Haţegului*. Reproducerea o facem după **O. Densuşianu**, *Graiul din Ţara Haţegului*, pp. 275-277. In această lucrare, între pp. 231-304, O. Densuşianu reproduce, în Apendice, „material folkloric din manuscrisele lui I. Pop Reteganul", aflate la Ac. Rom

„Se formează hora, danțul, ardeleana, pe picior, cîrligul, brâul, etc.

„Vin și negustori de pită, turte, rozele, icoane, etc., așa încât pe unele locuri nedeia seamănă cu un târg mic.

„Pe vremea amiazului, cei aleși sînt toți chemați la prânz.

„Să intrăm în o casă... Ne cuprind cu vorbele cele mai dulci: Dumnezeu te aduce la casa noastră; fii bun, treci la masă; mâncările-s cam slabe, dar din inimă curată; băutură puțină, dar cu voie bună; fii bun, șezi..."

„Caracteristice sînt la astfel de ocazii toasturile, care se rostesc șezând și constau în aceea că-și poftesc unul altuia și la toți cîte bunătăți toate, în vreme ce ascultătorii nu mai slăbesc din „Domnul te audă, Dumnezeu ți-audă cuvântul... Amin, Amin".

„Petrec astfel până pe la orele 2, când apoi ies cu toții dela masă și se duc la nedeie... Aici, o mulțime imposantă de țărani, ca un râu lat ale cărui valuri umflate de vânt undulă murmurând... Din depărtare se aude tropoitul feciorilor ce joacă cîrligul... Acum se încep chiuiturile... Feciorii și fetele din deosebite sate își formează jocuri și danțuri deosebite și, prin chiuituri și jocuri, se silesc a se întrece unii pe alții, din ce de multe ori urmează și bătăi.

„Ostenindu-se de joc, se pun pe cântate, se iau la luptă.

„Seara pe la cina mare sânt invitați iarăși de către bunii săteni la masă. E de mirare mulțimea de popor ce se adună peste zi. Cu toate că cei de prin satele vecine se duseră acasă spre a veni mâine iarăși, totuș rămân peste noapte câte patru, cinci sute de prin satele mai îndepărtate, care se duc numai a doua, ori a treia zi... După cină, bătrânii rămân pe la case și se culcă; tinerii merg și joacă mai toată noaptea...

„Pe unele locuri, ca în Păucinești, Bucova și Clopotiva, *nedeia ține câte trei zile.*

„A-i sfătui dela multele spese, dela băuturile spirtoase, dela părăsirea obiceiurilor rele, etc., înseamnă a pișca boul de corn"... [1]).

---

[1]) „A cerca să le oprească cineva, și-ar aprinde paie în cap. S'a pus odată marele posesor din Silvașul-de-jos Adam Para (mi se pare) și a oprit pe Silvășeni într'un an dela ținerea nedeiei. S'a întâmplat însă de în acel an a picat grindină și le-a nimicit viile și semănăturile. Po-

In Ţara Haţegului, tot satul îşi are nedeia lui [1]. Tot aşa Banatul cel dinspre munte. La fel şi în satele din jude- Gorj şi Mehedinţi, în partea muntelui. In toate aceste , nedeia are puterea şi importanţa unei adevărate insti- ni sociale. Astăzi, pe pământul românesc, nedeile supra- iesc în următoarele regiuni: Munţii Apuseni, Ţara Haţe- Banatul şi Oltenia dinspre munte. Odinioară au avut o ndire mult mai largă. E foarte interesant de reţinut acest : Azi, cu excepţia regiunii Moţilor, instituţia patriarhală eii supravieţuie în mare cinstire doar în ţinuturile ro- şti care dau roată acelui triplex confinium sau nod oro- , pe care-l formează masivele Ţarcu, Godeanu şi Re- ı. Şi *numai în părţile dinspre munte ale acestor ţinu-* . Să reţinem acest lucru: *în părţile dinspre munte.* In r, se pare că nu numai azi, ci şi în vechime, nedeia era mai ales de *muntele, şi nu* atâta de *şesul românesc.* To- ıia, de exemplu, ne-o transmite ca atare, legată în spe- e munţi [3]. Dar astăzi, cum am spus: ea mai dăinue doar useni şi în poala masivului muntos în care se întâlnesc ele Banatului, Olteniei şi Haţegului. In Vâlcea, chiar sub , a dispărut; nu mai trăeşte decât în Gorj şi Mehedinţi, ind din apus de Polovragi, şi mergând până spre Seve- t pe sub munte. Dar deasupra Polovragilor, spre isvoa-

s'a aţîţat numai decât şi a zis că de aceea-i bate Dumnezeu căci cat obiceiul din bătrîni, au stricat nedeia, şi ameninţau pe cel oprit. Cugetaţi că a cutezat respectivul posesor să mai meargă vară la Silvaş? Nici cît! Iar în anul următor nici că încercă, i că ar mai fi putut împiedeca ţinerea nedeiei. Intîmplarea mi-a însuşi acel venerabil boier în faţa vicarului Beniamin Densu- înd introduse în parohie pe preotul Lescuţ Randra" (nota lui I. ganul).

In Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 274, e re- , din materialul folkloric adunat de I. P. Reteganul şi aflat în ris la Academia Română, „ordinea cronologică în care se ţin ne- deosebitele sate". Avem şi noi o lungă listă de acest fel, pentru i multe sate ale Haţegului, alcătuită în vara lui 1935 după spu- rânei Sâmziana Simonesc din Clopotiva.

) Nu ne-ar surprinde, însă, să aflăm că şi în regiunea Maramu- ıa, în masivul Rodnei, supravieţuie, încă, pe undeva, nedeia. E şi ı colţ foarte interesant în ceeace priveşte păstoritul românesc. acolo, între altele, se mai cultivă, de păstori, datina *focului viu* an, *O ştiinţă nouă: Etnografia)* şi numai acolo supravieţuie încă *unc* cu sensul ei primitiv: „De pe runc nou iese brânză mutlă" (L. a, *Dicţionarul limbii române).*

Există, totuşi, şi în toponimia şesului, păstrată amintirea nedeii *Iordan, Die Rumänische Toponomastik*, p. 212).

rele Olteţului, unul din cei mai frumoşi munţi ai Olteniei, se cheamă şi azi aşa: *Nedeia*. Are 2200 m. şi se termină, în loc de vârf, cu un pod neted ca şesul şi aşteptând parcă şi azi să vină tinerii ca pe vremuri şi să aprindă hora pe el. Bătrânii din Polovragi ştiu povesti multe în legătură cu vechiul bâlci cu petrecere mare, ce se ţinea în vremea bătrînă pe muntele Nedeia. „Bâlciul şi petrecerea au coborît dela o vreme jos, în Polovragi, şi aşa se ţin şi azi în ziua de Sf. Ilie, adică în aceeaşi zi în care a fost cândva şi pe munte[1]).

Noi înşine, într'un studiu apărut nu de mult, am scris, despre unul din aceste misterioase târguri care se ţineau cândva pe munţii noştri, următoarele[2]:

Există în dreptul Loviştei, spre răsărit de satele Găujani — Boişoara, muntele numit *Faţa lu' Sfântu' Ilie*. Prima parte a numelui — „Faţa" îi traduce fizionomia: e un platou neted ca şesul, întins cât o moşie, puţin înclinat spre sud, expus vara în bătaia soarelui puternic, la o altitudine de c. 2000 m. Iar partea a doua a numelui păstrează vie, în regiune, tradiţia bâlciului care se ţinea odinioară, în fiecare an, în ziua de Sf. Ilie, acolo sus — pe faţa întinsă sub cer a acestui munte. Nu e în toată Loviştea om care să nu ştie povesti „că odinioară"... Iată, de pildă, ce se spune în Găujani-Boişoara: „Spunea şi tata şi moşu-meu, spuneau amândoi, de bâlciu de pe *Faţa*. Moşu-meu a murit bătrân rău, acu 60 de ani şi avea între 90 şi 100 de ani când a murit, dar, cu toate astea, spunea că nici el nu l-a apucat. Şi spunea că bâlciu' s'a mutat jos în Titeşti, fiindcă a venit odată un *leu*, care a furat o fată din horă şi a speriat lumea de a fugit care încotro şi de atunci

---

[1]) Informaţii culese în vara anului 1933, într'o excursie cu profesorul G. Giuglea dela Universitatea din Cluj. Nu este adevărat că „aici — adică pe muntele acesta Nedeea dela isvoarele Olteţului, nota Ion Conea — „ca o moştenire a unor vremuri străvechi şi necunoscute, se strâng şi azi ciobanii tuturor stânelor dimprejur, până la mari depărtări, pentru un târg anual între ei...." (**Anastase Georgescu**, *Craiova* — cercetări istorice — I. Târgul Craiovei, „Ramuri" — Craiova, 1936, p. 11). Târgul cum am spus, nu se mai ţine azi şi nu se mai ţine de mult.

[2]) De *Nedei* nu s'a ocupat încă nimeni, *în chip special*. (Profesorul Vâlsan promisese un studiu documentat despre ele. Dar, din nenorocire, nu i-a fost dat să-şi ducă la îndeplinire gândul; nu e greu să ne închipuim ce splendid studiu ar fi ieşit de sub condeiul lui, tratând un astfel de subiect). Iată de ce, deşi aci urmărim instituţia nedeii *numai într'un colţ* de ţară, nu o putem urmări fără a ne arunca privirile şi gândul peste regiuni mai întinse, în care de asemenea nedeia a trăit sau trăieşte.

'a mai făcut bâlci *în Față*... A fost bâlci mare, *bâlci de ı țări.* Se cunoaşte şi acu' drumu' pe unde veneau un-
nii de dincolo, pe muntele Călugăru şi pe Vemeşoaia.
că ținea o săptămână, acolo sus, în răcoare. Juca lumea
:trecea în voie. Era şi bâlci adevărat, bâlci de mărfuri,
:ra mai cu seamă bâlci cu petrecere şi veselie multă, bâlci
neret" [1]).

Iar bâlciul care se ține astăzi în fiecare an la Titeşti,
f. Ilie, este — şi tradiția locală e categorică în această
nță — vechiul bâlciu care a coborît din munte jos [2]).

Despre aceste târguri pe înnălțimi, care odinioară adu-
laolaltă, pe culmile Carpaților, în anumite zile de vară,
omânii de pe amândouă versantele, geograful G. Vâlsan
undeva: *„On les connaît près des Portes de Fer (Vârful Pătru*[3]), *autour des mssifs du Retezat et du Parâng,
le massif de Păpuşa (Căpitanul, Găinaț) et dans le pays
ârsa. Dans les Carpates moldaves, elles se célébraient
lusieurs sommets autor de l'ancien nid de montagnards
ı sous le nom de pays* [4]) *de la Dorna et du Câmpulung.
ihor, lui aussi, a eu trois montagnes avec des „foires",
seule „la foire aux filles" de Găina persiste et attire
e la population d'alentour. — Par leur ancienneté, par
:aractère original et les suppositions qu'elles suggèrent,*

) *Țara Loviştei*, pp. 150—151
) Aşa cum a coborît, cum văzurăm, şi cel de pe Nedeia Polo-
r. Notăm, însă, că în Loviştea nu se cunoaşte, astăzi, cuvântul
Loviştenii, vorbind despre *nedeea* de pe vremuri, ce se ținea pe
.., o numesc a fi fost *târg pe munte, târg de două țări.* E vorba,
spre unul şi acelaş fenomen — numit aci într'un fel şi *altfel*
. E ca şi sigur, însă, că în vremea bătrână, când târgurile acestea
plină înflorire, ele purtau peste tot acelaş nume de *nedee.* Azi,
lată, în Carpații meridionali, ca şi în ținuturile din poala lor,
ıl nu trăeşte decât din Olteț şi până spre Severin. Dar e de notat
menul, adică *sărbătoarea* nedeii, se întinde astăzi şi mai încoace
ț — deci: mai mult decât *numele.* Se cheamă, în acest surplus de
ı, — *târg* sau *bâlci* sau se confundă cu sărbătoarea zilei în care
amul bisericii respective.
Noi ştim că *Vârfu lui Pătru*, amintit într'un document din 1520
şte în munții Sebeşului, la nord-est de Parângu. Să fie, deci,
e un alt munte, cu acelaş nume?
Ar fi foarte importantă, această numire, dacă ea ar exista
a: *Țara Dornei.*

ces fêtes peuvent être considérées comme un des plus attirants problèmes de la géographie humaine des Carpates"... [1]).

In altă parte, acelaş geograf, vorbind de „misterioasele (vechi) târguri pe înnălţimi, (care ţineau) începând din grupul Retezatului, Parângului şi Cândrelului, până în poalele Leaotei şi în preajma Branului"[2]), spune că „unele din ele funcţionează şi azi (Nedeia de pe vârful Poiana Muierii, aproape le isvoarele Lotrului), iar altele şi-au lăsat amintirea numai în numele munţilor" [3]). O regiune din acestea, în care nedeile par să-şi fi lăsat doar amintirea în numele munţilor este celălalt triplex confinium, din munţii Rodnei. In adevăr, acolo, îndată la sud de vârful Pietrosului, harta ne arată un *munte Nedeia.* La nord de pasul Prislopului, de asemenea: un *munte Cornu Nedeii.* Şi aproape de Broştenii de pe Bistriţa moldoveană — deci, de data aceasta, nu chiar în hotarul *nodului* Rodnei, ci în afara lui — un alt munte *Bâtca Nedeii...* Cu toate acestea, sărbătoarea nedeii nu mai trăieşte astăzi, după câte ştim noi, în regiunea aceasta: a Someşului şi a celor două Bistriţe vecine una cu alta: cea moldoveană şi cea transilvană. In vara aceasta — 1936 — am colindat toată acea regiune şi nicăieri n'am putut găsi *nedeia vie.* Numai la Câmpulungul moldovenesc am găsit-o trăind în amintirea bătrânilor [4]), aşa cum numai în amin-

---

[1]) *Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj,* II, p. 255.

[2]) Aceste târguri, însă, aşa cum acelaş autor ne informa mai sus, mergeau pe culmea Carpaţilor până sus, în „Ţara Dornei". In pasagiul acesta, însă, el vorbeşte numai de Carpaţii meridionali.

[3]) **George Vâlsan,** *Mediul fizic extern şi capitalul biologic naţional,* extras din Buletinul eugenic şi biopolitic No. 1—2, Cluj, 1928, p. 16, în text şi nota 1. — In Iunie 1936 am făcut o excursie dinspre Vatra Dornei spre Maramureş. Ne-am oprit la pasul Prislopului, şi am cercetat stâna chiar aşa numită' *stâna din Prislop.* Muntele *Cornu-Nedeii* (v. mai jos) nu era departe: dacă vreţi — spunea unul din păcurari — suntem la el în două ceasuri. Totşi, nimeni, niciunul din ciobani nu ştia ce vorbă este — sau ce vorbă o fi fost, cândva — acest *nedeea,* de care-i întrebam. Iar în August şi Septembrie 1936, într'o excursie în regiunea Rodnei, sătenii din Parva şi Sângeorz, care stăpânesc marele munte *Nedeia* din apropierea Prislopului, nu ştiau şi „nu auziseră" nici ei „că ce să fie vorba asta: *nedee*".

[4]) In excursia de studii pe care, în 19 Iunie 1936, a făcut-o pe Rarău Măria Sa Mihai, călăuză era Alexandru Flocea din Câmpulung. Şi el spunea: „Da, am auzit de *nedee.* Innainte vreme, când coborau ciobanii din munte jos, la sat, în *ziua de Sf. Ilie,* se spunea aşa: *coboară păcurarii la nedee,* adică la jocul şi la petrecerea mare din acea zî. Am apucat şi eu. Coborau păcurarii şi se îmbrăcau cu cămaşă şi cu pălărie

a bătrânilor mai trăieşte, în aceeaşi regiune, şi *focul viu,* nioară în mare cinste şi practică la stânele din munţi [1]).

Dar să ne întoarcem la nedeile din Haţeg. Nicăiri nu t ele mai în putere, astăzi, decât în raza Porţii de Fier silvane. In trei din satele de lângă această poartă: *Păuci-i, Bucova* şi *Clopotiva,* Ion Pop Reteganul ne spune că eile ţineau, în 1915, câte trei zile [2]). Noi înşine am cules, vară, informaţia preţioasă că în cele două sate *Marga* de Bistra — apa care dinspre Poarta de Fier coboară în iş, la Caransebeş — nedeia ţine şi astăzi tot trei zile în-ate. Şi, la fel şi în alte sate. Dar cele mai de preţ cu-e, din toate câte s'au scris şi vorbit despre nedei, sunt ătoarele, tot din Ion Pop Reteganul:

...„Nedeia (în Bănat „ruga") e mai luată în samă decât ciunul, Paştile şi Rusaliile... Nedeia e şi mai mult decât l-nou. Nime din popor nu numără anii dela Anul-nou, ela nedeie, nime nu doreşte nimic mai cu foc ca sosirea iei"... [3]).

*
* *

Din toate cele de mai sus, şi mai ales din cuvintele ul-, se poate vedea că această străveche instituţiune socială edeii ocupă un foarte preţios loc în vieaţa şi în sufletul

---

şi mergeau la joc, că era joc mare în ziua aceea.... şi-i spunea jo-aşa, cum spusei: *nedee.* Dar azi nu se mai spune".

Tot astfel, în regiunea Rodnei: amintirea nedeii — ca sărbătoare trecere (dar tot *jos,* în sat, şi nu sus, la munte, unde doar acesta — muntele — cheamm aşa: Nedeea) — am găsit-o trăind într'o stri-ă la joc:

„Câte mute, câte tute,
Toate au drăguţ la curte,
Numai al ei sus la munte...
Când coboară la nedeie
Mere hâda să i-l ieie" (**Dr. Emil Precup,** *Păstoritul unţii Rodnei,* Cluj, 1926, p. 28).

[1]) In Septembrie 1936 mulţi bătrâni din satul Şanţ ne-au dat foarte esante relaţii despre practica pe vremuri, în munţii Rodnei, a ui viu.

[2]) In **Ovid Densusianu,** *Graiul din Ţara Haţegului,* p. 277.

[3]) In **Ovid Densusianu,** *Graiul din Ţara Haţegului,* p. 278. Sub e cuvinte stă scris: Grădiştea. Informaţia, deci e cu atât mai inte-tă şi mai preţioasă, cu cât ea vine din însuşi satul care odihneşte atra Ulpiei Traiane.

locuitorilor din regiunea care ne preocupă. Ea vine din vremuri vechi, cu tainice semnificaţii şi rosturi sufleteşti[1]).

S'a scris de unii, despre nedeile sau târgurile acestea de pe înălţimi, că ele ar fi fost un fel de serbări panteiste, în care sufletele se contopeau în taină cu spaţiul de deasupra şi cu natura înnălţimilor pure din jur — ; în ele, cu alte cuvinte, omul se cufundă în sine şi în Dumnezeu, natura din jur fiind cadrul acestei comuniuni [2]). Nu ştim *precis* de ce natură, anume, a fost instituţia aceasta misterioasă a nedeilor româneşti pe înălţimile carpatice, în timpurile de început ale neamului românesc.

Am zis: *înnălţimile carpatice* şi *timpurile de început ale neamului*. Să explicăm: Spuneam mai sus că n'avem, pentru trecut, dovezi *sigure* de practică a nedeilor decât pe munţi [3]), — pe munţii noştri toţi: în Apuseni şi în ceilalţi, din Porţile de Fier şi până 'n „ţara Dornei". In Apuseni, am văzut, am avut nedei, sigur, cel puţin pe trei vârfuri de munţi [4]), după cum tot pe trei, cel puţin, am avut şi pe Carpaţii din nord-estul ţării. Unul din ele — din aceste târguri — cel de pe Găina, fără să poarte, totuş, încă acest nume [5]), a rămas până astăzi, cu o faimă pe care singură importanţa şi semnificaţia lui naţional-socială o poate egala. Dar, fără ca tradiţia să le numească aşa: *nedei*, ci numai: „bâlciuri sau târguri de munte" sau, şi mai important: târguri sau bâlciuri de două ţări" — avem dovezi, în toponimie şi în tradiţiile locale, că nedeia a fost în practica poporului nostru de munte pe aproape toată culmea Carpaţilor de miazăzi. Aşa, de pildă, în preajma Branului şi deasupra ţării Loviştei. Dar, începând dela isvoarele Olteţului spre

---

[1]) Şi geograful francez Robert Ficheux, cel care a studiat zece ani încheiaţi munţii noştri Apuseni, şi dânsul a scris un mic studiu despre originile Târgului de Fete de pe Găina (v. mai jos).

[2]) V. apud **Robert Ficheux**, ***Une foire aux filles en Roumanie***, **Alençon, 1928, p. 10.**

[3]) In toponimie, totuşi, numele ni s'a transmis din vechime şi în şes: d. p. numele lacului Nedeea din Dolj, de lângă Dunăre. Probabil, deci, că nedeia a trăit şi acolo.

[4]) După studiul amintit al geografului *Robert Ficheux* se pare, însă, că şi mai multe ar fi fost, cândva, în Munţii Apuseni, vârfurile cu nedei.

[5]) Nu ştim precis, dar bănuim că şi astăzi poporul din partea locului trebuie să întrebuinţeze cuvântul de *nedeie* pentru târgul de pe Găina.

Fig. 3. — Avem aici pe celălalt triplex confinium, din capătul nord-estic al Carpaților românești. Avem dovezi sigure și suficiente, că și pe el, tot așa de multe ca și pe celălalt, s'au practicat mai de mult nedeile. Cea mai veche atestare documentară a nedeii pe pământul românesc e aceea din 1373 (v. textul) când documentul vorbește de... *„mons... alio nomine Nedele nominatus“*. E muntele numit azi *Cornu-Nedeii*, în raza Borșei maramusene. Dar, drept spre miazăzi de Borșa, îndată la sud de *Pietrosul* Rodnei, avem *„mai multe darabe de munte care să cheamă așa: Nedeia șasă, Nedeia Poienilor, Nedeia Laptelui“*, (Maxîm Háliță, de 41 ani, din Sângeorz, azi 18 Septembrie 1936, la Sanț-Năsăud). Acești munți își au locul pe pata albă, alpină, a schiței noastre, la sud-vest de *Pasul Prislopului*. Numele e și pe

avem o sumă de munţi care din foarte vechi timpuri
mesc cu acest nume: *Nedeia,* ceea ce dovedeşte că,
această sărbătoare s'a practicat veacuri de-a-rândul
, neavând cum să ne explicăm faptul că munţii aceştia,
işi, au trebuit, lepădându-şi numele anterioare, să-l
ce pe de nou, de *Nedeia).* Faptul, cum spuneam, pre-
e, pentru trecut, o practică îndelungată, a nedeilor,
unţii cari s'au împodobit cu însuşi numele lor. După
ia locală — pentru muntele Nedeia dela izvoarele Ol-
i, de exemplu — s'a scurs un răstimp de cel puţin două
e ani de când bâlciul de pe acest munte a coborît în
agii Gorjului şi în Vaideenii Vâlcii [1]).

Dar un fapt din care se vede că nedeile sunt *la ele acasă*
nţii Olteniei, este acela *că şi astăzi, încă, ele se practică*
roase în munţii Sebeşului, adică în imediata vecinătate
ă a muntelui Nedeia Olteţului. Mai întâi, ele sunt în
pe muntele *Poiana Muierii,* a cărui fizionomie — după
în care ne-o prezintă un recent studiu [2]) — aduce
a cu aceea a muntelui Găina din Apuseni [3]) şi cu aceea
ii Sfântului Ilie din Loviştea"; după aceea, pe o sumă
munţi, la nord de vestitul *Vârf al lui Pătru,* între
şi *Godeanul Orăştiei* (muntele din care se trage, spre
măreaţa Culme a Muncelului, în versantul de sud al
arheologia românească a desgropat ruinele Sarmise-
ei dace).

In muntele *Bătrâna Cujirului* se face nedeie de două
an: la 29 Iunie şi la 20 Iulie, adică de *Sâmedru* şi *Sânt-*

Pentru muntele Nedeia cel dinspre isvoarele Olteţului, v., passim,
ea, *Ţara Loviştei,* Buc. 1935. Tot astfel, ibidem, despre „vechiul
două ţări" de pe muntele „Faţa lui Sf. Ilie" de deasupra Loviştei
ai sus).
n spus că vechiul târg de pe Nedeia Olteţului a coborât şi în
i Vâlcii. In adevăr, în acest bogat şi frumos sat, format aproape
gime din „Ungureni", se păstrează, ca şi la Polovragi, tradiţia că
le pe Nedeia a fost coborât de oameni jos în sat şi că se ţine,
ub forma unei serbări şi sărbători deosebite, în aceeaşi zi în care
şi târgul, odinioară, pe munte: 20 Iulie.
N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni,* în „Lucrările In-
i de Geografie al Universităţii din Cluj", II, pp. 212—215 (în
agini e prezentat şi muntele şi e făcută şi o descriere dinamică
lui).
v. descrierea la **Robert Ficheux,** *op. cit.*

Ilie. Fac ciobanii nedeie. S'adună care nu s'a văzut poate că de când l-a făcut muma lui; s'adună şi să văd. Vin şi băciţe, de care sânt la stâne. Da' vine şi lumea de prin sate, din *haretu' Sibiiului*, al Cujirului, al Sebeşului, de departe... Şi vin şi călătorii toţi de pe munte, care să'ntâmplă...

„După aia, se mai fac nedeie pe *Dobraia*, pe *Vârvu* Dobbrăii... Dobraia e lângă Vârvu lu Pătru; şi acolo să face tot aşa: regulat, de două ori pe an: la 30 Iunie şi la 21 Iulie, tot la câte o zî în urma nedeilor de pe Bătrâna, ca să poată veni şi ăi care ieri au fost la nedeia de pe Bătrâna. Vin ficiori, fete, şi tot omu cu treabă la munte, vin la nedei. Vin din Cujir, cum spusăi, vin din Grădişte, din Măgurea, din Costeşti, din Luncani; de pe d'a rându' vin" [1]). Şi mai iată şi altă relaţie, din aceeaşi regiune:

„Eu am fost, anu ăsta, şi la nedeia de pe Bătrâna şi la a de pe Dobraia. Or fost şi bătrâni, dar ăi mulţi or fost ficiorii şi fetele. Or venit ciobanii şi băciţele din munţii: Titiana, Gruişor, Rodna, Şinca, Preluca, Groşi, Sâpcea, — dar or venit mulţi tineri din Cujir şi din muntele *Cujierele*, unde sânt case multe risipite cât îi lumea, pe dealuri şi pe munţi... [2]). La nedee vine lumea să joace. Vine ficioru şi-i place fata şi *vórode* [3]) cu ea, şi *povesteşte*. Ciobanii cu băciţele povestesc mult aicea şi să plac şi fac nuntă... Şi nedee să mai face şi pe muntele Lupşa şi pe alţi munţi, *oriunde sând ciobani mulţi şi e locu frumos*" [4]).

Tot în legătură cu nedeile, însă, trebue să notăm — şi următoarele:

In Banat — aşa cum am văzut că notà şi Ion Pop

---

[1]) Vorbesc: Comán Matei, de ani 52, şi Stănilă Luncan, de ani 51, din satul *Grădiştea de munte*, situat la circa 7 km. de vatra Sarmizegethusei dace, în munţii Orăştiei, azi 25 Aug. 1935.

[3]) La sud de Cugir, până spre inima munţilor, o lume întreagă de locuinţe permanente umplu înălţimile. Pe Mujeşti, pe Calenea, Donea, Oaşa, Prigoana, Purcáreţi, stau locuinţele în stoluri de câte 20—30, pe unde e locu mai bun de aşezat. Iar de unde sfârşesc satele, încep stânele. „„E plin de stâne. Până la graniţa veche sânt numai stâne, acolo" (Nicolae Drăgau, notarul din Romós, lângă Orăştia, azi 5 Septembrie 1935).

[3]) Vorbeşte.

[4]) Ciobanul Ion Târtău din Cugir, de ani 26, azi 26 August 1935, pe muntele Bătrâna-Mlăci, păscându-şi turma.

ganul — nedeia se cheamă *rugă* [1]); acest nume pare a
legătură cu caracterul ei religios. Să fi fost, aşa dar, la
ine, o sărbătoare pur religioasă — nedeia? După im-
anţa ce am văzut că i-se atribue în unele sate ale Haţe-
i (unde ea e pusă alături — ba încă: înainte — de
e, Crăciun şi Anul Nou) caracterul religios al nedeii,
ales la origine, s'ar părea că e în afară de orice îndo-
Ca o confirmare în acest sens vedem că vine, acum, şi
ele bănăţean al nedeii: rugă [2]). — Dar mai e ceva:
Târgul aşa zis *de fete* de pe Găina, pe care l-am văzut
tit în rând — şi, deci, bănuit ca fiind de aceeaşı esenţă —
ate nedeile sau târgurile de înălţimi din munţii noştri, se
mă, cum vedem, —: *Târg de Fete*. Se cade, atunci, să ne
băm: Erau şi celelalte nedei, toate, totodată, şi aşa zise
ri de fete?

E interesantă, în această privinţă, şi următoarea, altă
tatare:

In unele părţi ale Olteniei din vest — nedeia nu se mai
mă aşa, ci se cheamă: *govie*. Iar govie, după cum ne
ea profesorul Giuglea [3]), în excursie, când îi spuneam că
trehaia *govia* este *nedeia* din Gorj şi din Mehedinţul de
te, — în Banat şi'n Serbia *govie* înseamnă *logodnică* şi
asă [4]). Iată, prin urmare, o punte întinsă între *nedee* şi

---

[1]) In Septembrie 1932, când am străbătut în excursie, împreună cu
sorul G. Giuglea dela Universitatea din Cluj, satele gorjene şi me-
ţene din poala muntelui, domnia sa ne atrăgea atenţia cá numele
ui Rugi de lângă Schela (sub munţii Vâlcanului, la nord de Tg.
se poate să derive dela *rugă*, numele de aiurea al nedeii. (Iar nedee
face *temeinică* în satul Rugi şi în toate din juru-i). Mai mult: în
dinţi, pe alocuri ca de pildă la Vânju Mare, se spune mai mult
decât *nedee*.

[2]) Şi, iarăş, ca o întărire a presupunerii că bănăţeanul *rugă* de
ne ocupăm e termen de caracter religios, este faptul că *rugă*, în
ea de apus a Ţării Haţegului, înseamnă: *cruce înnaltă* şi frumoasă,
bicei izolată — undeva, în câmp sau pe munte, comemorând moar-
cuiva în acel punct sau un alt fapt de esenţă religioasă.

[3]) Şi după cum ne spune şi dicţionarul Academiei.

[4]) Aşa ne amintim că ne spunea profesorul. In satele din raza
haiei — de pildă în *Comanda* — govie este, astăzi, sărbătoarea hra-
ii bisericii, adică exact ceea ce este şi nedeia, în cele mai multe
satele în care supravieţuie. Tot aşa şi în satul Gornóviţa, acelaşi
ţ: *govia* e sărbătoarea hramului bisericii, iar *nedeia* e mai mult o
cere lumească *Jurchescu Ion*, unul din colegii de clasă ai Marelui
od de Alba Julia, ne spune că în satul lui: *Petnic* din Ţara Almă-
i, *govie* se spune la mireasă.

probabila ei semnificație, în trecut-cândva, de: târg de fete. In trecut-cândva, când lumea era mai puțină și când nedeile, sus pe munte, mai cu seamă rostul *acesta*-l aveau: să fie prilej de întâlnire și de cunoștință între tineri, cari legau acolo dragostea ce aducea după ea, curând, căsătoria [1]).

* * *

Nedeile de demult din munții Hațegului.

Am vorbit, până acum, despre nedei *în genere.* Ne vom ocupa, acuma, numai de *Nedeile de demult din munții Hațegului.* Și anume din acei munți, unde se bat în hotar: Ba-

---

[1]) Sunt vreo zece ani de când, ca student, am rupt o filă dintr'un număr al revistei franceze **La Vie.** O păstrăm și astăzi și reproducem de pe ea, drept mărturie că așa zisele *târguri de fete* alcătuesc un element (și un document) etnografic care nu e numai românesc, reproducem următoarele rânduri foarte interesante semnate: Julien Maigret.

La foire aux Amoureaux dans les Ardennes.

Le 11 novembre eut lieu à Givet, dans les Ardennes, une singulière foire: la foire des amoureux et des amoureuses.

C'est, dit le *Journal des Ardennes et du Nord-Est.* une très vieille tradition, si vieille qu' elle n'était plus que comme un souvenir perdu dans la brume du passé, mais des esprits avisés ont eu l'initiative heureuse de la ressusciter.

Cette foire aux amoureux existait il y a plusieurs siècles. Malheureusement les guerres, les occupations ennemies, les vicissitudes des temps n'ont pas permis de conserver les archives qui en parlaient. Les plus vieux parmi les plus vieux givetois se souviennent d'en avoir entendu parler par leurs grands parents. Elle avait le don d'attirer la grande foule et la jeunesse de la vallée de la Meuse et des Ardennes belges et françaises.

Le matin de cette foire qui alors se tenait au printemps. habituellement à l'Ascension, les visiteurs arrivaient en diligences, en chars-à-bancs, à dos d'âme ou de mulet et à pied.

Vers 11 heures, une messe matrimoniale était célébrée dans l'église de Givet-St.-Hilaire, avec prédication de circonstance par le curé de la localité.

Aussitôt après la messe, les hôtels, cafés et restaurants étaient envahis et la gaieté y régnait en maîtresse.

Vers deux heures de l'après-midi, un goûter sur l'herbe, route de Philippeville, ou de la maison Blanche, composé d'un petit pain et de jambon cuit, suivi d'un café préparé en Belgique, était offert à tous les jeunes gens et jeunes filles invités par la jeunesse givetoises. Après une ronde endiablée, tout ce monde regagnait la ville. Dans certains cafés il y avait place reservée aux jeunes gens et aux parents qui s'y réunissaient pour y discuter les conditions des mariages. Le soir, un bal champêtre terminait cette belle journée matrimoniale.

Telle est la *Foire aux amoureux* qu'un intelligent comité d'initiative local s'est efforcé de reconstituer à l'occasion du 11 novembre. Espérons que la tradition en sera reprise". —

Descrierea cum se vede, aduce mult cu aceea a nedeilor din Ha-

al, Oltenia și Hațegul. E vorba, prin urmare, de nodul grafic, în care Carpații Olteniei se îndoaie spre sud-, spre *Porțile* de Fier și din care ei aruncă, totodată, braț puternic și spre *Poarta* de Fier, spre nord-vest. Este, în acest loc, un fel de multiplicare și de estindere în iu, a munților. Munții, aci, parcă înfloresc și trimit rai în cruce de jur împrejur. Avem, în acest punct, al doilea e *triplex confinium* din Carpații românești. Iar desfa- a aceasta în evantai e scoasă parcă și mai mult în evi- ță de faptul că din însuș miezul regiunii pleacă, spre trei țări care-și bat hotarele laolaltă în ea, următoarele mai puternice: *Râul-Seș* (care mai pe urmă, după unirea Lăpușnicul, devine *Râul-Mare),* care coboară spre Hațeg; *rul,* care se aruncă spre sud, în Oltenia; *Jiul românesc,* pleacă drept spre răsărit spre a coborî în depresiunea roșanilor; *Cerna,* care, pornită spre sud-s.vest, nu mai ese munți până la vărsarea în Dunăre; și, în sfârșit, apa care bară în Banat: *Bistra.* Este, deci, nodul orografic de care ocupăm, un fel de *casă a apelor* — pentru cele trei țări ânești care-și alătură în el hotarele.

Munții satelor care ne preocupă pe noi aici fac parte masivul Țarcului — adică, mai exact spus, privesc întreg ivul acesta; în plus, o parte din ei țin de masivul Retelui (munții satului Râu-de-mori). Totuș, când ciobanul vânătorul din Clopotiva ori din Grădiștea se află cu să zicem pe *Vârful Pietrii* (2193 m.), de pe care privirea ică departe peste Godeanu și Borăscu și Retezatu el îți

---

pe care am reprodus-o mai sus din Ion Pop Reteganul. — Dar, e vorba să apropiem spații îndepărtate, iată încă o infrmație:

In cartea de curând apărută: *La civilisation caucasienne* a lui ur *Byhan* — traducere franceză, Payot, 1936, — citim la p. 11:

„La coutume des marchés de jeunes filles se retrouvent chez les in, *comme dans les Carpates du Sud"*...

D. Ion Munteanu din Poiana Sibiului ne spune că, în sat la dânse aud la horă următoarele două strigături:

„Cine n'are ibovnică
Să se ducă'n Smida mică;
Cine a avut și-acum n'are,
Să se ducă'n Smida mare"....

Dar Smida Mică și Smida Mare nu-s altceva decât doi munți e Parâng, pe cari tradiția spune că s'au ținut cândva nedei. Ar fi. aceste strigături, o sugestie în direcția orginii ca „târguri de fete" deilor.

vorbește în egală cunoștință (de visu et auditu) și despre toți munții aceștia, deși ei se află dincolo de „hotarul nost".

Prin urmare, trebue să vorbim aici despre *nedeile întregului masiv banatic,* din care munții satelor noastre nu sunt — totuș — decât o parte. Deci, tocmai pentrucă acești munți sunt *parte* din pomenitul masiv, tocmai de aceea trebue noi să privim problema nedeilor pe întreaga desfășurare a masivului banatic.

* * *

Nicăiri, după știința și cercetările noastre, n'au fost nedeile mai numeroase și n'au înflorit ele mai mult ca pe Carpații Olteniei — și mai ales ca pe Carpații masivului banatic.

In ce stă explicația acestui fapt?

Ea stă, credem, în însăși morfologia masivului banatic, care morfologie (întărită, în plus, și de alte caractere comune tuturor Carpaților românești) face ca munții lui să fie prin excelență icumenici.

Dar să observăm, mai întâi, că foarte icumenici, în genere, sunt toți Carpații românești. Iată:

„Die Karpathen sind im Gegensatz zu den Alpen äusserst ökumenisch, das heisst sehr geeignet für menschliche Ansiedlung. Während die Gipfel der Alpen hoch, abgründig und von ewigem Schnee bedeckt sind, sind die Karpathen von mittlerer Höhe — sie überschreiten kaum zweitausend Meter — und ihre Erhebungen sind an vielen Stellen breitflächig, eine Art Rücken bildend, auf welchem man bequem dahingehen kann. Nach Davis' Theorie sollen sie das Ueberbleibsel alter über den Meeresspiegel herausgehobener und von Flüssen durchbrochener Fastebenen sein. Jedenfals werden diese Hochebenen in den Sommermonaten warm genug, um die Vegetation viel reicher als in den Alpen zu gestalten. So konnten die Karpathenweiden zu Stätten entwickelten Hirtenlebens werden, und es war nur natürlich, dass die Dazier sich an eine so gastlice Gebirgswelt gebunden fühlten. Um so mehr, als noch ein andrer, sehr vortheilhafter Umstand hinzukam: neben den Weideflächen

en die Karpathen noch eine Reihe innerer und äusserer akarpathiner und perikarpathiner Senkungen, die als tige Nester Zufluchtsorte für die Bevölkerung bilden"... [1]).

Considerând acum acești munți românești în totalitatea vom observa un lucru foarte interesant: tocmai în cele ă noduri orografice în care ei alcătuiau câte un *triplex finium: Masivul banatic* și *Masivul Rodnei,* tocmai acolo acterul lor de icumenicitate (ca să ne exprimămă astfel) ge un *maximum.* Mai întâi, în jurul acestor două masive mai exact spus: în depresiunile și basinele din poala lor — prins a se naște cele două principate românești. Diploma niților (1247) ne arată masivul Banatic ca încins de kne- și voevodate românești, (cnezatele și voevodatele din , mai târziu, se va înfiripa însuș principatul) — în vreme dincolo, la extremitatea nordică a arcului, plecând din ba- l Maramureșului și lunecând spre răsărit peste basinul in- arpatic al Dornei, începuturile țării Moldovei poposesc e înfiripă mai temeinic în *câmpulungurile* dintre obcinele alele ale Moldovei de sus. *Cele două principale nuclee ale riei noastre se închiagă, ca să ne exprimăm astfel, tocmai cele două noduri sau masive mai compacte ale arcului tru carpatic* [2]).

Așa dar, Carpații românești tocmai în dreptul celor ă masive mai mari ale lor au fost, ca să spunem așa, mai ospitalieri și mai habitabili. E întins și complex ma- ul banatic, dar nicăieri, în toți Carpații Meridionali, nu t mai întinse și mai netede platformele — și nicăieri pla- le nu se întretae mai numeroase ca pe culmile lui. Iar în s, sub ambele versante, zăcându-i îndată la poale, deoparte inul Hațegului și de alta *depresiunea Tismanei și a Târgu- lui.* Sus, pe culmi, întinse plaiuri ideale pentru viața torală iar jos, în poale, ideale cuiburi de adăpost și de

---

[1]) **S. Mehedinți,** *Der Zusammenhang der rumänischen Landschaft dem rumänischen Volke,* p. 14, Jena und Leipzig, 1936 — în colecția *Leben und Wirken der Romanen* (Sammlung von Vorträgen, die omanischen Seminar der Friedrich-Wilhelms- Universität zu Berlin ten wurden) herausgegeben von Ernst Gamillscheg, II Rumänische , Heft. 7.

[2]) Și aceasta, tocmai fiindcă *pe ele* și *pe laturile lor* a putut fi ostită și reținută mai în siguranță și în bune condițiuni de trai o lație românească mai numeroasă, mai compactă.

vieaţă tihnită sedentară. E foarte sugestivă următoarea frază a lui G. Vâlsan: „La sudul Retezatului se întind, la înălţimi de peste 1500 m., adevărate câmpii ondulate, cu o suprafaţă totală cât şi a şesului din Ţara Haţegului" [1]), după cum la fel sunt şi următoarele rânduri, privind pe cel de al doilea *Triplex confinium,* la cealaltă extremitate a arcului carpatic: „drept în mijlocul masivului stă „ţara înaltă a Dornei, o minunăţie geografică, adevărat leagăn suspendat, cu platforme întinse şi văi largi cu râuri domoale, dealungul cărora se întind sămănăturile, cu drumuri de culme printre văi înguste... cu aceleaşi târguri pe înălţimi aşezate la hotarul a două sau trei regiuni deosebite, cu un trecut de vieaţă independentă, recunoscut din strămoşi de domnii Moldovei" [2]). Iar de o parte şi alta a acestui masiv cu platforme şi plaiuri întinse, aceleaşi depresiuni şi „ţări", ca şi dincolo: spre apus cuibul Maramureşului, spre răsărit numeroasele *câmpulunguri* prinse, cum spuneam, între obcinele paralele. *Ţări,* jos, în care se vor înfiripa două dintre primele organizaţii politice româneşti, şi *plaiuri* întinse sus, unde viaţa pastorală s'a depănat continuă, începând de dincolo de zorile istoriei. In dreptul ambelor masive amintite, — în dreptul lor, dar şi deasupra lor, *pe ele* — vieaţa omului s'a tors una într'una, din începuturi şi până azi.

Deci, tocmai în regiunile în care te-ai fi aşteptat ca munţii noştri să fie mai ostili vieţii omeneşti, tocmai acolo s'au dovedit ei a fi cei mai favorabili. Citām, încă: *„Carpaţii, în părţile lor cele mai masive, în afară de basinurile largi, au un alt caracter care compensează în parte masivitatea: dacă ai urcat povârnişul muntelui până la 1000—1200 m., încep plaiurile* [3]) *domoale prin păduri şi apoi prin păşuni, care te urcă aproape pe nesimţite până pe culmile înalte. E dovedit acum, prin studiile lui* de Martonne, *că toţi Carpaţii Meridionali sunt alcătuiţi din trei platforme care uneori păstrează o orizontalitate surprinzătoare. La sudul Haţegului. Cine trece Carpaţii orientali dela Bârgău pe plaiul câmpii ondulate, cu o suprafaţă totală cât a şesului din Ţara*

[1]) *Carpaţii în România de azi*, p. 10.
[2]) **G. Vâlsan,** *Mediul fizic extern şi capitalul biologic naţional,* p. 17.
[3]) *Plaiuri,* aici, în înţeles de *drumuri* pe munte.

ig. 4. — Munţii Clopotivei străjuind ruinele amfiteatrului roman din Ulpia Traiana Dacica Sarmizegethusa, desgropat în anii 1934—35 de prof. Const. Daicoviciu. Cât de vechiu e contactul omului cu muntele, aici, se vede şi din aceea ă muntele, chiar din marginea satului începând, are spinările goale de vegetaţie (de pădure): a tăiat-o omul, ca să facă păşune mai multă.

Foto: *Horwath-Haţeg.*

5. — In planul din faţă: o parte din satul Clopotiva; în fund, ascuns sub pomesatul *Râu-de mori* (sau, cum spun locuitorii lui, *Râ-di-moare*). Intre ele se vede ardul de vegetaţie care întovărăşeşte apa Râului Mare. Acesta, ieşind din munţi (în fotografie, iese din dreapta) formează un minunat mic şes de *piedmont*

Clişeu: *Ion Conea.*

Fig. 6. — Râul Mare, la ieşirea din munţi în depresiune. In gura lui, pe dreapta e satul *Râu-de-mori*, pe stânga — Clopotiva. In fund, se văd munţii *Poiana-Ruscăi*. Valea, cum se vede, e destul de largă şi cu aparenţă de suficientă maturitate.

Clişeu: *Ion Conea.*

Fig. 7. — Sub malul abrupt, format din roce cristaline, cutate şi răsucite în toate chipurile, — se văd o mulţime de *clăni* de fân, apoi câteva sălaşe şi garduri din piatră. Vederea e de pe valea *Râului Mare*, în munţi.

Clişeu: *Ion Conea.*

ei până la Dorna, rămâne uimit de şesul cu văi foarte şi puţini adânci, cu ape line şi cu mlăştini, care se desă cât vezi cu ochii la înălţimea de 1100—1200 m...... ormele Carpaţilor — ca în genere toată morfologia Carr — sunt un element esenţial, de care nu au ţinut seamă ii şi filologii noştri în explicarea vieţii româneşti în t, şi în deosebi a vieţii pastorale" [1]).

Concluzia, deci:

Nicăiri n'au fost Carpaţii aşa de ospitalieri şi de favo- construiţi şi înzestraţi pentru desvoltarea pe ei a unei pastorale intensive, ca în cele două noduri sau masive ite. In poala lor, la adăpost — pentrucă ascunse şi adăe în depresiunile şi basinele care se ţin horă de jur îmru-le — odihneau aşezările omeneşti permanente (strânse e sau risipite larg pe văi), din care urca pe munte, la plaşuvoiul vieţii pastorale.

Această viaţă a chiotit pe vremuri, pe masivul banatic, pe al Rodnei, mult mai bogată decât azi. Din glasul tăl documentelor (atâtea, câte se păstrează), din mărturia imiei care pătrunde şi ea până la noi tot ca un ecou ţii celei vechi, ca şi din tradiţia locală, — din toate se agă aceeaşi concluzie: munţii masivului banatic şi ai ului Rodnei au fost cândva *plini de viaţă românească.*

Şi se desprinde, această concluzie, mai ales din mulţimea ilor cari se numesc *Nedeia,* — semn că pe ei se aduna, în ri de sărbătoare şi comună bucurie, lumea ciobanilor păştea cu turmele şi vitele.

Iată ce munţi *Nedeia* cunoaştem noi [2]) în masivul ba- (în masivul Rodnei, am văzut):

Nedeiu şi *Nedeuţu* — îndată la răsărit de splendidul *Os*el care păzeşte Jiul la isvoru-i de sub *Soarbele, Piatra rgovan* şi *Scórota.*

Fiindcă-s aproape unul de altul, şi situaţi pe o aceeaşi întinsă est-vest, de aceea poartă, unul *numele-matcă* şi,

---

[1]) *Op. cit.*, p. 10. Şi autorul termină aceste rânduri cu următoarea iune: „Sper să pot avea prilejul altădată să dovedesc această a- ". Timpuria lui plecare dintre noi a făcut ca această promisiune ăie numai în proect.

[2]) Spunem: *cunoaştem noi,* pentru că n'ar fi exclus să mai fie.

celălalt *numele-derivat:* nu li se putea spune, la ambii, tot Nedeiu [1]).

Sunt două *spete* de munţi, late şi netede, ca două bucăţi de şes luate din câmpia Dunării şi suite sus, la golul muntelui. Deci: ideal loc pentru adunat şi petrecere, pentru lume multă.

Nici gând însă să ştie să-ţi spună, careva din ciobanii locului, *când* o fi fost vremea aceea în care s'au ţinut nedei pe aceşti munţi [2]). Nimeni nu ştie. Totuşi, ele s'au ţinut *sigur,* cândva.

Alt munte cu numele de Nedeia este aşa numitul *Nedeia Borăscului.* După muntele Borăscu, cum se ştie, a numit *de Martonne* platforma superioară a Carpaţilor meridionali: aşa de neted, cu înfăţişarea de plai, se prezintă el. Ca un şes. Să amintim aici, deşi pentru a doua oară, spusele lui G. Vâlsan: La sud de Retezatul, pe Borăscu, se întinde o lume de plaiuri, netede ca o câmpie abia vălurită, cu o suprafaţă cât a şesului din Ţara Haţegului [3]). Pe *Nedeia Borăscului,* ca şi pe *Nedeia şi Nedeuţa,* cel care scrie aici s'a suit în vara anului 1932. Cum se înfăţişează ultimii doi munţi, aşa şi primul: un spate lat şi frumos, o adevărată bucată de şes. Vremea, însă, nu ne-a permis să luăm fotografii reuşite din nicio parte [4]).

Alt munte *Nedeia,* pe care noi înşine nu l-am călcat, dar despre care ni s'a vorbit în August 1933 [5]), în satele Padeş, Orzeşti şi Cloşanii din Mehedinţul de sus, este acela (aşa numit: *Nedeia),* care se 'ntinde „între Micuşa şi Gârdomanu, cam

[1]) Ce e mai interesant, însă, — şi tragic, totodată, — este faptul că pe harta statului nostru major (1 : 100.000) ei figurează amândoi sub unicul nume de... *Negoiul.* Filologul, deci, închis în casă, singur şi cu harta, va nota — încântat; „încă un *Negoiul* şi în munţii Tismanei, lângă isvoarele Jiului"....

[2]) Pentru că, de ţinut, e sigur că ele se vor fi ţinut cândva. Cât de mult, însă, trebue să fie de atunci, ne dovedeşte simplul acest fapt: că nimeni nu ştie când. Tradiţia ne spune numai atât: „că *trebue* să se fi ţinut, odată ce se numesc ei aşa: *Nedeia şi Nedeuţa* (sau: Nedeiu şi Nedeuţu).

[3]) V. mai sus.

[4]) Reproducem, însă, chiar în studiul de faţă, o fotografie cu Borăscul — aproape tocmai cu regiunea în care e situată *Nedeea Borăscului.*

[5]) Când făceam excursia cea *din Polovragi şi până în Cloşani,* tot pe sub munte, cu filologul G. Giuglea.

doi km. pe latură" şi pe care „ar fi ţinut cândva hoţii şi ciobanii nedeie" [1]).

Nedeia şi Nedeuţa sunt în munţii Olteniei. Nedeia Boşcului e pe fostul hotar, sau aproape. Să trecem, acum, la ; munţi Nedeia, situaţi în domeniul satelor de pe versantul ıs, haţegane sau bănăţene. Iată-i:

*Buza-, Poiana-*şi *Vârful Nedeii,* alcătuind toate trei un ıi de o netezime şi frumuseţe cum rar se mai poate întâlni toţi Carpaţii româneşti. Harta însăşi arată oricui, din pri-, acest lucru. E o adevărată câmpie suită pe munţi.

Din *Vârful Pietrii* — cel de aproape 2200 m., altitudine, nit şi desenat *deseori* în lucrarea despre Alpii Transilıiei a lui *de Martonne* [2]), de pe acest munte, zic, priveşti ıpotrivă:

Atât la Buza-,Poiana- şi Vârful Nedeii [3]), cât şi la alţi ı munţi, purtând, deopotrivă, acest acelaş nume: *Nedeia.* i din ei sunt în *hotarul* [4]) Clopotivei chiar, adică în munţii unul e *Nedeia Galbenului,* celălalt e *Nedeia Scoabelor* iar al *treilea* e situat la confluenţa pârâului *Corciova* cu *ıl-şes.*

Iar acest al treilea este aşa numitul *Nedeia Prisloapelor.* Septemvrie 1935 am luat fotografia a cinci din ei: *Nedeia sloapelor, a Galbenului, a Scoabelor, apoi a Vârfului* şi a *enii Nedeia.*

Cum am spus: Buza -, Poiana - şi Vârful Nedeia forıză o unitate; sunt, adică, un singur plai sau câmp, pe sub curge apa *Bistra Mărului.* Iar din ceilalţi trei, doi sunt ır în hotarul Clopotivei, iar unul — dacă nu e chiar *în arul* (adică în cuprinsul munţilor) ei, este totuş, *pe ho-*

[1]) Micuşa şi Gârdomanul sunt doi munţi pe vechiul hotar dintre ·al şi Oltenia.

[2]) Ca unul care, pe lângă altitudinea lui impunătoare, adăposteşte lată, sub vârfu-i, un uriaş circ glaciar. (v. fotografia noastră, în ıstă lucrare).

[3]) Iarăşi curios — şi tragic, mai ales tragic — lucru e acela că pe ile noastre militare (pe toate, austriace şi româneşti) vârful Nedeia ıeamă: *Nevoia.* Dovadă, iarăş, de cât de nevoiaşi şi de nechemaţi s'au dit a fi fost, pentru scopul în care au fost puşi să lucreze, cei cari idicat harta ţinutului.

[4]) In înţelesul de: *teren aparţinător.*

tarul dintre aceştia şi munţii Râului-Şes [1]), munţi-proprietate bănăţeană. Sunt aşa de apropiaţi, însă, toţi aceşti munţi şase, încât putem spune cu toată îndreptăţirea că nedeile care se ţineau cândva pe ei, interesau în egală măsură şi în acelaş timp, atât satele haţegane cât şi pe cele bănăţene ale culuarului Bistrei. Aici am avut un fel de *ţară* a nedeilor.

Proprietatea haţegană, cum am spus, sunt: *Nedeia Scoabelor* şi *Nedeia Galbenului.* Mai ales *Nedeia Galbenului* e o minune de loc: un spate de munte — şes, lat, şi neted de parcă dat cu mâna şi, în plus, acoperit vara, cum era când l-am vizitat noi, cu o iarbă fragedă şi moale cum e catefeaua. Din fericire, fotografia în care a fost prins atunci, ni-l arată aidoma. Aproape la fel e şi Nedeia Scoabelor [2]),

Să vedem, acum, ce spune şi ce crede poporul locului despre munţii cei care se cheamă Nedeia:

„Să cheamă aşa fiindcă înnainte vreme să adunau hoţii pă ei şi făceau nedeie, de petreceau acolo. Hoţî hăia dă codru îi numea lumea aşa, unde şedeau tot în păduri şi munţi. Din cauza iobăgiei ungureşti lumea nu mai putea suferi şi oamenii tineri, mai îndrăzneţi, îşi luau lumea în cap şi făceau bandă dă hoţi şi trăiau la munte. Banda 'şi alegea unu care să chema *harâmbaş*, om cu ceva învăţătură, de-i conducea. Acesta umbla prin lume, prin Ardeal, prin Bănat şi prin Regatu vechiu şi căută ortaci dă tovărăşie. Banda hoţilor să aduna primăvara la Sf. Gheorghe pa câte un munte frumos, de-l alegeau ei aşa, şi-i spunea *Nedeie*, că fiindcă făceau

---

[1]) E de observat, pentru morfologie ca şi pentru caracterul icumenic al masivului banatic, că atât numele *primei*, cât şi al celei *de a doua* platforme de eroziune carpatică, de *aici*, din masivul banatic, au pornit: **Borăscu şi Râul-Şes.**

[2]) Să repetăm aci un lucru şi să *insistăm*, asupră-i: Toţi munţii cari se cheamă *Nedeia, nu sunt vârfuri* şi nu sunt munţi în înţeles piramidal, aşa cum îi concepe turistul, topograful, şi intelectualul în genere, ci sunt mai mult *nişte poiene* întinse, situate sus, pe culmea, adică pe spatele munţilor. Niciodată nu se va chema Nedeia un *versant* de munte sau un vârf propriu zis, ci *Nedeia* va fi, totdeauna, cum spuserăm, o bucată de plai, orizontală, expusă paralel cerului şi scăldându-se întreagă, toată ziua, în lumina soarelui. Dacă e pe alături vreun vârf crescut ca un gurgui din masa orografică şi întovărăşind sau păzind de aproape un munte Nedeia, el se va numi cel mult *Vârful Nedeia*, adică vârful *de lângă* Nedeia, fără să fie Nedeea propriu zisă, care *Nedee*, însă e cu totul altceva decât el. Nedeia va fi, încă odată, *totdeauna o suprafaţă netedă, o platformă*, pe când *vârful* Nedeii va fi un pisc care va întovărăşi-o.

ɘie pă el; şi aşa este Nedeea Scoabelor. Nedeea Galbe-
ıi... [1]), care nume au rămas şi astăzi. Şi păstă tot unde au
ıt ei joc, sus *la gol* [2]), au spus la munţii hăia *Nedeie...*
ıai sânt şi alţi dă le zîce aşa: *Nedeia Borăscului* şi *Nedeia*
loapelor şi alţii... Intr'un loc, pe Râu [3])-Mare în sus, să
: la *Moara Turcului* şi se spune că unul dintre hoţi au fost
: şi el au fost *murari* şi au făcut acolo în munţi cum să
ɛepea el şi au măcinat bucate aduse de jos de prin ţară şi
făcut şi ei făină. Şi până astăzi acel loc se numeşte Moara
cului. Şi iată ce făceau hoţii aceştia... ei furau, sau luau
ı puteau, arme de unde găseau: puşti, pistoale, săbii, cu-
, ţoale pentru port. Şi când aveau toate astea, plecau
munţi la vale la ţară şi să duceau la grofii unguri şi
ıu dela ei bani şi haine şi mâncare şi care nu să supunea,
ıorau. Dară Românilor nu le făcea nimica. Şi să spune că
ı dela grofii unguri şi cai, de duceau pe banii şi mânca-
şi hainele. Locurile unde şedeau ei în munţi erau: *Nedeia*
abelor, Nedeia Galbenului, Nedeia Prisloapelor, Nedeia
ăscului, Scurtele Borăscului, Faţa Feţii [4]) — şi alţi munţi.
suiau din ţară la munte pe o mucie (muchie) care are
pere din capu satului Clopotiva, de lângă Râu-Mare şi
ge prin Nedeia Scoabelor, apoi prin Nedeia Galbenului
ârvu [5]) Pietrii... şi de acolo tot din munte în munte până
raşul dela Dunăre Orşova... şi această mucie hoţii au
ıit-o *Mucia Orşovei*, că fiindcă ducea la Orşova. Din ea
u [6]) ei în Banat, în România, în Ardeal şi oriunde vo-
). Să spune că până nu tunau ei din munţi (=înnainte

---

[1]) „Muntele ăsta s'au numit Galben că să zîce că odată au adus
o mare grămadă de bani de aur şi la hora lor ce au făcut-o acolo
ınpodobit tot muntele cu galbeni şi i-au zîs d'atunci *Nedeia Galbe-*
ı".

[2]) *Gol*, însemnează zona superioară alpină, cea *goală de pădure*
operită numa cu iarbă.

[3]) *Râu* = două silabe, ca intelectualul *Râul* (acelaş cuvânt, deci,
ı că nu se pronunţă *l*, cum face poporul în toate cazurile ase-
ıa).

[4]) Ar însemna, atunci, poate, că şi pe *Scurtele* (munte prin care
hotarul dintre Oltenia şi Ardeal în 1520, v. mai jos) ca şi pe nu-
Faţă a Fetii se ţineau *nedei.*

[5]) Aşa se spune prin partea locului: *vârv*, nu vârf.

[6]) Coborau.

[7]) Despre *„drumul de pe Muchia Orşovei"* am vorbit mai sus, la
ıutul lucrării de faţă.

de a tuna), trimiteau scrisoare la grofi, pă sate, că pă cutare zîuă [1]) să fie gata pită [2]) coaptă mai multe cuptoare, apoi *beuturi* [3]) și bani și haine, că ei în cutare zîuă vin să le iele [4]). Și grofii, dă frica lor, strângeau toate și le țineau gata *pa când* [5]) vin ei să le ieie. Să spune că acești hoți dacă întâlneau oameni săraci, îi luau cu ei *pa* [6]) munte și făceau *uspăț* [7]) împreună și făceau joc la un loc ca frații, și le dădeau și lor haine și bani și nu le făceau nimica rău, că ei doară nu s'or făcut hoți ca să stângă neamul rumânesc, ci s'au făcut contra asupritorilor unguri" [8]).

Să vedem, acum, ce spune *Zdrăncan Mihai,* de ani 80, tot din Clopotiva:

„Erau mulți hoți, acolo pa munții băi de le spune Nedeia. Zâua stăteau acolo, mâncau și beau, și noaptea tunau prin sate și furau.

Dă găsau slănină la om, o luau; și luau și câte un rumân să le-o ducă până 'n munte. S'or dus odată la o stână și-or cerut mâncare. Or zîs (ciobanii) că-s oameni săraci. Și unu i-o cunoscut și le-o zîs că-s hoți. Atunci ei l-or omorât.

Erau adunați: unul dela Pietroșăni [9]), altu din Bănat, altu din Rumânia. Iarna tunau în sate și stăteau *civili(!).* Nu aveau *bai* [10]). Să duceau și dâncolo, în Rumânia și furau bani mulți. Furau dă unde găseau".

Mai interesant vorbește moș Brăilă [11]) Nistor, de ani 71, din acelaș sat:

---

[1]) Așa se spune prin partea locului: *ziuă, în loc de zi,* de ex.: *Atâta îmi plătește pa zâuă.* Tot astfel: „muntele ăsta samănă ca o șeauă.

[2]) Pâine.

[3]) *Beuturi,* nu băuturi, — deci: *ca în Oltenia.*

[4]) Să le *ieie,* nu să le *ia.* Deci, de astă dată, *ca în Moldova.*

[5]) *Pa cân'* = pentru când.

[6]) Pa = pă = pe.

[7]) Ospăț, chef.

[8]) Avem un întreg carnet, scris de *Ion Foarce Cătană,* de ani 22 din Clopotiva. A scris în el, Cătană, tot ce a auzit el din bătrâni despre satul Clopotiva și despre vieața oamenilor în trecut. Ioan Foarce Cătană este o inteligență deosebit de vie și știe povesti tot ces ține minte din bătrâni cu privire la Clopotiva. Este ca un aed al satului. Poate sta alături cu el numai Sâmziana Simonesc, de ani 71, care și ea este o adevărată cronică vie a satului.

[9]) Așa spun ei: *Pietroșăni,* tot în felul moldovenesc.

[10]) *N'am bai,* adică: nu-mi pasă, nu mă doare.

[11]) In Țara Hațegului se întâlnesc, ca nume de familie, atât Brăila, cât și Galaț. Iar *Galațu* se cheamă și un sat de acolo.

„Avem mai mulți munți dă să cheamă Nedeia. E Nea Borăscului, e Nedeia Galbenului și mai e *Nedeia Petreaui* [1]). Când cu iobăgia trăiau p'acolo hoți veniți din Băși din ȚaraRumânească, care vara șădeau pa munte și au de [2]) luau bani dela domni. Atunci nu era *cătănime* [3]) i *jăndari,* nimica [4]). Trimiteau pa câte unu cu carte (cu isoare) la domni, pă sate, să pregătească pa cutare zîuă e un cuptori de pită, câte un *butoń* [5]) de vin și ce le lipsea. rne avea ei pa munte, destulă. Galbenii îi lua cu sîla, că, ră nu, luau *viața* domnului... Când era zile de nedeie să făcea nedei pă sate, făcea și ei nedeia lor, acolo. Să ângea mulți acolo și petreceau *pogân*" (strașnic)...

Am redat aceste lungi relații, în totalitatea lor, pentru ritatea interesului pe care ele îl pot prezinta. E interesant, pildă, că ele aruncă, oarecum, vina (sau cauza) ființării pe nte a nedeilor în vechime, o aruncă pe seama unei stăiri străine: a celei ungurești. Dar te poți întreba, în foarte ă logică: nu cumva e vorba de un răsunet al unei sau or stăpâniri din și mai vechi timpuri [6]), când autohtonii se răgeau cât mai mult din fața acestor stăpâniri și trăiau munte, mai mult decât azi, tocmai în căutarea unei atsfere de mai multă libertate?

* * *

Dar avem și posibilitatea să urmărim pe bază de domente sigure *vechimea* nedeilor.

Deci:

Cât de vechi să fie aceste nedei? Și *unde* anume, în *ce* *țiune,* pe care *munți* apar amintite, în documente, *cele din* nedei?

Lăsăm la o parte ipotezele și afirmările vagi, simple păi, — și ne oprim numai la atestările documentare ale fe-

---

[1]) Așa se mai cheamă *Nedeia Scoabelor.*

[2]) Poporul, în Hațeg, spune și *de* și spune și *dă,* — de cele mai lte ori *dă.*

[3]) Cătănime, adică soldați, armată.

[4]) Și, deci, hoții puteau opera în voie, nesupărați.

[5]) Butoi, precum *cuńi* în loc de cui.

[6]) Adică: anterioare venirii ungurilor. Totuș, e probabil că, în intirea și mintea oamenilor, cea ungurească s'a substituit amintirii turor celorlalte; în ea, cu alte cuvinte, ar sta prinse toate celelalte, câte fi fost — și câte! — numai că cea ungară le rezumă pe toate.

nomenului. Geograful G. Vâlsan credea că „cea mai veche atestare documentară (a nedeilor) este harta Olteniei de Schwantz (1735 [1]), pe care se află trecut vârful *Nedeia* la hotarul dintre Corj şi Vâlcea“ [2]).

Nu aceasta, însă, este cea mai veche atestare documentară a nedeii. In adevăr: In documentul din 1520, acela prin care se stabileşte — probabil, pentru prima oară — un hotar precis între Oltenia şi Ardeal, nu mai puţin de trei munţi din masivul Banatului poartă acest nume. Iată pasagiul din versiunea latinească a documenteului:

...„Et ex monte qui appellatur *Curta, Szidristan* ad *Paltin* et *Szorobole,* nec non montes quorum nomen *Mits Galbeni* et *mare Galbeni* est, ubi aquae istorum omnes defluunt in *Torrentes Basnicului* dictos, et mons ille vocato **Nedeje,** ex monte denique isto ad rivam *Urkasate,* et inde penes aquam cursum usque ad montem **Grupa Nedeiesei mare** et ex monte qui dicitur Krakul Skurtilor usque ad montem itidem *Szkurtilor* et ex monte Pareul lui Plany, qui *Branul* nominatur, ad montem aeque **Nedegin** appellatum et montem *Morrarului*... [3]).

Documentul de care vorbim, — de o nepreţuită valoare istorică românească, din atâtea puncte de vedere — *numeşte toate vârfurile* mai însemnate de munţi prin care, din *Genunea Câinenilor* şi până la *Orşova Dunării,* s'a tras atunci, în 1520, hotarul între Oltenia şi Ardeal. Şi iată, în cursul acestui hotar, *trei munţi Nedeia* — tocmai în acel *triplex confinium* al *masivului banatic,* cam în raza de con-

---

[1]) Recte: 1723. cf. *Ţara Loviştei,* passim.

[2]) **G. Vâlsan,** *Mediul fizic extern şi capitalul biologic naţional,* Cluj, 1928, p. 16, în notă.

[3]) **V. Mihordea,** *Contribuţie la istoria păcii dela Belgrad* — 1379 —, extras din *Arhivele Olteniei,* No. 79-82, 1935, p. 48. Toate numirile topice sunt straşnic alterate în versiunea latină, din care am reprodus pasagiul de mai sus; toate — afară tocmai de cele trei care ne interesează pe noi aici: *Nedeje, Grupa Nedeiesei mare* şi *Nedegin.* Numele de *Nedeea,* prin urmare, se repetă de trei ori — şi aceasta numai în raza Retezatului. E vorba de trei munţi foarte apropiaţi (unul de altul). Iată în ce chip îi prezintă traducerea românească, după originalul slav al documentului, a domnişoarei Elena Eftimiu *(Arhivele Olteniei,* 1927, No. 29-30, p. 5): ...„de aici, muntele care se numeşte *Nedeea*... de acolo, pe apa Şes în sus, până la muntele care se cheamă *Groapa mare Nedeea*... şi muntele care se cheamă Branul şi muntele ce se cheamă iarăşi *Nedeaia*“...

Fig. 8. — Ieşirea din munte a Râului Mare. In gura lui, pe stânga, se vede unul din „crângurile“ (cătunele) satului Râu-de-mori. In fund, la mijloc, se vede muntele *Nedeia Petreanului* sau a *Scoabelor.*

Clişeu: *Ion Conea*

Fig. 9. — Stâna din Ştevia (chiar în faţă) cu mai multe *cobaşe* (clădirile mai mici, aparţinătoare de ea).

Clişeu: *Traian Zaharia.*

Fig. 10. — Tot stâna din *Ștevia*, la 1600 m. înălțime.

Clișeu: *Traian Zaharia*.

Fig. 11. — Valea Râușorului Grădiștea-Sarmizegethusa. La 10 km. în munte, versantele văii sunt pline de stâni, de *„ogrăzi de fân"*, de sălașe, colibe.

Clișeu: *Ion Conea*.

ență a Râului-Șes cu Lăpușnicul: deci, tocmai în regiu-
ı care ne interesează și în care am văzut că se găsesc astăzi
mai puțin de *șase munți Nedeia*.. Dar numele de Grupa
deiesei-mari pare a implica și existența unui alt munte, pe
:oape, numit *Nedeiasa mică*. E interesantă și numirea de
ıpă, ea arătându-ne că în denumirea de Nedeiasa-mare in-
un *grup de plaiuri*, o mare întindere de suprafață șeasă de
nți (pentrucă Nedei, cum am văzut, erau numai munți
cei cu spatele foarte lat, foarte întins și cu suprafața
nă și frumoasă, pe care lumea se aduna să joace și să
reacă).

*Dar atestarea documentară a nedeii este și mai veche
ât atât.*

In acel prețios document, din 1373, prin care regele Lu-
ic cel mare al Ungariei „introduce pe Balk, Drag și Ioan,
voievodului oarecândva Sas, în dominiul moșiei Cuhea și
tinențelor ei" [1]), e amintit, între alți munți, și *„mons
ışaghauasa, alio nomine Nedele nominatus"* [2]).

Putem spune, deci, fără nicio exagerare, că numele
eii este atestat într'unul din cele mai veche documente
istoriei noastre. A doua atestare, în timp, este aceea, în-
ă, din documentul granițel oltene, după care ar fi aceea
Pravila lui Vasile Lupu [3]) și în sfârșit, aceea — carto-
ică —, la Friedrich Schwanz von Springfels (1722-23),
re care, cum am văzut, G. Vâlsan crezuse că e cea dintâi
Ne sunt suficiente atestările de mai sus, spre a trage în-
rea că instituția nedeii — ca s'o numim așa — începe,
ımentar, odată cu istoria noastră și continuă a trăi me-
până în zilele noastre. Azi n'o mai găsim vie decât în
seni, Hațeg, Banat și Oltenia. Dar, lucru important: ne-

---

[1]) **Mihaliy**, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, 1900, p. 65.

[2]) *Ibidem, p. 66.* Iată ce scrie Mihalyi: „Nedeie = Muntele *Cornu
ii* dela Borșa către răsărit. Acești munți (e vorba și de mai mulți
închid ca un păriete țeara Maramureșului, și al scutit-o în trecut
ılte invasiuni. Să se observe forma de *Nedele* a numelui, cu *l* încă
iat, ca unul care nu se născuse de mult din (după părerea lingu-
i **Iorgu Iordan**, *Rumänische Toponomastik*, Bonn und Leipzig, 1926,
d III Teil, p. 212) „altbulg, nedelia = hebdomas, dominica".

[3]) **Iorgu Iordan**, *op. cit.* p. 212: „Das Wort *nedeie* ist heute in der
n Walachei und ni Siebenbürgen noch gebräuchlich und bedeutet
s *Jarmarkt;* in derselben Bedeutung findet es sich auch in der
a *lui Vasile Lupu* (Tiktin)".

deea mai trăieşte azi *numai în munţi* sau *regiuni imediat sub munţi* [1]).

Să mai întârziem aici, cu câteva cuvinte, asupra *originii* nedeii. Şi să vedem, mai întâi, ce ne spune numele: Filologii îl derivă din *„altbulg, nedělja = hebdomas, dominica"*. Este în el, prin urmare, numele sărbătorii prin excelenţă, al sărbătorii care închee fiecare săptămână a anului. Iată pentru ce, cred unii, nedee n'a putut fi altceva, la origine, decât un *„târg săptămânal"*. — Constatăm, însă, că astăzi prin nedeia românească se înţelege o *sărbătoare unică* peste an. Inseamnă, deci, că trecând în româneşte, cuvântul vechiu slav a fost primit şi întrebuinţat cu altă accepţie sau că a evoluat spre această altă accepţie.

Dar aceasta e originea *cuvântului*.

Care este aceea a *faptului*, a *obiceiului nedeii?*

Mulţi au scris despre *Târgul de fete de pe Găina*, care este — şi a fost, în fond, tot o *nedeie*. Şi au dat, cu privire la originea lui, o sumă de ipoteze, dintre care multe naive [2]). Unele, însă, care pun originea lui în vieaţa de păstori a populaţiei din Apuseni, s'au apropiat cel mai mult de adevăr, pe care adevăr credem că-l exprimă, simplu, următoarele cuvinte ale geografului francez îndrăgit de pământul românesc, Robert Ficheux: „A l'origine, elle fut une fête *pastorale* dans un pays de pasteurs" [3]). Se exprimase, însă, mai înainte

---

[1]) In regiunea Dunării, de pildă, unde avem numele lacului *Nedeia* — şi unde astăzi sărbătoarea nedeii nu se cunoaşte nici măcar în amintirile oamenilor — ea trebue să se fi practicat, totuş, cândva, ca să fi rămas până astăzi *acest* nume al lacului.

[2]) Sunt trecute toate în revistă în: Robert Ficheux, *Une foire aux filles en Roumanie, Alençon*, 1928, pp. 8—11.

[3]) *Ibid.*, p. 12. Nedeea, însă, îmbracă diverse ciudate forme. E bine să cunoaştem cât mai multe din ele, fiindcă numai astfel vom ajunge cândva să ne pronunţăm *sigur asupra originii ei*. Iată, de pildă, ce curiosă apare nedeia din satele Silvaş —, de lângă Haţeg:

„In cele două comuni vecine: *Silvaşul de sus şi de jos*, este obiceiul din bătrâni ca Marţi după Rusalii să se facă încununarea celui mai frumos bou din sat. — Acest obiceiu are loc dimineaţa, pe la orele 10-11, iar în după amiaza aceleeaşi zile este *nedee* în ambele sate numite.

Practica obiceiului este următoarea: flăcăii satului aleg boul cel mai frumos din întreg satul şi-l duc la pădure. Acolo îi fac o cunună de flori de mac şi de alte flori de pădure în formă de *U*, pe care o atârnă pe fruntea boului între coarne. De coarne, i se mai leagă boului frunze de stejar şi panglicuţe colorate.

Boul astfel împodobit este adus în sat, unde i-se pun pe spate covoare ori velinţe cu motive naţionale.

Ca să nu să sperie, boul astfel împodobit este condus de doi

dânsul, şi un român [1]), cu privire la originea acestor ‚târguri pe înălţimi" — şi credem că foarte aproape de adevăr: „In afară de unele vechi credinţe religioase, (credem că) unele) necesităţi de ordin practic au contribuit ca târgul

---

i chipeşi, în costume naţionale. După aceea, boul este plimbat sat, în fruntea unui convoiu astfel alcătuit: în frunte de tot, o *i de muzicanţi* special angajaţi pentru acea zi; după muzicanţi, *boul ronat*, adică *sărbătoritul;* după el, vin în şir toţi boii satului; vine, fârşit, *gloata satului*, formată din: fete, flăcăi, copii, bătrâni — in cuvânt, *toată lumea*.

După ce convoiul acesta a străbătut toate uliţele satului,în cânte şi uralele flăcăilor, boul cel încoronat este dus acasă, la stă-u-său; acesta îi ridică cununa de pe frunte şi o pune la icoană, rămâne până la anul viitor.

Dacă acelaş bou este încununat mai mulţi ani în şir, el intră în ostea şi admiraţia poporului. Mai de mult această admiràţie mergeà de departe, încât animalul era privit ca un adevărat simbol învăîn misticism.

Iar această serbare a boului încoronat se continuă cu petrecerea upă amiază, — în ziua de *nedee* a celor două sate, aşa cum am spus. Poporul nu ştie să dea, pentru acest obiceiu, nici o altă explicaţie t că: *aşa cum am apucat din bătrâni*.

[Comunicare a domnului profesor Gh. Făcăoaru, din Haţeg].

La fel s'a practicat nedeia, cândva, chiar în oraşul Haţeg. Iàtă cum prezintă amintirea bătrânei Sâmziana Simionesc, de ani 71, din Clova: „La Haţeg, în vremea de demult, se cumpăra un bou cu bani din sat de pe aproape. Il împodobeau la cap cu chischinee(*cârpe* sau *ame* albe, frumoase) şi în coarne îi puneau *baere* de bani salbe) şi din corn în corn şi pornea lumea cu el prin oraş şi zîceau (cântau) *etele* şi *bânzile* (lăuţile) şi bou făcea mha, mha, mha şi să 'ntorcea os şi sărea mereu, ca un urs. In urma boului mergea un ciopor de ne (soldaţi) care avea zurgălai de alea şi jucau şi săreau şi chioteau unea aşa către bou:

Haide frate 'ntre cătane
Să mâncăm pită şi carne;
Haide frate 'ntre haiduci
Să mâncăm pită şi nuci...,

„Şi apăi ficioru care mergea înaintea boului avea şi el bani într'un şi-i zdrăngănea mereu şi mai zdrăngănea inelele şi baerele de bani coarnele boului (erau înşiraţi în *primure*, legătură aşa cum e cravata itale dela gât) şi clanetele şi bănzile zîceau, iar bou sărea şi juca ca în horă. Il purtau aşa prin oraş de trei ori, pă toate uliţele pă e-s domnii şi intrau în ocoale, dar numai la hăi bogătani şi bogătanii eau dar de bani în blidu ălui dă mergea 'nainte.... cu bănzile şi clae am uitat să spun că zîceau ţiganii... Asta ţinea dela prînz până miază, cam dela ceasu opt până la *doisprece*. Eu am văzut asta când de 7-8 *ai* şi am *curs* după ei... Ţân minte ca acuma, că ce am t în copilărie nu *zăuit* până mă bagă 'n pamânt".

[1]) Traian Mager, *Aspecte din munţii Apuseni*, No. 85-86 din *Biblio- Semănătorul*, Arad, 1925.

de pe Găina să se perpetueze până azi [1]). Casele de munte sunt împrăştiate pe întinderi de zeci de kilometri, ba chiar şi casele se răsleţesc singuratice la distanţe considerabile; — aşa că trebuia căutată o *convenire* socială într'un punct geografic *accesibil tuturor Moţilor,* — la care să poată lua parte şi Crişenii, adică locuitorii de pe versantele de sud şi sud-vest ale munţilor Apuseni. Ori, Găina, prin poziţia sa geografică dominantă îndeplineşte din plin aceste condiţii... Acest „târg" care, ca orişice târg, se reduce la mărunţişuri casnice, mâncăruri şi băutură, oferă cel mai bun prilej tineretului pentru a încheia cunoştinţe, — ba practic cum e munteanul: de ce nu s'ar fi putut binecuvânta căsătorii la faţa locului? Iernile sunt grele în munţi şi câşlegile nu sunt cel mai bun timp de nuntit"... [2]).

Care ar fi atunci, în concluzie, originea nedeii?

Fapt e că nedeea a fost la început, aşa cum e şi azi, o *sărbătoare.* A fost o petrecere *săptămânală. O sărbătoare* şi o *petrecere* săptămânală: poate că, exact ceea ce e astăzi *dumineca* noastră. Poate că, de mult, cândva, se spunea deopotrivă: *duminecă* şi *nedee,* dar cu vremea nedeea a luat alt drum, ajungând — după împrejurări —: *„târg pe înălţimi", „târg de două ţări, „târg de fete"*, etc. Credem că nedeea a fost luată cu vremea de păstori şi monopolizată de ei în înţeles de sărbătoare şi petrecere pe plaiuri, în lumea lor de munţi. Şi aşa a ajuns nedeea să fie, într'o măsură, şi târg de produse pastorale, dar şi „târg de fete": prilej de întâlnire, de dragoste şi de încheiat căsătorii între tinerii şi tinerilor din satele rare şi îndepărtate ale regiunilor noastre muntoase...

Totuşi, cum se vede, limpede de tot nu te poţi pronunţa, cu privire la originea nedeilor — şi mai cu seamă cu pri-

---

[1]) Credem că autorul ar fi fost mai fericit inspirat, dacă spunea: *să se nască* şi să se perpetueze până azi, pentrucă ceea ce numeşte dânsul motive de *perpetuare*, d. Robert Ficheux le expune, şi pe drept cuvânt, ca motive sau pricini de *naştere*.

[2]) *Op. cit.*, pp. 27-28. Căsătorii la faţa locului, cum spune autorul, adică la munte, s'au făcut până deunăzi în Carpaţii meridionali (dacă nu se vor fi făcând şi astăzi). Povestirea uneia am ascultat-o noi acum patru ani, în Novacii Gorjului — iar martor la o alta a fost cândva, acum vreo treizeci de ani, nimeni altul decât d. *Emm. de Martonne* (tot în Carpaţii sudici). —

e la evoluţia lor în timp, atât de complicată şi cu multe
e.
Nu întârziem mai mult asupra originii nedeii. Poate
n reveni, curând, cu mai multe consideraţii, în altă parte.
i, ajunge atât.
Şi acum, încheerea:
Dacă *deja* în 1520 erau o sumă de munţi cari se che-
u Nedeia (n'are cine ne spune, dar este sigur că ei erau
i mulţi decât trei, câţi atestă documentul ca purtând acest
me) aceasta înseamnă că practica nedeii pe aceşti munţi
ea din vremuri mult mai vechi. Trebue o *vechime şi o*
ctică îndelungată şi continuă, pentru ca un munte să
ete nume după fenomenul (în speţă, nedeia) pe el practi-
. Ne ducem, fără să vrem, măcar un secol sau două din-
de 1520, — adică: în timpurile Intemeerii. Şi că nu este
gerat, o dovedeşte atestarea nedeii de pe Rodna în anul
3... Dar mai este ceva: Nedeile cele din 1520, atestate în
sivul banatic, trebue să fi fost foarte populate, frec-
tate — adică — de foarte multă lume; ele trebue să fi fost
vărate instituţii sociale. Altfel, încăodată, munţii respec-
n'ar fi căpătat acest nume.
Tradiţia vorbeşte, cum am văzut, de *hoţi* — ca despre
e întemeetori, şi practicanţi cândva, ai nedeilor de pe
nţi. Nu pot fi, însă, hoţii, întemeietorii nedeilor de pe
paţi — şi nu pot fi ei nici dădătorii de nume, după aceste
ei, pentru munţii respectivi.
E limpede că o populaţie pastorală mult mai nume-
să decât cea de azi umplea odinioară masivul banatic.
t mai bogată se va fi depănat vieaţa românească a platfor-
or înalte, în vremea când se practicau nedeile pe atâţia din
ţii lor. Azi, în adevăr, pe niciunul din munţii numiţi *Ne-*
în 1520 nu se mai fac nedei — şi totuşi, şi astăzi chiar,
, e plin de vieaţă pastorală tot masivul banatic. Nedei
in însă *jos,* în sate. In vechime, ori că poporul *nu le*
a ţine în sate, ori că *nu voia el* să le ţină acolo, chiar
ă împrejurările i-ar fi permis. Şi într'un caz şi într'altul,
mpune concluzia: poporul românesc trebue să fi fost
dva mult mai prieten cu munţii şi trebue să-i fi frecven-
mult mai mult, în mult mai mare număr decât azi, pen-

tru ca el să-şi fi ţinut nedeile *pe ei*, acolo sus. Poate că toată populaţia satelor urca, pe atunci, la munte — spre a-şi sărbători nedeile acolo. — Spuneam mai sus că pe G. Vâlsan l-a preocupat de aproape problema nedeilor. „Mai ales în târgurile de pe înălţimi (nedei) mult mai numeroase odinioară decât astăzi, autorul vedea o dovadă esenţială a folosirii muntelui de către o populaţie mult mai deasă şi mai adaptată la mediul local decât cea actuală [1])". Nedeile vechi, prin urmare, trădează o veaţă pastorală românească în Carpaţi mult mai intensă în trecut decât cea de astăzi. Sunt o dovadă că poporul românesc era perfect adaptat la vieaţa de munte carpatică, prin veacurile acelea ale întemeierii principatelor. Dar, oare, câte alte veacuri *de pregătire* — ca să spunem aşa — îi vor fi trebuit, pentru ca, în vremea amintită, el să poată fi surprins, deja, ca perfect adaptat?

II

Păstoritul.

Să venim la stâne, adică la păstorit. Am privit până aici relaţia om-munte din latura vechilor *nedei* care se ţineau pe unii din munţii regiunii. Ele ne-au vorbit pentru trecut. Păstoritul, aşa cum îl vom surprinde şi cât îl vom surprinde că se practică azi — ne va vorbi *şi el* pentru trecut, dar ne va vorbi şi pentru prezent. Cu alte cuvinte, ne va arăta ce a mai rămas astăzi din vechea perfectă adaptare la viaţa de munte a populaţiei haţegane. Dar nu numai atât: vom surprinde, în formele în care se practică acest păstorit, o tehnică aşa de complicată şi totuşi precisă, încât va trebui să conchidem, ca şi din studiul nedeilor, pentru o foarte îndepărtată origină a păstoritului în aceşti munţi.

De problema păstoritului carpatic ne-am ocupat şi altădată, deşi puţin — şi numai în treacăt [2]).

Subliniam acolo faptul cunoscut că una din cele dintâi menţiuni documentare despre Românii din Transilvania, ni-i

---

[1]) Din cuvântarea succesorului la catedra de geografie fizică, d-l Vintilă Mihăilescu, în ziua deschiderii cursurilor la Facultatea de Litere 1 Noemvrie 1935. V. cuvântarea în Bul. Geogr. precedent.

[2]) *Ţara Loviştei*, mai ales cap. IV.

i pe aceştia ocupându-se cu păstoritul [1]) şi spuneam că inologia noastră pastorală — după unii, în bună parte origine paleogreacă [2]) ne arată că începuturile păstorii românesc trebue să fie tot atât de vechi cât şi începutu- neamului însuşi. Dar nu numai atât: Oare Dacii — cei re care istoricul latin Annaeus Florus spune că *inhaere- montibus*, iar Pliniu cel Bătrân că... *montes vero et s tenent* [3]), oare ei cu ce se vor fi ocupat, dacă nu, în ul rând, cu păstoritul? Un popor de munte ca acela, poseda cetăţile de curând desgropate [4]) din munţii Selui [5]), nu putea fi decât un popor de păstori.

Dar populaţia *neolitică* a munţilor noştri, aceea despre Eugène Pittard spune că *rien ne nous empêche de sup- r que ce sont ces habitants, au moins une grande partie tre eux, qui, plus tard, reçurent le nom de Daces et de s?* [6]). Şi tot astfel, acea staţiune eneolitică, de o vârstă *lenară* înnainte de era noastră, din cuibul de munţi al ştei [7]), ce fel de aşezare umană va fi trădând, pentru vre- aceea, dacă nu una de oameni legaţi de munte prin ocu- a cu păstoritul?

Mai mult: e cunoscută tuturora vestita *peşteră a Cioc- nei*, de lângă burgul dacic dela Piatra Roşie, în munţii şului, deasupra Haţegului. Ea e una din cele mai în-

---

[1]) *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II, p. 565 Hermanstadt, 1897, unde citim, în contractul oraşului şi ului Sibiu, încheeat la Grossau în 13 Ianuarie 1383 cu Românii din următoarele: „Secundus articulus est iste, quod assumpserunt ipsi chei, quod nunquam *pascerent pecora nec pecudes*...". Iar după lupta Posada cronicele ungureşti nu mai contenesc cu numirea — dată, în compătimire şi derâdere — de *ciobanul*, adresată lui Basarab . (Apud A. Veress, v. mai jos).

[2]) C. Diculescu, *Elementele vechi greceşti din limba română*, *Daco- nia*, IV, p. 437-458. Vezi pentru consideraţiile în legătură cu vechi- păstoritului românesc, v. şi Andrei Veress, *Păstoritul Ardelenilor în ova şi Ţara Românească*, Buc. 1927, în special pp. 3—6.

[3]) Ţara Loviştei p. 66.

[4]) Măcar în parte.

[5]) V. studiile prof. arheolog Teodorescu, în *Buletinul Comis. Mon. ce, secţia p. Transivania*. citate mai sus.

[6]) Eugène Pittard, *La Roumanie*, Paris, 1917, p. 29.

[7]) *Ţara Lovіştei*, p. 139. E vorba de staţiunea Boişoara-Găujani.

semnate stațiuni *paleolitice* din răsăritul continentului [1]). Oare locuitorii ei, mai vechi cu cel puțin 3000 de ani decât începutul erei creștine, cu ce se vor fi ocupat, acolo în munți, când prima civilzațe va fi început a înflori pe aceste locuri?

In cap. II: *La transhumance méditerranéenne* din foarte interesanta lucrare: *L'homme et la montagne* a lui Jules Blache [2]), citim următoarele [3]).

„Il est sûr que dans nos montagnes alpestres les pâtres furent précédés de chasseurs; ou, plus exactement, de trappeurs, car ces lointains ancêtres cherchaient des fourrures, au moins autant que la chair des animaux. Partout, dans les cavernes élevées, dans les gisements préhistoriques culminants, on a retrouvé en fouillant le sol des traces remontant parfois aux premiers âges de l'humanité. Chasseurs de rennes, d'ours, de marmottes, de cerfs, ont laissé des ossements de leurs victimes et du matériel d'os, de silex ou de bronze dans la haute zone pastorale, *celle qui domine les forêts* [4]), comme dans les zones plus basses. Des stations appartenant au paléolithique ancien lui-même ont été reconnues, l'une à 2200 mètres d'altitude, l'autre à 1500 mètre dans les Alpes de Saint-Gall [5]); à plus forte raison nos rudes ancêtres devaient-ils fréquenter déjà les montagnes plus méridionales, moins rudes.

„A la chasse succéda, sur le même terrain, l'élevage. Les bergers engagés dans des migrations estivales paraissent avoir

1) V. Dr. M. Roșca, *săpăturile din Peștera dela Cioclovina*, în *cercetări arheologice în munții Hunedoarei*, extras din *Publicațiile Comisiunilor Monumentelor Istorice*, secțiunea pentru Transilvania, Cluj, 1923, pp. 27—51.

2) In: *Géographie humaine, collection dirrigée par P. Deffontaines*, Paris, 1933.

3) Cităm acest lung pasagiu, pentrucă e foarte la locul lui, ca introducere la orice studiu despre păstoritul românesc.

4) „Cetatea dacă de pe Vârful lui Pătru" (dacă va fi fost, n. Ion Conea), de care vorbesc *Pârvan* și istoricul englez *Davies (Getica*, p. 119, nota), ca și cea de pe Comărnicelul *(Getica*, p. 120, nota) au fost și ele în regiunea golului alpin, deasupra zonei pădurilor. Iar *Sarmisegethusa dacică* de pe Muncelul era la hotarul între zona alpină și cea forestieră. Iar prezența acestor cetăți pe munții amintiți sugerează pentru Carpați ipoteza că și ei au avut stațiuni preistorice înspre chiar inima lor, așa cum afirmă despre Alpi, în pasagiul pe care-l cităm acuma, Jules Blache.

5) Cum e cazul peșterii cu puternică stațiune paleolitică, pe care am amintit-o, dela Cioclovina, din munții Sebeșului, lângă „burgul dacic" dela Piatra Roșie (despre acest „burg dacic", v. *Getica*, p. 120).

ig. 12. — La strungă, sub scorțar, pe scamne, mulgând oile în găleată (stâna din Părăginosul).

Clișeu: *Traian Zaharia.*

Fig. 13. — Altă vedere a *Prislopului*, cu alte sălașe și colibe pe el.

Clișeu: *Traian Zaharia.*

Fig. 14. — Frumoasă vedere asupra unei şei sau curmături tipice. Şeaua se cheamă: *Prislopul*, e la 1200 m. altitudine şi serveşte de trecere din valea *Râului Mare* în valea *Râuşorului* Sarmizegethusei. In dreapta, în faţă: o *colibă;* mai în fund — un sălaş şi o turmă de oi; în stânga — alte două sălaşe.

Clişeu: *Ion Conea.*

Fig. 15. — Vase folosite la stâna din muntele Ştevia (dela stânga spre dreapta): *bădâńiul*, putineiul de aiurea; 2. *căldarea*, pentru fiert zerul ce iese din caş, spre a scoate urda din acest zer; 3. *ciubărul*, în care se încheagă laptele spre a se obţine astfel, din lapte, caşul; 4. *cartul*, pentru muls vacile şi pentru transportarea acasă, la sat, în spate, a *laptelui acru;* 5. vasul numit *măsură*, pentru a cărui interesantă folosire v. textul; 6. *găleată*, pentru muls oile.

Clişeu: *Ion Conea.*

layé directement les chasseurs sur les alpages. Relai pro- essif, car rien ne dispense un berger de chasser, comme on it encore les pâtres de l'Asie centrale trafiquant plutôt de usc et de fourrures que des produits de leur élevage. Relai ogressif, parce que c'est peu à peu que le tropeau sauvage vint un troupeau domestique... *La génération de l'élevage r la chasse n'a pas besoin d'être démontrée; on n'y peut n objecter.* Mais ce qui doit retenir davantaje l'attention, est que *le nomadisme montagnard, père de la transhumance,* raît remonter aussi loin que les origines de l'élevage...[1]). Şi, ai departe:

„Non ancêtres de d'Europe méridionale furent des ber- rs, bien plus que des laboureurs. Vidal de la Blache suggé- t que les hauteurs alpestres ont été fréquentées par des tres avant que les vallées intérieurs fussent colonisées. Bien eux: *l'exploitation pastorale qui emplit tout le domaine éditerranéen, montagnes et plaines associées, y devança ıs doute la colonisation agricole. Nos plaines pouvait four- le pâturage d'hiver, avant qu'on songeât à leur deman- r des moissons... tout l'Orient, jusqu'au coeur de l'Asie, est presque qu'un pâturage à moutons: steppes naturelles factices, aménagées pour des tribus logées sous la tente. même que, dans le loitain Turkestan chinois, la maison terre est bâtie autour d'une étroite cour centrale,* l'aïvan, *nt l'ouverture vers le ciel correspond à celle de la tente et rte le même nom, de même la maison antique avec atrium celle qu'on rencontre partout du Maghreb à l'Iran, avec muraille extérieure aveugle et ses appartements regar- nt le centre de la maison, évoquent la tente originelle*[2]). *Les èmes homériques, comme la Bible, laissent deviner une ci-*

---

[1]) Pe baza datelor — deşi puţine, dar suficiente prin importanţa caracterele lor — pe care le amintirăm pentru Carpaţi, putem spune întreg pasagiul reprodus din autorul francez are valabilitate per- tă şi pentru munţii noştri

[2]) De curiozitate, iată în ce chip descrie *Anton Zischka,* în cartea recentă *Ibn Séoud, roi de l'Arabie* (Payot), palatul în care s'a născut al mare rege al Arabiei: Au milieu de Riad (la capitale) s'élève une eresse entourée de hautes murailles de boue et d'argile, une ville s la ville: le palais des Séoud... Comme toute demeure musulmane, la eresse des Séoud montre vers l'extérieur, vers la rue, des murs aveu- . Toutes ses pièces regardent sur les cours de l'intérieur...

vilisation bien plus pastorale qu'agricole. Pecunia, *par quoi les Latins désignaient les éléments de la richesse, dérive de* pecus, *le troupeau* [1]*); et le troupeau fut en effet, pendant de très longs siècles, la fortune essentielle de peuples resserrés entre les montagnes et la mer... depuis les rives de l'Atlantique jusqu'aux sources des fleuves chinois.*

„Des civilisation plus purement agricoles naquirent plus à l'Est, en Extrâme-Orient, et au Nord-Ouest, dans les plaines européennes; dans ces pays, la prehistoire montre que l'agriculteur a pris la place de chasseurs et de pêcheurs, non de bergers. Et si les labours ont pénètré dans le domaine des troupeaux méditerranéens et asiatiques, c'est sans doute tardivement et timidement"... [2]*).*

Iar în aria aceasta: *a turmelor mediteraneene şi asiatice,* în care primele civilizaţii, după cum spunea autorul, au fost pastorale, şi în care plugul a venit mai târziu, Jules Blache consideră integrată şi regiunea noastră carpatică (intrăm, deci, în aria geografică a civilizaţiilor primitive pastorale). Iată, în adevăr: *„Le paysage alpestre évoqué dans les lignes précédentes trouve des répliques de l'Atlantique à l'Hymalaia et au Tian-Chan, en passant par toutes les chaînes qui bordent, de près ou loin, la Méditerranée, l'Asie Mineure et l'Iran, entre 30° et 50° de latitude Nord. Zone étroite, étirée sur le tiers de la ceinture terrestre, 120° de longitude environ. Partout, dans ce domaine, nous nous retrouvons un peu chez nous. Nous sommes faits aux spectacles qui nous attendent"* [3]).

---

[1]) Iar *picui* (şi *păcui*) — apelativ şi nume propriu, după regiuni — din toponimia românească, răspândit în Balta Dunării şi cunoscut în regiunea de munte, după câte ştim, numai în munţii Haţegului şi ai Orăştiei (va fi vorba şi mai jos), a fost şi el socotit de unii ca derivându-se din acelaş *pecunia.*

(Totuş, O. Densuşianu îi atribue o altă origine: „Picui „pisc" presupune o formă latină * PICCULLEUS,-UM, din tema PICC — ce apare în domenuil romanic cu înţelesul de „vârf de munte" (*Graiul din Ţara Haţegului, p. 54).*

[2]) Jules Blache, *L'homme et la montagne,* Paris 1933, pp. 13—15.

[3]) Jules Blache, *op. cit.,* p. 11. In aria geografică a civilizaţiilor primitive pastorale, cu un peisagiu geografic numit de autorul nostru: *alpestru,* intră, prin urmare, toată uriaşa centură muntoasă *terţiară* a lumii vechi, din Pirinei (prin Alpi, Apenini, Carpaţi, Balcani, Caucaz, Taurus, Pontici, Elbruz, Hinducuş) şi până în, inclusiv, Himalaia. Sub titlul: *Le paysage alpestre et ses limites,* p. 11, autorul tocmai aceasta arată: întinderea acestei arii din Pirinei la Himalaia.

Aşa dar, Carpaţii şi ţinuturile înconjurătoare intră în tregime în aria geografică a civilisaţiilor care au fost pasrale la origine şi numai *după aceea,* mult mai târziu, agrile. Informaţia ştiinţifică şi observaţia îndepărtată ne triit, prin urmare, pentru Carpaţi, la aceeaşi concluzie la care noi, pe bază de informaţie şi intuiţie locală, ajungeam mai is: *păstoritul este ocupaţia primitivă, străveche,* a populaţiir care s'au legat de Carpaţi odată cu cele dintâi înmuguriri civilizaţie omenească.

Să vedem acum ce a rămas, din această străveche vieaţă istorală, în Carpaţii din raza Porţii de Fier transilvane, în lele noastre. Vom urmări ecoul acestei vieţi la stânile şi munţii din basinul Râului-Mare.

*
* *

Cea mai departe de sat stână e, cum am spus, cea din ıntele Ştevia. Toate drumurile câte pleacă din Clopotiva re munte — şi pleacă multe, pe văi şi mai ales pe culmi — c *la ea.* Intr'o jumătate de zi, dacă pleci de vreme, eşti olo.

Muntele Ştevia este — aşa cum înţelege de obiceiu popol muntele — un simplu *versant,* şi anume, în cazul nostru, simplă „Faţă". „Dă în Vârful Pietrii" şi de pe el privirile ıargă, spre sud, spre Borăscu, Ţarcu, Baiu, Gugu, Murariu pe toată *lunca largă* a Râului-Şes, până în fund departe.

Construcţia stânii. E simplă, cu o singură încăpere, nută aşa: stână. Priveşte şi ea tot spre miazăzi, aşa că toată ıa se scaldă în soare. Innălţimea clădirii întregi e de c. 3½ a pereţilor, de c. 2 m. Pereţii sunt făcuţi din bârne neplite, puse una peste alta şi încheiate slab la capete. Când clădit stâna, locul unde s'au aşezat *tălpile* a fost bătăit bine, iar la cele patru colţuri s'au fixat nişte blocuri de ıtră. Peste bârnele care formează peretele, sus, s'a aşezat ıorăul, de care s'au legat coarnele şi lanţurile. De peretele fund (cel dinspre miazănoapte) e prins un *scaun:* o scânră lungă cât şi el, pusă pe picioare de lemn. Pe ceilalţi pei sunt fixate, la diverse înălţimi, *scânduri* — care sunt zisele *poliţe.* Pe poliţe se ţin vasele mici. Una din ele are nenire specială: se păstrează pe ea caşul şi se cheamă *co-*

oi, hăi de mulgem oile. Avem cinci *uşițe* prin care ies oile in ocol, la mulsoare. Le mână din urmă *strungarii,* noi le rindem şi le mulgem în găleată...

„Hăi de şedem la oi, ne zîcem *ortaci;* aşa ne zîcem noi ntre noi. Da când ne vorbeşte lumea, ne spuńe *păcurari;* cioani, ştiu că să zîce în alte părți, la noi nu să spuńe. *Bicioń* int toți hăi care au oi la stână, dar care nu stau la oi; ei au oile la păcurari şi plătesc...

„Să-ți spun ortacii toți: Mai întâi, îs eu — ortac şi *vătaf,* ătaf al stânii. Aşa or socotit ortacii hăialalți, cu toții, să ı'aleagă pe mine vătaf. Vătafu vede de stână şi de el asultă toți. El nu mere niciodată după oi; stă mereu la stână are grijă de toate. El orândue pe ortaci, ce să facă fiecare a zîua haia; el are toată răspunderea. Dar să-ți spun ortacii:

Carciońi Mita,
Floresc Ion,
Foarce Vicu,
Şâmon Pătru Afión,
Lup Ion,
Avrămońi Ion Târnăvuțu
Avrămońi Ştefan a lu Ion Târnăvuțu,
Fona Iánoş.
Margău Ion
Todorońi Vasâlie,
Ciorogari Pătru Şomu
Ivanc Pătru Moisońi.

„Hăştea doi din urmă *să rânduie:* stau câte două săptăâni, cu rându, la stână — două săptămâni în sat şi două munte. Să cheamă că sânt *arândaşi.* Şi ei iau amândoi o ngură *cumpănă* de brânză, *că să cheamă că fac amândoi uo ortac.*

„Acum, oile.

„Avem: *mârzări, avem sterpe, berbeci, miei* şi *mioare* [1]).

---

[1]) Dăm, pentru interesul pe care-l prezintă, dăm şi numele ie se dau oilor după culoarea sau starea lânii de pe ele: *oaie bălă* cea cu lâna complet albă; *oaie laie* e aceea care e complet neagră; *e bucălae* este cea cu picuri negre pe obraji şi pe picioare; oaie *bŏboşă* cea cu picuri negre numai pe obraji· *oaie búzure* e oaie *„pistriță pă ı şi pă picioare"* şi oaia „care să duce lâna de pe ea, aia e *peleagă"*. e aici, originea numelui muntelui **Peleaga**: cel gol de vegetație).

marnic. Indeplineşte, aşa dar, rolul pe care aiurea — unde stânele sunt cu două încăperi — îl îndeplineşte o întreagă încăpere: *celarul* [1]). Talpa stânii serveşte de *prag* — şi se şi cheamă aşa, iar *fruntar* e bârna de sub *cosorău*, tot în dreptul uşii. De pereţi se prind şi *cocăile de caş*. Cocaia de caş este o bucată de lemn de brad, lungă de c. 1.50 m. şi prevăzută cu câteva *clenciuri* (ramuri mici, care servesc de cue de atârnat). *Vatra stânii* [2]) e pământ bătătorit. Vatra focului e simplă şi neridicată pe margini. In peretele din fund e înfiptă şi cocaia de mămăligă, care este o prăjină lungă, şi ea, tot cam de c. 1.50 m. şi de care se atârnă căldăruşa pentru mămăligă. De o parte şi alta a vetrii focului se află două furci înfipte cu capătul cel simplu în pământ. Pe ele se aşează *dulul*, o bucată de lemn gros — de care se atârnă căldarea, când se pune laptele la închegat.

In stână e o masă scundă, lucrată din lemn, şi câteva *scame* — făcute din câte o singură bucată de lemn — şi cu picioarele constând din rămurelele lemnului tăiat şi făcut scaun. Restul spaţiului îl umplu vasele necesare mulsului şi pregătirii laptelui. De cuiele cosărăului atârnă *burduşele* de brânză. Vasele — care anume sânt — le vom vedea mai încolo.

Dar să lăsăm, de aici încolo, pe vătaful stânii: Mita Carciońi, să-l lăsăm să vorbească el [3]):

„*Asta* să spuńe o stână, care trag mai mulţi la ea. Şi care sânt făcute [4]) mai mici pa di lături, halea să cheamă *scorţare* [5]). Iată, ăsta e *şopranu* sau *scorţaru* de muls oile. Ingrăditura din dosu şopranului e *strunga* sau *ocolul* în care băgăm oile şi le trecem la *scorţar* sau *şopran*, să le mulgem. Noi stăm în *gura strungii*, la umbra *şopranului*, pe *scamne*. *Scamnele* sânt nişte lemne sau *pietroańe* mari, pe care şedem

[1]) In Bucovina se cheamă *comarnic* întreg acest celar, adică una din încăperile stânii. In munţii Rodnei *comarnicul* e, pe alocuri, chiar o clădire aparte. In munţii Muşcelului se cheamă *comarnic* locul unde se mulg oile. Şi mai are, *comarnicul* — şi alte accepţii.

[2]) Vatra, adică podeaua *întreagă* a încăperii.

[3]) Azi 22 Aug. 1935.

[4]) Adică celelalte clădiri din jurul stânii: *coteţul* pentru viţei, *cocina* pentru porci, etc.

[5]) Pentrucă, pe lângă clădirea stânii, mai sunt o sumă altele — care toate, cu stână cu tot, se numesc *cobaşe*.

ii, hăi de mulgem oile. Avem cinci *uşiţe* prin care ies oile n ocol, la mulsoare. Le mână din urmă *strungarii*, noi le indem şi le mulgem în găleată...

„Hăi de şedem la oi, ne zîcem *ortaci;* aşa ne zîcem noi ıtre noi. Da când ne vorbeşte lumea, ne spuńe *păcurari;* cioıni, ştiu că să zîce în alte părţi, la noi nu să spuńe. *Bicioń* nt toţi hăi care au oi la stână, dar care nu stau la oi; ei ıu oile la păcurari şi plătesc...

„Să-ţi spun ortacii toţi: Mai întâi, îs eu — ortac şi *vătaf*, ătaf al stânii. Aşa or socotit ortacii hăialalţi, cu toţii, să 'aleagă pe mine vătaf. Vătafu vede de stână şi de el asıltă toţi. El nu mere niciodată după oi; stă mereu la stână are grijă de toate. El orândue pe ortaci, ce să facă fiecare a ziua haia; el are toată răspunderea. Dar să-ţi spun ortacii:

Carciońi Mita,
Floresc Ion,
Foarce Vicu,
Şâmon Pătru Afión,
Lup Ion,
Avrămońi Ion Târnăvuţu
Avrămońi Ştefan a lu Ion Târnăvuţu,
Fona Iánoş.
Margău Ion
Todorońi Vasâlie,
Ciorogari Pătru Şomu
Ivanc Pătru Moisońi.

„Hăştea doi din urmă *să rânduie:* stau câte două săptăâni, cu rându, la stână — două săptămâni în sat şi două munte. Să cheamă că sânt *arândaşi*. Şi ei iau amândoi o ngură *cumpănă* de brânză, *că să cheamă că fac amândoi uo ortac*.

„Acum, oile.

„Avem: *mârzări, avem sterpe, berbeci, miei* şi *mioare* [1]).

[1]) Dăm, pentru interesul pe care-l prezintă, dăm şi numele re se dau oilor după culoarea sau starea lânii de pe ele: *oaie bălă* cea cu lâna complet albă; *oaie laie* e aceea care e complet neagră; e *bucălae* este cea cu picuri negre pe obraji şi pe picioare; oaie *bŏboşă* cea cu picuri negre numai pe obraji· *oaie búzure* e oaie *„pistriţă pă şi pă picioare“* şi oaia „care să duce lâna de pe ea, aia e *peleagă*“. e aici, originea numelui muntelui **Peleaga:** cel gol de vegetaţie).

nt cam 10—12, uneori şi până la 15 păcurari. Unii să rânue şi să cheme arândaşi: din patru fac doi, din şase trei, u din doi unu. O săptămână sau două stai la stână şi, după aia, o săptămână sau două — *tuni* în ţară, acasă, şi *mere* tacu în locu tău.

„Şi hastă treabă, ha dintâi, când ne socotim care câte oi câţi băcioni are, care cu care ciopoare o să meară la iarbă, re or să fie arândaşi şi care nu, toată hastă treabă să cheamă o vorbă: *Tomneala păcurarilor* şi să face spre sfârşitu lu ai, când dă iarba în munte şi ne cheamă la gol.

„După haia, vine *roscolu oilor.* La săptămână după ce -am *tomnit* [1]), mergem la *roscol.* Roscol să cheamă că *să ispărt* oile — să roscoală sau să dăspărt, tot haia e. Da tot scol să cheamă şi ăle două *ocoale* sau îngrădituri (sânt ca strunga în care băgăm oile la muls) în care facem roscolu lor. Sânt *două* strungi de astea, una lângă alta, cu uşile ăturate. Şi ducem toate oile în uşi. Şi să aşază un păcurar tre ăle două uşi şi aşteaptă. Aproape de el stă altu, care *umără oile.* Şi mai departe stă altu care o să le scrie. Ale ouă strungi sânt goale, nu e nicio oaie în ele. Şi vin acum nd pe rând, fiecare cu cioporu lui, băcionii. Începe unu: ice cioporu în uşa roscolului. Pa di lături, ajută păcurarii alalţi, la paza oilor, să nu fugă. Şi un păcurar prinde oile e rând şi le trece ălui din uşa roscolului, care haia treaba e: să bage pe o poartă, într'unul din roscoale, *mârzările* — pe poarta haialaltă, în haialaltă strungă, sterpele [2]). Şi ăl cu numărătoarea numără fiece oaie cu un număr, *tiri* e mârzără, *tiri* că e stearpă: una, două, nouă, douăzeci... r hăl care spuneam că scrie, hala ascultă şi *scrie,* crestând t la zecime linia, păstă tot [3]). Asta e *numărătoarea* [4]). După

---

[1]) Adică: *La o săptămână după...*

[2]) La *sterpe* intră: sterpele propriu zise, berbecii, mieii, mioarele. r roscolu, uneori, e alcătuit din trei ocoale sau strungi: într'unul sânt gaţi numai mieii, cari vor alcătui o turmă ce va fi păscută de ciobani eciali.

[3]) *Păstă tot,* adică fără grije la altceva (că e miel, berbec, mârzară, c.) decât la număr, să nu greşească cu scrisul lor.

[4]) Iată, în *La Valachie,* un pasagiu important: Cette „*numărătoare* t presque une fête... on y va gaiement, aux sons du flûtier, poussant les ouptaux bêlants; souvent on y trouve, au poste de frontière, des cames installées par quelque aubergiste audacieux, toute une petite foire. y rencontre des amis des parents".

Mârzări — spunem la oile care le mulgem; iar *sterpe* şi *berbeci*, halea ştii dumneata ce sânt. *Miel* este de când îl fată mumă-sa, primăvara, şi până toamna. Dacă e parte femeiască, îi zîcem *mialǎ*. De cu toamna asta şi până primăvara viitoare se cheamă noatın(ă); de când nu mai e noatină şi până în primăvara hailaltă să chiamă *mioară*. Când fată a doua oară să cheamă *strămioară*. De aci încolo să spune: *oaie*. Şi, după vârstă, avem: oaie de trei miei, de patru, de cinci — şi aşa încolo" [1])...

Să lăsăm pe Carcioni Mita să se *rânduie*, vorba lu, cu *Fura Pătru* din satul Suseni, comuna Râului-de-mori. Ni-s'a părut că, pentru cele ce urmează, a vorbit mai bine şi mai frumos Fura, decât Carcioñi. El ne va expune *ritmul* vieţii păcurăreşti în Ţara Haţegului, chipul în care ea se deapănă dela an la an:

„Şi iarna, oile noastre stau tot în munte; numa că nu stau aicea sus la stânele din *gol*, ci coboară mai spre sat, la fânaţe şi în ţarini, unde mâncă fânu di păstă vară. Rar om le duce acasă. Ăle mai multe nu coboară din munte decât o singură dată: când le duce la Haţăg, la tăere. Numa când prind a fătà, spre primăvară, le duc unii — da' puţini! — acasă.

„Cât ţiñe fătatu, până pi la *prinderea lu Mai*, le paştem tot pe lângă sălaşe, în fânaţuri, că acolo dă firu ierbii mai din vreme... haia păşune din fânaţuri să cheamă *văratică*, iar haia din munte, care vine măi târziu, când nu mai e nici acolo *neauă*, să cheamă *iernatică*.

„Aşa: primăvara ne prinde pe fiecare cu cioporu pe lângă *cobaşu* [2]) lui, la fânaţuri. Şedem acolo trei-patru săptămâni, până vine vremea să le băgăm în brânză. Şi la haia vreme, păcurarii s'adună într'o zi toţi la un loc, în casă la careva din ei şi să socotesc şi să *tomnesc*: care *cu câte oi vine*, cu câţi *băcioñi*; care unde să rămână: la mârzări, la sterpe, la miei. La o stână sânt cam 30—40 de băcioñi, afară de păcurarii care şăd la ele, la oi. De obiceiu, pe la noi (da şi aiurea, — tot aşa) şăd 3 la miei, 2 la mioare şi 7—8 la mârzări. La o stână

[1]) Numai că, oridecâteori avem o oaie de doi, trei sau mai mulţi miei, pentru primul miel socotim trei ani, după care, pentru fiecare din anii următori, numai câte unul.

[2]) *Cobaş-cobaşuri*, se cheamă, cum am spus, stâna cu dependenţele ei şi în genere, orice clădire, jos în sat ori sus la munte.

t cam 10—12, uneori şi până la 15 păcurari. Unii să rân-e şi să cheme arândaşi: din patru fac doi, din şase trei, din doi unu. O săptămână sau două stai la stână şi, după a, o săptămână sau două — *tuni* în ţară, acasă, şi *mere* ıcu în locu tău.

„Şi hastă treabă, ha dintâi, când ne socotim care câte oi âţi băcioñi are, care cu care cioporе o să meară la iarbă, e or să fie arândaşi şi care nu, toată hastă treabă să cheamă o vorbă: *Tomneala păcurarilor* şi să face spre sfârşitu lu i, când dă iarba în munte şi ne cheamă la gol.

„După haia, vine *roscolu oilor*. La săptămână după ce am *tomnit* [1]), mergem la *roscol*. Roscol să cheamă că *să :părt* oile — să roscoală sau să dăspărt, tot haia e. Da tot col să cheamă şi ăle două *ocoale* sau îngrădituri (sânt ca strunga în care băgăm oile la muls) în care facem roscolu ɔr. Sânt *două* strungi de astea, una lângă alta, cu uşile turate. Şi ducem toate oile în uşi. Şi să aşază un păcurar re ăle două uşi şi aşteaptă. Aproape de el stă altu, care *nără oile*. Şi mai departe stă altu care o să le scrie. Ale ıă strungi sânt goale, nu e nicio oaie în ele. Şi vin acum ıd pe rând, fiecare cu cioporu lui, băcioñii. Începe unu: ce cioporu în uşa roscolului. Pa di lături, ajută păcurarii lalţi, la paza oilor, să nu fugă. Şi un păcurar prinde oile rând şi le trece ălui din uşa roscolului, care haia treaba :: să bage pe o poartă, într'unul din roscoale, *mârzările* — pe poarta haialaltă, în haialaltă strungă, sterpele [2]). Şi l cu numărătoarea numără fiece oaie cu un număr, *tiri* e mârzără, *tiri* că e stearpă: una, două, nouă, douăzeci... hăl care spuneam că scrie, hala ascultă şi *scrie*, crestând la zecime linia, păstă tot [3]). Asta e *numărătoarea* [4]). După

[1]) Adică: *La o săptămână după...*

[2]) La *sterpe* intră: sterpele propriu zise, berbecii, mieii, mioarele. roscolu, uneori, e alcătuit din trei ocoale sau strungi: într'unul sânt ;aţi numai mieii, cari vor alcătui o turmă ce va fi păscută de ciobani ciali.

[3]) *Păstă tot*, adică fără grije la altceva (că e miel, berbec, mârzară,) decât la număr, să nu greşească cu scrisul lor.

[4]) Iată, în *La Valachie*, un pasagiu important: Cette „*numărătoare* presque une fête... on y va gaiement, aux sons du flûtier, poussant les ıptaux bêlants; souvent on y trouve, au poste de frontière, des ca-ıes installées par quelque aubergiste audacieux, toute une petite foire. y rencontre des amis des parents".

ea ştim ce *arunc* avem să plătim fiecare la composesorat, fiecine după număru oilor. Vin acolo, la roscol, primaru satului şi consilierii şi ei fac lista ciopoarelor, care să dă casierului comunal, să ţâie el socoteala. O listă o ia comuna şi alta rămâne la noi. Umblăm cu ea pe la fie cine are oi la stâna noastră şi fiecare dă un leu de oaie *pentru sare;* cumpărăm cu banii 10—12 măji [1]) de sare. Sarea o măcinăm şi o dăm numa la oi. Nimeni nu s'atinge de ea pentru altu folos; e numa a oilor. O măcinăm şi o dăm la oi, în *sărar* [2]).

„Vine, lupă haia, *măsuratu* sau *măsúrile.* Cum facem măsuratu? Iaca aşa:

In seara zîlii când le răscolim, coborâm cu mârzările la *strunga măsurilor* [3]). Mieii, mioarele şi berbecii rămân în roscoale, închise până în haia zî [4]). Coborâm cu toate *mârzările împreunate* şi 'n sara haia le mulgem toate la un loc şi împărţim laptele pe păcurari, frăţeşte, unu cu altu. Dormim acolo, în sara haia, toţi: păcurarii, baciońii, ba vin şi *nemotenii* [5]) de ale păcurarilor şi băcionilor, să dea ajutoare la treaba din haia zî. — In zîua măsuratului, dimineaţa, dăm drumul oilor la iarbă *nemulse,* cu capre cu tot la un loc, şi le aducem la strungă *tomna* pe la oarele două, ca să capete lapte mai mult. Le aducem pe toate şi le băgăm în strungă. Ziua asta a măsurilor, cum îi spunem noi, e ori Joia ori Sâmbăta, — alta nu se poate. *Nu e bine să să facă roscolul Marţea sau în altă zî, afară de Miercurea şi Vinerea* — şi aşa vine că *măsurile* să fac totdeauna Joia sau Sâmbăta.

„Da uitai să spui că în zîua măsurilor la toate stânile din munte e curată sărbătoare. Care a venit din sat de cu sară, bine; care nu, vine în hasta zî, a măsurilor. Pe toate potecile suie cârduri de mueri şi fete tinere şi juni. Fiecare băcioń îşi vine cu făina lui de cucuruz şi cu găleata de muls. Pe la

[1]) Maja e „un drob de sare, cam de 50 kg.".

[2]) *Săraru* e un trunchiu de lemn subţire, scobit în lung (cu cât e lemnu mai lung, cu atâta e mai bine, fiindcă se pot înşirui mai multe oi deodată, să lingă sare din el) — e un lemn lung, scobit pe jumătate în forma unui jghiab (uluc) subţire.

[3]) Este, aşa dar, şi aceasta, o *strungă anume.* E la fel cu strunga dela stână, în care se băgau oile la muls. (Incăodată: strunga propriu zisă este, şi aici *uşa* strungii. Totuş, numirea a alunecat şi asupra întregului ocol cel îngrădit).

[4]) Până a doua zi.

[5]) Neamuri, rude. Singular: nemotenie.

g. 16. — Traian Draghin (*dra*, nu dră) — de ani 12 — duce în spate, în chip de raţă, *straiţa* (traista) în care e *cartul* plin cu lapte acru. Coboară din munte spre sat. (5 Septembrie, 1935, Clopotiva).

Clişeu: *Ion Conea.*

. 17. — In planul din faţă, în stânga, sus, e muntele *Nedeia Galbenului*, străjuit pe apta de *Vârful „Galbenului.* In fund, mai la dreapta, panorama Retezatului cu *Poarta Bucurii*, îngropată în nouri.

Clişeu: *Traian Zaharia.*

·ele zece fac toţi mămăligă în câte căldăruşı sânt, şi lapte slavă Domnului, dela mulsoarea de ieri-sară. Ne rânduim ată lumea în jurul mesii şi nu mâncăm cât râdem şi glu-im. In zîua hasta a măsurilor pe la noi răsună munţii de ântec şi veselie. — După haia, la treabă. Băgăm oile în rungă şi la uşi [1]) s'aşează pe *scamne* [2]) mulgătorii, tot câte oi în uşă. Stăpânii cu oi mai multe s'aşează *ei* pe scamnele n gura strungii, iar hăialalţi, cu oi mai puţine, s'aşează mai parte, care pă unde vrea (câteodată s'aşază şi în rând, cum or), da tot pe scamne făcute de fiecare. — *Strungarii* prind a âna oile spre gurile strungii. Cei de pe scamne apucă oaia, uită la semnu ei dela ureche [3]) şi vede a cui este, şi strigă, şi

---

[1]) Uşile acestea, sau *gurile* strungii — cum se mai numesc, sau *ungile propriu-zise*, cum spuneam, sunt câte trei-patru, alăturate, de ce strungă sau ocol.

[2]) *Scamnele* acestea sunt, uneori, nişte simpli butuci de lemn.

[3]) Iată ce semne distinctive obişnuesc să facă oilor la urechi, ca să le cunoască fiecare, ciobanii dela stâna din *Caruntu*, a lui Fura Pătru mnele acstea se fac însă când sânt mieii cam de câte 3-4 săptă-ni, — „până n'a dat căldura mare, ca să nu bată goanga la *tăetură*; semnele, le facem cu foarfeca sau cu o bucată de fier, anume, făcută fierar). Iată semenele:

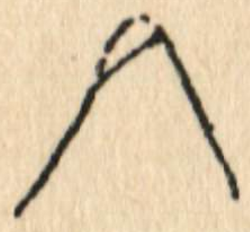

„Când oaia are una din urechi tăiată puţin sus, în partea dinapoi, să cheamă că e oaie *cu urechea teşită*".

„Când oaia are una din urechi retezată în vârv, să cheamă oaie cu urechea *ciontată*".

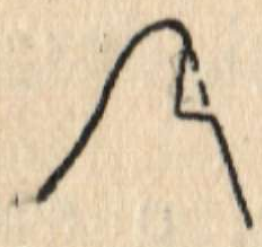

„Asta e oaie cu urechea *cu crestătură dinnapoi*".

„Când urechea e numai aşa, pişcată cu foarfece, atunci oaia haia să cheamă că e *cu urechea cu cercel* (dinnainte sau dinnapoi)".

„Când oaia are urechea în ăstu fel, să cheamă că e oaie *cu urechea furcită*".

„Când e aşa, cu bortă la mijloc să cheamă că e oaie *cu urechea potricală*".

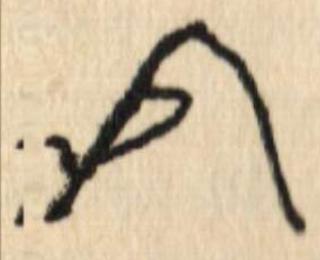

„Când oaia are urechea aşa tăiată, să zice că e *cu semnu scamnului*".

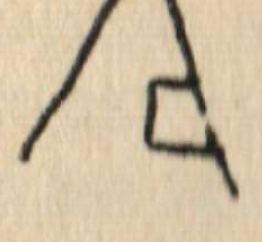

„Când e aşa, să zîce că e oaie cu ureche *cu ţanc*".

Fig. 18. — In dreapta, planul din fund, e muntele *Buza Nedeii* ce ține de *Poiana Mărului*, de pe valea Bistrei. Drept în mijloc, pereții cei abrupți sunt: munții *Vărângu* și *Vărângelu*, iar umărul sau coama cea lată care coboară din ei spre stânga, e *Nedeia Prisloapelor*. Un defileu o taie pe aceasta, despărțind o bucată din ea: prin el se aruncă în *Râul Șes* apa *Corciovet*. In stânga, mai în fund e muntele Branu; mai în fund, muntele Gugu-Murari. Intre ei și Varâng — curge apa Râului Șes.

Clișeu: ***Ion Conea.***

orele zece fac toți mămăligă în câte căldărușı sânt, și lapte e, slavă Domnului, dela mulsoarea de ieri-sară. Ne rânduim toată lumea în jurul mesii și nu mâncăm cât râdem și glumim. In zîua hasta a măsurilor pe la noi răsună munții de cântec și veselie. — După haia, la treabă. Băgăm oile în strungă și la uși [1]) s'așează pe *scamne* [2]) mulgătorii, tot câte doi în ușă. Stăpânii cu oi mai multe s'așează *ei* pe scamnele din gura strungii, iar hăialalți, cu oi mai puține, s'așează mai dăparte, care pă unde vrea (câteodată s'așază și în rând, cum vor), da tot pe scamne făcute de fiecare. — *Strungarii* prind a mâna oile spre gurile strungii. Cei de pe scamne apucă oaia, să uită la semnu ei dela ureche [3]) și vede a cui este, și strigă, și

---

[1]) Ușile acestea, sau *gurile* strungii — cum se mai numesc, sau ***strungile propriu-zise,*** cum spuneam, sunt câte trei-patru, alăturate, de fiece strungă sau ocol.

[2]) *Scamnele* acestea sunt, uneori, niște simpli butuci de lemn.

[3]) Iată ce semne distinctive obișnuesc să facă oilor la urechi, ca să și le cunoască fiecare, ciobanii dela stâna din *Caruntu*, a lui Fura Pătru (semnele acstea se fac însă când sânt mieii cam de câte 3-4 săptămâni, — „până n'a dat căldura mare, ca să nu bată goanga la *tăetură;* și semnele, le facem cu foarfeca sau cu o bucată de fier, anume, făcută la fierar). Iată semenele:

1. „Când oaia are una din urechi tăiată puțin sus, în partea dinapoi, să cheamă că e oaie ***cu urechea teșită***".

2. 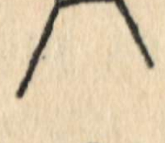 „Când oaia are una din urechi retezată în vârv, să cheamă oaie cu urechea *ciontată*".

3. 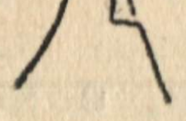 „Asta e oaie cu urechea ***cu crestătură dinnapoi***".

4. 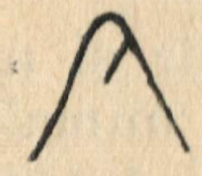 „Când urechea e numai așa, pișcată cu foarfece, atunci oaia haia să cheamă că e ***cu urechea cu cercel*** (dinnainte sau dinnapoi)".

5. „Când oaia are urechea în ăstu fel, să cheamă că e oaie ***cu urechea furcită***".

6. „Când e așa, cu bortă la mijloc să cheamă că e oaie ***cu urechea potricală***".

7. 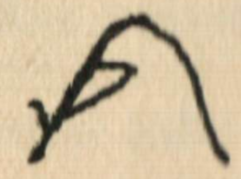 „Când oaia are urechea așa tăiată, să zice că e ***cu semnu scamnului***".

8. 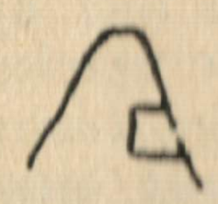 „Când e așa, să zîce că e oaie cu ureche ***cu ţanc***".

stăpânu ei vine şi o trage la el şi o mulge. Sau stăpâ
pe scamne şi e câte un păcurar-doi care apucă ei oaia
dela om la om, până ajunge la stăpânul ei. Işi mulge
oile lui, în găleată. Şi când am gătat cu mulsul, tr
măsurat laptele. *Doi* sânt, care măsură laptele: *vătaf*
şi încă un păcurar, care o fi. Fiecare vine pe rând,
leata lui, să-l măsurăm [1]). Măsura e de două feluri: *cu*
şi *cu oala*. Cu bâtu să *măsură* [3]) laptele la hăi care a
cu oala la hăi care au mai puţin. Hăi cu lapte mult îş
lapte în *măsúră* ori în *ciubăru* stânii, dacă nu e m
Vătafu stânii vine cu un *bât* [5]) tăiat frumos în patru
bagă'n ciubăr, făcând crestături în dunga bâtului unc
faţa laptelui—şi aşa face la fiecare. Hala bât să chea
Măsur laptele la unu, măsur la al doilea, şi apoi
şi la altu, până să face ţancu numa crestături, de sus
jos. Crestăturile le fac toate tot pe haia dungă[6]). Şi to
facem *în dreptu la fiecare* crestătură, pe una din fe
lângă crestătură, semnu din urechea oilor[7]), la fieca

9. „Asta e ureche *ciontată, cu cercei*".

10. „Asta e ureche *furcită* şi cu *potricală*".

[1]) Să-l măsurăm pe fiecare stăpân, adică — în fond —
răm laptele acestui fiecărui stăpân.

[2]) E un băţ mic, care se mai cheamă *hárag* sau *ţanc*
care, v. mai jos. Aici, *bât* înseamnă deocamdată numai băţ.

[3]) Accent pe prima silabă. Când e accentua pe a dou
stantiv.

[4]) Şi sunt unele stâne care, dimpotrivă, au numai ciub
vas de acela, special, numit *măsúră* „care e pentru hala lucru
adică pentru măsuratul laptelui şi pe care-l cumpără dela Mo
tatea lui: 35—40 kg., iar a ciubărului, de trei sau patru ori pe

[5]) E un băţ, de obiceiu de alun, care nu se *îngânjoaie*,
se strâmbă sau îndoieşte, lung cam de 80 cm.

[6]) Adică pe una şi aceeaşi. Dar uneori, când se întâm
sau mai mulţi stăpâni să aibă aceeaşi sau *aproape* aceeaşi ca
lapte, atunci crestătura se face pentru fiecare tot pe altă dun
pot fi chiar patru cu acelaş lapte şi, totuş, însemnarea pe *ţanc* s
nicio dificultate.

[7]) Am văzut că oile se înseamnă la urechi cu tot felul
fiecare stăpân avându-şi-l pe al lui propriu. Ele se fac, cum
ori cu foarfeca, ori cu fierul înroşit în foc şi „să fac când
3—4 săptămâni, până n'a dat căldura mare, ca să nu bată goan
la tăetură". Cunoaşterea şi practica acestor semne e un adevă

nu zmintim laptele[1]). Şi aşa, să ştie măsúra la fiecare, adică cât lapte i-o dat fiecui o mulsoare dela toate oile. Iar la brânză dăm la fiecare stăpân 40 de măsúri de ale lui, adică de 40 de ori cât lapte a avut el la măsuratu laptelui.

„Acum să-ţi spun şi cum măsurăm cu oala, la ăi cu lapte puţin. Vine fiecare cu vasu lui cu lapte, în care şi-a muls oile, şi toarnă în oala[2]) pe care o ţîn eu deasupra găleţii mele... O oală, două, trei, şi eu le torn pe rând în găleata mea şi dacă *m'o*[3]) dat *patru* oale, să zîcem, eu spun la hăl care stă cu lista lângă mine şi scrie, îi spun: *o sută şaizeci* de oale şi tot aşa la fieştecare: câte oale are, îi scriu[4]) de atâtea ori patruzeci. Inseamnă că dacă la măsuri are unu 5 oale, la brânză o să ia 200; dacă are 6, la brânză ia 240. — Iar la ăi dă le-am măsurat laptele cu bâtu, adică cu ţancul, le facem aşa: când vine la brânză fiecare din ei, atunci din laptele muls la o mulsoare eu torn în ciubăr lapte [5]) *până ajunge la faţa semnului lui de pe bât;* vin după aia cu oala şi tot cu oala măsur laptele lui: văd, adică, câte oale sânt în fiecare măsură a lui din ciubăr şi pă urmă fac socoteala tot după oale, ca şi la hăialalţi: îi dau de fiece oală câte 40. Şi ăştia, care au fost măsuraţi cu bâtu, nu ştiu, ca hăi măsu-

---

special al păstoritului nostru —, iată pentru ce le-am reprodus pe toate cele practicate la stâna lui Fura Pătru de pe muntele Caruntu, a satului Suseni din Râul-de-mori. Dar e bine să se ştie că la alte stâne — de pildă la toate cele din munţii dela apus de Râul-mare — nu se înseamnă pe ţanc, ca semn distinctiv pentru fiecare stăpân, semnul din urechea oilor, ci se face alte semne: de pildă, se face pe ţanc semnul pe care-l are proprietarul respectiv pe lemnele din pădure „când i-se dă linie".

[1]) Să nu încurcăm socoteala.

[2]) E ori o oală propriu zisă, de pământ, ori un vas mic de lemn, mai mult o cană, de un kilogram sau două. Ea va fi păstrată mereu, toată vara, ca să se ştie cât lapte are să primească, *la brânză*, fiecare din cei măsuraţi cu ea.

[3]) Foarte des am auzit, prin partea locului, în loc de *mi-o, m'o* — adică acuzativul în loc de dativ.

[4]) Azi se scrie, dar probabil că altcândva, de mult, în loc de scris se recurgea tot la vreun sistem de crestare pe lemn.

[5]) In acelaş ciubăr, în care i-am măsurat laptele la ***măsurătoare.*** In acelaş ciubăr sau în acelaş *vas-măsură,* cum am văzut mai sus. Se toarnă, cu alte cuvinte, din tot laptele muls dela toate oile la o mulsoare, se toarnă tot câte o măsură, adică — câte o cantitate egală cu aceea pe care au dat-o la mulsoarea din ziua măsurilor oile stăpânului respectiv. Şi de câte ori se cuprinde măsura personală în tot laptele dela o mulsoare generală, — *atâtea* măsuri sau atâţia lapţi, din totalul general de *patruzeci* la care ai dreptul, se spune „c'ai luat în haia zi".

rați cu oala, cât lapte au să ia la brânză, decât în ziua c
vin la stână să-și ia brânza. D'aia-i și auzi: „Eu nu știu
oale oi avea, că le-am măsurat cu bâtu...".

E interesant că la stânile clopotivene nu se practică
surătoarea cu oala, ci numai aceea cu *bâtu*. Pentru p
rescul expunerii dăm iarăș cuvântul lui *Mita Carcioñi*
taful stânii din Ștevia, să spună el cum se face măs
toarea și cum se „dă brânza" la stâna lui:

„A venit azi, să zîcem, unul din băcioñi, la luat brâ
Iată cum facem: Am muls oile la amñiază [1]), să zîcem. L
muls în găleți și în tot felu de *vase* [2]), ce avem. Turnăm
în vasul hăl de-i zîcem *măsură*, în care, adică, s'a măsurat
tele. Torni până-ți iese laptele la crestătura ta, ăl dă ie
brânză. Ai umplut *o măsură* sau *un lapte* [3]), adică atât
dat oile tale toate, la mulsoarea când s'au făcut măs
Vasăzîcă ai umplut un lapte sau o măsură. Torni, acum
tele ăsta în vasul ăl mare, în *ciubăr* care, acum am spus
3—4 ori mai mare decât *măsura*. Mai facem o măsur
turnăm iar în ciubăr; iar facem o măsură și iar turn
ciubăr — și tot așa până să isprăvește tot laptele mul
toate oile stânii. Tot laptele e acum în ciubăr. Ai tur
totul, să zicem, *șase* lapți sau măsuri de ale tale. P
44 de lapți, [4]), cât trebue să iei cu totul, îți mai rămân 38
înseamnă că ai să mai iei laptele dela încă vreo 6 m
Dar să 'ntâmplă că nu-ți dă tomna atâtea măsuri î
(adică nu ies *exact* atâtea măsuri, ci iese un număr
suri și o fracție, n. n.) — cinci ori șase, ori șapte, or
ci-ți dă cinci și ceva, ori șase fără ceva. Atunci ținem so

---

[1]) Se pronunță *muiat*, și se aude și m (*m.* curat) și n (
[2]) Iată ce vase se găsesc la stâna din Ștevia: mai întâi,
a cărui întrebuințare o expunem îndată; apoi *vasul-măsură*,
leata pentru muls; apoi o *căldare* de tuci, mare, în care se fi
tele, ca și zerul ce iese din caș, pentru a se scoate din el (din z
apoi *cartul*, un vas ca o cofă, cu mănușă, în care se mulg va
transportă lapte acru tocmai în sat, jos; apoi *bădâniul (n.* mu
este putineiul de aiurea.

[3]) Cititorul să fie atent, însă: *o măsură* sau *un lapte* n
zică, aici, că ai umplut până sus, la gură, vasul care și el s
tot așa: *măsúră*. Nu. Ci înseamnă că în *vasul-măsură* ai tur
o măsură, adică o cantitate de lapte egală cu aceea pe care t
oile tale la muls, în *ziua măsurilor*.

[4]) La stânile clopotivene, laptele nu se dă numai de 40
la cele ale Râului-de-mori, ci se dă de 44 de ori, cum vedeți.

sor mereu numa cu ciubăru şi cu ţancu, ca să nu pierdem vremea; şi eu ştiu câţi lapţi prinde ciubăru până la crestătura ţancului: cinci sau şase sau şapte. Adun mereu şi ţân socoteala, mulsoarea cu mulsoare, cât lapte s'o strâns; şi tot aşa până-i dau omului care e în brânză 44 de măsuri, adică de 44 de ori cât lapte a avut el la măsuri. După aia, vine altu la rând — şi tot aşa până-şi iau brânza toţi băcionii..." [1]).

E şi mai interesant, însă, că nici la stânele clopotivene nu „se dă brânză" exact la fel, la toate. Iată cum se dă la cea din muntele *Părăginosul:*

Ţi-a venit rândul la brânză. Te duci la stână. Se mulg, ca de obiceiu, oile toate. Tot, adică *întreg* laptele se toarnă deadreptul în ciubăr. Se ia şi se introduce ţancul în ciubăr şi se crestează pe una din dungile lui un semn care să arate până unde s'a suit laptele tău. Se goleşte apoi laptele din ciubăr şi ţi-se dă ţie, cel care eşti în brânză. După aceea, vătaful stânii şi cu tine mergeţi la un izvor. Duceţi acolo haragul, ţancul, măsura şi ciubărăl. Se toarnă apă în *măsură* până la crestătura de pe *harag* (cât a fost laptele tău, la măsurătoare) şi apa aceea se deşartă apoi în ciubăr. Se repetă operaţia până ce apa din ciubăr ajunge la nivelul crestăturii de pe *ţanc* [2]). Se face, atunci, socoteala câţi lapţi sunt în ciubăr (am spus că se numeşte *un lapte* cantitatea măsurată pe *harag,* la măsurătoare). (Dacă eventual nu iese un număr întreg de lapţi, atunci se ţine — ca şi mai sus — socoteala şi, la mulsoarea viitoare, se corectează plusul sau deficitul în modul amintit). Iar la această mulsoare viitoare nu se mai face operaţia dela izvor, fiindcă nu mai e nevoe de ea. Se face, în adevăr, aşa: torni laptele dintr'o odată şi deadreptul în ciubăr — şi ştii că până la crestătura ţancului sunt *atâţia lapţi.* Şi, iar, dacă e ceva mai mult sau mai puţin, ţii socoteala şi corectezi deficitul sau plusul dela mulsoarea anterioară, după cum, totodată, iei însemnare şi pentru corectarea, la mulsoarea mediat-viitoare, a deficitului sau plusului care ţi-a ieşit şi acum (niciodată n'o să-ţi iasă exact atâta lapte ca la mulsoarea anterioară şi niciodată n'o să-ţi

---

[1]) Cum am spus, la stânile din Râu-de-mori se dă de 40 ori laptele cât l-ai avut la măsuri, şi nu ca la cele ale Clopotivei, de 44 de ori).

[2]) Fiţi atenţi la deosebirea ce există aici între *ţanc* şi *harag,*

la mulsoarea care viñe. Să zîcem că să 'ntâmplă
umplut cinci măsuri şi le-ai turnat în ciubăr şi ţi-a
mas lapte, da cu el nu mai poţi umplea o măsură în
ca să faci şase cu toate, ci numai o parte.....

„Cum să fac eu, să spun mai limpede, să înţeleg
neata. Ascultă: Ai pus, vasăzîcă, *haragu* [1]) în *măsuri*
că *mai è* dela faţa laptelui şi până la crestătura de pe
a ălui de este în brânză. *Atunci iei un vas mai mic* s
mare (vezi tu cam cât de mare trebue) şi-l afunzi în
Il afunzi cu fundu în jos şi cu gura în sus, ca să n
lapte în el. Atunci laptele din vasul-măsură încep
umfla, a urca în sus. Şi găseşti un vas aşa fel că dacă-l
tot în lapte, sau *aproape tot*, laptele să umflă tocm
cam) până la crestătura de pe harag. Atunci ştii
atât — cu un vas de lapte de ăsta micu — rămân
datoare ălui care e în brânză, până la mulsoarea vii
La mulsoarea viitoare îi dăm, ălui care e în brânză,
mai întâi datoria de lapte şi abea atunci putem spun
a primit şase măsuri de lapte întregi. Numai după
făcut asta, măsurăm laptele dela astă mulsoare.

„Da la dreptu vorbind, măsurătoarea de acum
măsurătoarea dela mulsoarea a doua, când iei a do
lapte) să face uşor, nu ca ha dintâi. Iată cum: Câ
omu, ăl dă e în brânză, când vine la a dintâi mulsoare
spuneam că-i măsori laptele cu *măsura lui;* să zîcem c
la mulsoarea asta, ha dintâi, i-ai turnat toţi lapţii în
cioplim atunci un bât tot în patru feţe ca şi haragu
găm *în ciubăr* şi vedem până unde suie laptele şi f
aici crestătură, ca pe harag la măsurători. Bâtu
cheamă *ţanc*[2]). Când vine mulsoarea următoare, adic
a doua, atunci *nu mai măsurăm laptele măsură cu mă*
lapte cu lapte, ci-l turnăm d'a dreptul în ciubăr până
tătura di pă ţanc; şi eu ştiu că până la crestătura h
cinci măsuri sau şase, să zîcem; aşa că de acum în

---

[1]) Bâtu — care dincolo se chema *ţanc* se cheamă aici *h*
[2]) Iată prin urmare vestitul principiu al lui Arhimede,
stânile din Haţeg.
[3]) După cum se vede, *ţancul* e aici cam altceva decât c
dincolo, la stânele Râului-de-mori. Adică, e un băţ la fel făcut,
„pentru alt scop".

iasă un număr întreg de lapţi: iată de ce corectările acestea alcătuesc o operaţie perpetuă la datul brânzei băcionilor).

Să vedem, acum, în ce chip *se foloseşte* laptele; în ce chip, adică, se prepară *derivatele* lui (vorbeşte tot vătaful Mita Carcioñi, dela stâna din Ştevia):

„Oile le mulgem sub şopran, *la scamne*. Laptele, după ce-l mulgem, îl luăm aşa *crud* — adică nefiert — şi-l *strecurăm* [1]. După haia, îl punem în ciubăr şi-l închegăm cu *cheag* [2]. Apăi s'acoperă ciubăru şi să lasă lângă foc, să-i fie călduţ. Stă aşa un sfârtar de ceas ori mai mult, până să 'ncheagă bine, dă să face caş. După aia, *spargi* caşu cu mâna şi-l *zdrumici* (îl *zdrumici* ori îl *fleceşti*, aşa spuñem noi), îl zdrumici mărunt; şi după aia, aşa *măruntat* cum e, acolo în ciubăr, îl *aşezi* şi-l *apeşi* în jos cu mâna, de iese zeru d'asupra. Acuma, scoţi caşu d'acolo în *dăraburi* [3] şi-l puñi în *strecătoare* [4] şi sucim strecătoarea [5] de cură tot zeru afară. Şi rămâñe în strecătoare aşa, dela un ceas până la o jumat' dă zî, cât îi lipsă [6]. După aia, scoţi darabu din strecătoare şi-l puñi pe *comarnic* [7] şi stă acolo întreg, acoperit.

---

[1]) Laptele, abea muls, cupinde impurităţi. Intre acestea, primul loc îl ocupă boabele de *stercus*, al oilor. *A strecura*, la origine, tocmai asta a însemnat: să cureţi laptele de *stercori*. Iată cum se explică originea verbului *strecór* din *stercus* (G. Giuglea).

[2]) „Chiagu e sau de rânză sau de boltă (cumpărat dela boltă). Chiagul hăl de rânză e ori de miel ori de ied. Tăiem mielu când e tânăr şi încă n'a mâncat iarbă. Îi luăm rânza şi băgăm în ea sare şi lapte până să umple şi o punem la uscat. Rânza de miel crud are caş în ea, când o tai — şi tu mai pui în ea lapte şi sare, până o umpli. Şi pă urmă o legi la gură şi o pui să se usuce. Şi când *iţi lipseşte* (ai nevoie), atunci închegi brânza cu ea. Iei apă *călină* (iei apa şi o puni la foc, *să-i moară numa recele*,— aia e ***apă călină***) şi pui apa într'un vas şi bagi acolo ***rânza spartă***. Smicuri drobu dă rânză, până să face tot una cu apa. Şi haia e chiag dă rânză. Iţi ajunge dintr'o rânză cam pentru 5—6 mulsori. Şi acuma iei ciubăru cu laptele dela o mulsoare. Laptele e crud şi, cât e cald încă, puñi pă ciubăru cu lapte *ciuru* sau o *strecătoare* împletită din nuele ori din sfoară şi vii şi puñi pă ciur o bucată de pănură de lână şi pe pănură torni chiag din vasu în care l-ai făcut. Torni într'o mulsoare cam doi deţi (dcl.). Şi apoi să méstecă laptele îndată cu *speteaza*, apoi se lasă lângă foc cam un sfârtar de ceas, sau mai mult, de cum să încheagă...".

[3]) bucăţi. [4]) „Noi nu spunem *sidiă* ori *sădilă*, noi spunem numa strecătoare". [5]) „Adică o strângem bine sucind-o". [6]) Cât e lipsă, înseamnă: *cât e nevoie* (nemţism). [7]) *Comarnic* e, cum spuneam, o poliţă specială, pe unul din pereţii stânii, pentru ţinut pe ea *daraburile* de caş. E un termen ciobănesc, foarte frecvent în toponimia noastră pastorală, cu diverse accepţiuni, aşa cum arătăm mai sus.

3—4 zîle până ieşi cu brânza[1]. Când ai ieşit cu brânza, tot caşu acasă. Îl iei darab cu darab şi-l tai frumos l ţele pe o scândură frumoasă. Bucăţile, aşa tăiate, le puńi *troacă* şi zmicuri bucăţile dă le faci tot una. După zmicurat caşu, vii şi-l sărezi şi-l aşezi într'un ciubăr şi a vine caşu *bătucit*[2]) *bine*. Să puńe frunze pă el şi, frunză, un *păs*[3]) greu. Şi acolo stă iarna în loc răcoro până iarna, da e altu care-l mâncă mai curând. *A brânza noastră şi aşa să face ea.*

„Acu, zăru. Zăru vińe pus în căldare. Il fierbem jumat' dă ceas şi iese urda sus; şi domoleşti după haia şi razi căldarea pă fund cu speteaza şi iese urda toat supra şi o iei şi o puńi şi pă ea în strecătoare; şi *suci* s toarea şi iese atunci din ea *zăr dă zăr*. Zăru dă zăr î numa la câini. Şi urda să calcă, dacă e multă, cu picioru căldarea mare (să pun 4—5 urde la un loc, odată) şi ies din ea d'asupra, mai ales dacă torni şi o găleată de a căldare.

„Scoţi apoi untu şi-l speli în trei-patru ape şi-l p *botă*[4]) şi-l duci acasă. Urda rămasă după ce i-ai ale să fierbe *deznou*[5]) şi ce rămâne e *urdă călcată*. Şi urd cată se amestecă cu brânză sau cu caş şi aia să mân înnainte ca altele, că nu ţâńe[6]).

* * *

Să vedem, acum, şi alte lucruri în legătură cu pă regiunii. Vorbeşte Fura Pătru, vătaful stânii din *Ca*

„Cu oile nu stăm la un loc toată vara, că ne mut reu după iarbă. Când am gătat iarba într'un loc, ne în altu loc. Aşa, stâna noastră a Susenilor a înce

---

[1]) Până ieşi cu brânza = până ce tu, cel care eşti acum în ai isprăvit cu luatul laptelui şi al caşului.

[2]) Indesat prin bătae.

[3]) Foarte interesant şi vechiu cuvânt românesc. Derivă *pensum*, ca şi fr. *poids*. Inseamnă: greutate. E folosit de Eminesc tira III: „Să trec falnic, fără păs"... Din el s'a născut verbul a

[4]) Un vas (exact acela care, în Oltenia, se numeşte la fe veşte la dus apa, la câmp, muncitorilor).

[5]) Din nou.

[6]) Nu durează.

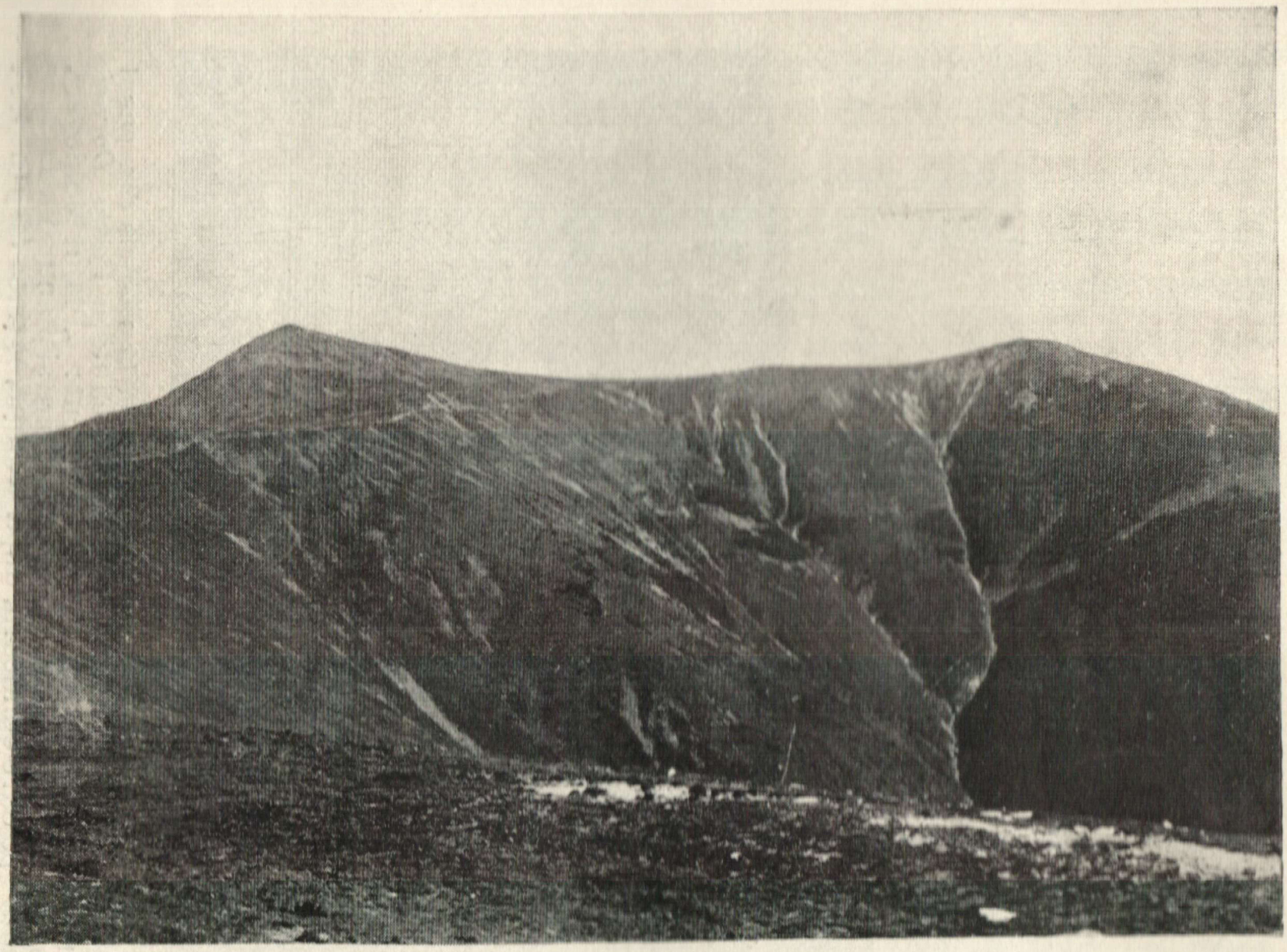

Fig. 19. -- Muntele *Nedeia* dela „Curmătura Olteţului". Sub acest nume nu se înţelege nici versantul abrupt pe care-l vedem atacat de izvoare şi nici vreunul din cele două vârfuri care păzesc marginile, -- ci se înţelege numai suprafaţa plană, cuprinsă între cele două vârfuri şi pe care odinioară se juca şi se petrecea.

Clişeu: *Ion Conea.*

Fig. 20. — *La Nedee*, în satul Runcu din Gorj. Runcu e aşezat chiar în marginea munţilor Vâlcanului, la rădăcina versantului abrupt al acestora, în locul unde iese din munte, înviforată, *vaucluse-iana* apă a Jaleşului. Aici, aşa dară, avem aface cu o nedee de „ţară", de sat — şi nu cu una de munte, ciobănească.

Clişeu: *Ion Conea.*

Fig. 21. — In fund, în stânga, vârful cel mai înalt este *Omul* (apr. 2000 m.) din munţii Someşului Mare (îndată la răsărit din pasul Rodnei). Din Omul, culmea care merge spre dreapta (= spre răsărit), ajunge până deasupra depresiunii şi localităţii *Vatra Dornei.* In planul din faţă, dela un capăt la altul, al fotografiei, se vede un drum mare de o importanţă în trecut: „Plaiul Moldovei". El leagă Rodna de Vatra Dornei şi mai departe, de Câmpulungul moldovenesc. Intre culmea de munţi din fund şi planul din faţă, se

Lunca Negri, în marginea apei Rânşorului, unde am stat numa 5 zîle. Acolo am măsurat laptele. Nu e decât strungă acolo. Am stat cinci zîle, după care ne-am mutat în *Furcitùri*. Acolo e şi strungă şi stână. Am stat patru săptămâni acolo, după care ne-am mutat în *Caruntu* [1]) unde avem stână şi strungă. Acolo e stâna noastră adevărată, a mai *întemeiată*. In Caruntu stăm ăl mai mult. După Caruntu, ne-am mutat în *Prislopu*, mai jos, după care am trecut iar în Furcitùri".

După cum se vede, se poate spune despre stâna din munţii Râului-de-mori, de sub masivul Retezatului, că este o *stână nomadă*. Turmele se mută din munte în munte, după iarbă. Ar fi un fel de *micronomadism în circuit*, ca să întrebuinţăm această expresie specială. E, precum se vede, o vieaţă pastorală complicată *şi din punctul acesta de vedere*. E o vieaţă pastorală locală, cu orizont geografic mărginit, însă foarte complexă şi complicată. Toate aspectele ei trădează o adaptare perfectă la vieaţa de munte.

Să vedem, acum, în ce fel se încheie *vara pastorală* în munţii din sud-vestul ţării Haţegului [2]).

„Nu rămânem nici în *Furcitùri mult timp* şi ne mutăm iar la stâna din Caruntu. Acolo, în Caruntu, *alegem* oile. *Alesu* să face *după ce s'or umplut oile în brânză*, adică după ce am isprăvit cu *mulsorile* şi cu totului tot [3]). Când e alesu,

---

[1]) *Caruntu* (cu *a*, nu cu ă) e un munte la răsărit de frumosul vârf al *Picuiului*.

[2]) Vorbeşte tot Fura Pătru.

[3]) „*Mulsori*, aşa spunem noi la *brânza păcurarilor* sau *brânza păcurărească*". Prin urmare, după *brânza băcionilor*, mai e una: *brânza păcurarilor*. Iată în ce constă ea: După ce se termină cu *prima*, se face socoteala cam cât timp mai e până la spartul stânii, *câte zile*. Şi, pe de altă parte, ţinându-se seama de cantitatea de lapte ce se obţine acum dela o mulsoare, se face socoteala cam cât lapte se va mulge, în total, până la spartul stânii. Toată cantitatea asta se împarte la numărul păcurarilor şi se vede, astfel, cam cât va fi partea fiecăruia: 20 sau 30 de găleţi de om. Iată acum în ce chip se dă brânza păcurărească (şi acest *dat*, al brânzei păcurăreşti, variază, uneori destul de sensibil, dela stână la stână. Cel mai complicat e *datul brânzei păcurăreşti* la stâna din Caruntu; noi îl prezentăm aici pe cel dela stâna din Ştevia:).

„Am muls oile toate şi am pus laptele în tot felul de vase. Il măsurăm, însă, *cu găleata*. Şi iată cum: umplem o găleată şi o turnăm în ciubăr; mai umplem una şi iar o turnăm în ciubăr, şi tot aşa până bagi tot laptele în ciubăr; şi am făcut, să zîcem, şase găleţi la o mulsoare: *punem ţanc*, atunci, la şase găleţi; dar punem ţanc şi pă patru şi pă

să vestesc toţi stăpânii şi baciońii, tot omu care are oi
stână. Mai înnainte cu trei-patru zîle începem a face brân
pentru baciońi, să fie pentru când or vei ei la ales, să ai
ce mânca. Şi în zâua de ales vine fiecare bacioń şi-şi ve
oile. In zâua asta mulgem oile la amńiaz şi laptele ăsta îl dă
la bacioń să-l mânce, după ce le-am împărţît mai înnain
şi brânza după hăle patru zîle. Care o mâncă, bine; care
o duce acasă, în ţară [1]. Şi aşa, *când le-am aşezat pe toat*
băgăm oile la strungă, să le *alegem* [3]; le alegem după cum
unim [4]: în două, în trei sau în patru părţi. Anu ăsta le-
ales în două: de-o parte, opt păcurari şi de alta, şăpte. Hăi c
or avut un ciopór de miei şi unu de mioare şi mârzări. La
şi hăi şapte. Da în cioporu de miei, tot acuma în zîua
ales, băgăm şi berbecii, ca să nu fie la un loc cu mioarele
mârzările (cu mioarele, însă, berbecii au stat până acu
mereu) ca să nu le mârlească, că atunci ar făta prea din iar
Şi stau aşa acum, alese în câte două părţi de câte do
ciopoare — din ziua Doamnei [5] şi *până după Sân-Mihai*
săptămână; stau aşa, iar după Sân-Mihai le *alegem iar.*
cheamă, acuma, *alesu* ăl *mic.* Le alegem acum câte d
trei şi chiar câte unu sîngur — şi acum nu mai facem că
două ciopoare, ci numai câte unu; amestecăm la un l
mârzări, miei, mioare, berbeci. Acu începe şi mârlirea (că
aia am băgat berbecii în mioare şi mârzări) care ţîńe 2-
săptămâni) [6].

Le paştem aşa, până începe a ninge şi atunci să du
fiecare la coliba lui, — tot în munte, da mai jos, spre sat

---

cinci şi pă şase, că nu iese tot atâta lapte dela toate mulsorile şi pun
ţanc pă mai multe măsuri, ca să ştim. Şi după ce-şi ia unu cele 30
găleţi, trece altu la rând şi ia tot 30 şi el, *oricâte oi ar avea.* Acu se
brânza la fel de multă oricui".

[1]) *Ţară,* în general, pentru ciobanii din munte, înseamnă sa
de jos, din marginea muntelui şi mai de departe.

[2]) Când am terminat cu *toate,* cu cele două brânze şi, în gen
cu toate al stânii.

[3]) Adică să le împărţim pe ciopoare, câte mai mulţi la un
Acum se sparge stâna şi fiindcă numai e iarbă multă pe munte,
trebue să se împartă în turme mai mici, ca să găsească iarbă sufici
mai uşor.

[4]) Adică, după cum ne înţelegem.

[5]) Sf. Maria Mare, 15 August.

[6]) „După mârlire, oile *poartă* cam 21 de săptămâni şi înce
făta cam la prinderea lui Marte".

unde le dă fân păstă iarnă, şi unde stau până primăvara, când dă iar colţu ierbii. Amu stă în colibă, iar oile le ţâńe în *staul* [1]. Când e mai puţin frig, omu poate sta şi în sălaş, care e făcut din bârne şi e cam ca stâna, — dar când e frig *pogan,* atunci omu stă în colibă, că e mică şi abea ridicată dela pământ şi ţîne mai cald. Lângă sălaş e staulul. Câte odată avem două: unu mai *mare,* larg, în care stau oile în voie când e vremea bună şi altu *mic,* cu gardu mai înnalt, aplecat înnăuntru şi cu straşină de fân şi *cleoambe;* în el stau oile când e vremea *ră,* la adăpost de nămete şi de lupi.

„Şi aşa stau oile noastre numai în munte, toată vieaţa. Tună în sat — unele, numai, o sîngură zî, la tunsoare. Asta e prin Aprilie. Altele, nici atât. Ba tună şi ele tot o singură dată: când le ducem la Haţăg, la tăere".

Ca încheere, să spunem ceva şi despre cele două *feluri de bucate* păcurăreşti, care *se mâncă* la stânele haţegane din raza Retezatului. Ele sunt: *bălmătuca* şi *balmoşul.*

Bălmătuca. „Puńi făină de cucuruz în *bădic* — *bădic* e o căldare de *ciuhai* [2]); aşa-i zîcem noi la ala din care e făcută ea, că e *prohaisós,* adică *fier neluptător,* care nu ţâńe — puńi făina în bădic şi faci mămăliga şi când e mămăliga gata să puńe şi caş în ea şi apăi să mestecă puţińel şi iese puţîn unt d'asupra. Şi aia e bălmătuca. Să mănâncă cu *pită* [3]) ori cu *malaońi* [4]).

Iar *balmoşul* să face aşa: Puńi lapte în *tigańe* [5]), lapte şi puţîn caş — şi laşi să fiarbă puţîn. După ce iese untu d'asupra, începi a presăra şi făină *puţîńe* pe d'asupra; presari şi mesteci mereu, până când să întăreşte puţîn şi să face ca cum e ceara de galben şi să mâncă gol, cu lingura, sau să mâncă şi cu pită ori mălăońi".

Dăm şi un *colind de păcurar.* Cu mici schimbări, se cunoaşte în toate satele din regiune. Noi l-am cules dela Ion Foarce Cătană. Dar ce are el mai important e faptul că vorbeşte de **mare.** Şi pune, alături de *apa mării,* iarba şi plaiul

---

[1]) In satul Zaicani, aproape de Clopotiva, am auzit spunându-se: *staor* ca, pe alocuri, şi în munţii Rodnei.

[2]) Tuciul de aiurea.

[3]) Pâine.

[4]) Turtă din făină de porumb, *mălaiul* de aiurea.

[5]) *Tigane,* în loc de *tigae* (*n* muiat).

muntelui. Ecou, poate, din vremea când turmele hațegane mari și numeroase, pendulau în ritmul transhumanței, „din plaiuri și până la Marea cea mare".

Laudă-mi-să laudă, *Ioi Domnului Domn...*
Un dalb de păcurar, Ioi Domnului Domn..... [1]).

Că el că mi-și are
Câte flori pa munte
Atâtea oi de multe,
Câte viorele
Atâtea mielușele,
Câți-îs ghiocei
Atâția berbecei...
Laudă-mi-să laudă
Marea turburată
Că ea mi-o venire [2])
Mare și turbúre
Și-i vo'nnecare
Dragi oile lui...
Cel berbece *lai*
Din turma lu crai

Din grai îmi *grăiére* [3]):
Drag stăpâńe [4]) al meu
Nu te spăria:
Când marea o *venire*
Mare și turbúre,
Clopot oiu clătire [5]),
Oile or pornire,
La munte-or venire;....
La munte-or venire,
Unde iarba-mi crește
Nime n'o plivește,
Fără ce-o plivesc
Nouă cerbi de-ăi suri
Din nouă custúri [6])...

III

Toponimia

Să privim acuma relația om-munte, în țara Hațegului și prin oglinda *toponimie.*

A scris geograful *de Martonne,* acum treizeci și cinci de ani, un mic dar foarte prețios studiu despre *toponimia naturală* în Carpații meridionali [7]). Nu un studiu de toponimie în felul celor pe care le scriu filologii, ci un studiu de *toponimie geografică* — un studiu de toponimie *făcut pe viu,* de un geograf. Filologul sau linghistul stă de obiceiu la masa de scris și-și culege materialul toponimic de pe hartă ori din studiile altora. Pe el îl interesează să-i dai cât mai multe *nomina locorum* de acestea — ale căror origini el se va apuca să le caute în tezaurul lexical al dicționarelor. De aceea, de multe ori, din lipsa unui substrat geografic *absolut necesar penru studiile de această natură,* cercetările de toponimie filologică rămân suspendate în aer. Ca și studiile de etnografie, așa și cele de toponimie :trebuesc făcute nu numai din hărți și din cabinet, ci trebuesc verificate în realitatea vie de pe teren. Cu alte cuvinte, studiile de etnografie și toponimie să se razime pe o *temelie geografică* — și să nu iasă numai din mediul de cimitir al hărții ori al muzeului.

Harta, mai întâi, nu numai că este un cimitir toponomastic, ci ea — așa cum e cazul hărților pământului românesc, la toate scările, din toate edițiile și datele — este ceva și mai puțin, este ceva și mai rău: e un cimitir toponomastic *caricaturizat.* Făcute de străini sau de oameni ne-complet pregătiți, ele ne înfățișează un tezaur de nume în mare parte schimonosite, în care foarte cu greu poți bănui numele cel adevărat, exact, cules dela ciobanii ori vânătorii locului. Cei cari pleacă să facă hărțile trebue să treacă printr'o severă școală și trebue să poarte în suflet conștiința clară a marei răspunderi pe care și-o iau. Iată un caz din care vom vedea cât de grav te poate induce în eroare o hartă cu greșeli:

Filologul, când va lua foaia 1: 100.000 a Polovragilor, va găsi, între altele, că unul din munții care păzesc izvoarele Oltețului se cheamă *Nedelea.* Va cerceta originea și va trage, cum e firesc, concluzia că avem aface cu un nume *nou,* împrumutat din bulgară [1]), și provenind poate dela un nume de persoană. In realitate, cel care merge la fața locului află că numele nu e *Nedelea,* ci *Nedeia.* Iar *Nedeia,* e cu totul altceva decât *Nedelea:* e foarte vechi și are, în plus, acolo

[1]) *Refrenul* colindului, după fiecare vers.
[2]) Infinitiv lung, formă veche (?).
[3]) Intrebându-l de ce spune așa, Ion Foarce Cătană din Clopotiva, ne-a spus că: *„așa cere cântarea, să lungim vorba".*
[4]) *N* muiat, ca în *agneau.*
[5]) A clăti = a mișca.
[6]) *Custúri* = munți răi.
[7]) *Sur la toponymie naturelle des régions de haute montagne, en particulier dans les Karpates méridionales, par* **M. E. De Martonne...** Extrait du Bulletin de géographie historique et descriptive Nos. 1-2 1900, Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCCI.

[1]) v. **Iorgu Iordan,** Rumänische Toponomastik, II, p. 212.

BIBLIOTECA

unde-l întâlnim în Carpați, o importanță socială, istorică ș
etnografică deosebită[1]).

In plus, *accentul* adevărat al numelor proprii nu e trec
niciodată pe hartă, iar lacuna aceasta poate duce la erori ș
concluzii grosolane[2]).

Dar nu numai atât.

Cei care cunosc muntele numai din camera de lucru sa
dela fereastra vagonului, aceia își închipuie că orice munt
e ca un fel de piramidă sau con, care se ridică spre cer î
chipul unei catedrale sau orice altă clădire ascuțită[3]). Făr
să nege nimeni existența și a unor astfel de munți, cunoscă
torii știu că *alta* este morfologia munților, mult mai complex
și variată.

Dar nu numai atât.

Pe lângă faptul că fiecare munte e conceput ca u
stog sau o claie de fân, cercetătorul din casă sau din tren a
munților își mai închipuie și altceva: că *tot* muntele, astf
conceput — ca o individualitate mai mult sau mai puțin d
sine stătătoare — își are numele său, care-l îmbracă pe de
întregul, *de jur împrejur*. Vrem să spunem: Se crede că u

---

[1]) v. mai sus, — problema nedeilor. Și v. și **Iorgu Iordan**,. ibi
Cu privire la cazul acesta al lui *Nedeia* — *Nedelea* socotim că nu
lipsit de interes să reproducem următoarele câteva rânduri ale noast
din Buletinul de geografie care-l precede pe cel de față, p. 303. El
arată în ce chip se denaturează uneori toponimia *naturală* și ne ara
cât de mult poate greși cel care se mulțumește numai cu harta când
ocupă cu studiul toponimiei unei regiuni:

„Eram în Sept. 1932, la stâna prolovrăgeană din *Curmătura Ol*
țului. Aproape se vedea limpede frumosul munte Nedeea — num
așa: *Nedeea*, încă prin 1720, cum ne arată harta lui Schwanz. — Ne adr
sarăm unuia din ciobani, ca să intrăm în vorbă cu el: „Frumos mun
și *Nedeia*, ăsta". „Nu-i spune, domnule, Nedeia". — ne răspunse
prompt. — „Da cum îi spune?" îl întrebarăm. — „Apoi, îi spune *Nedele*
Așa-i spuneam și eu până an-vară, ca și dumneata: *Nedeia*, dar a ve
atunci un domn cu mapă și a desfăcut mapa aci, la stână, și s'a uit
la ea... și unde a început a înșira după ea toți munții, ca după cart
Și când a ajuns la *Nedeia* noastră, numai ce l-am auzit: *Nedelea*.
d'atunci *nu mai greșim nici noi* — și spunem curat, cum trebu
Nedelea"...

[2]) v. cele scrise de noi, în acest Buletin, în fruntea rubric
Miscellanea georaphica.

[3]) Originea rătăcirii stă în cartea de clasele primare: „o ridic
tură de pământ, ca un mușuroi mai mare, mai lată jos și mai ascuț
spre vârf, se cheamă *măgură* sau *movilă*. Iar o ridicătură de pămâ
mult mai înnaltă decât măgura sau movila, dar tot ca ea în ceeace p
vește înfățișarea, se cheamă munte".

munte, piramidal să zicem, are un singur nume pentru toată individualitatea și toate fețele lui. Lucrurile, însă, sunt departe de a sta așa, în realitate.

Să vedem, deci.

Mai întâi, observația justă a lui *de Martonne:*

„La toponymie naturelle est, en montagne plus que partout ailleurs, l'expression même de l'âme du peuple, de sa manière de comprendre la nature"[1]). Iată, prin urmare, cum toponimia populară — sau naturală, cum o numește marele geograf — capătă și o latură de interes etnografic și chiar etno-psihologic.

Și iată, după acelaș, o constatare de mare preț, cu privire la toponimia naturală a munților înalți:

„La richesse de la toponymie est en raison inverse de celle des formes du relief. Dans les plaines, dépressions et dans les grandes vallées de la région montagneuse, les noms de lieux sont innombrables: chaque ruisselet a son nom, chaque repli insignifiant du sol, chaque bouquet de bois, chaque champ presque est dénommé soit par son propriétaire, soit par un nom commun qui rend bien son caractère. Dans la *haute montagne* [2]) on trouve une pénurie extrême de noms de lieux. Des cirques très complexes ne portent qu'un nom; toute une haute vallée, d'une surface de 6 à 7 km. [2]), comprenant plusieurs cirques distincts, chaqun à plusieurs paliers, et trois ou quatre pics bien individualisés voisins de 2500 m., portent dans les Fogaresch le seul nom de Capra. Dans le massif du Parâng, les deux cirques de Găuri et Câlcescu, qui représentent une surface de 8 km.[2], d'un relief très compliqué, n'ont pas plus d'une dizaine de noms de lieux connus des bergers" [3]).

Iar un fapt care dă cheea întrgei toponimii naturale a Carpaților este următorul: în timp ce omul de carte și cercetătorul din birou își închipuie munții ca pe o turmă de

---

[1]) *Sur la toponymie naturelle...*, p. 3.

[2]) E vorba, prin urmare, de locurile foarte greu accesibile, pe care oile și păstorii n'au ce căuta pentrucă acolo nu găsește pășunea necesară.

[3]) *Op. cit.*, pp. 6—7.

imense muşuroaie (aşa cum ni-i prezintă, de exemplu, şi Ha
Moldovei a lui Dimitrie Cantemir) şi se aşteaptă, în con
cinţă, ca fiecare muşuroi din acestea să poarte câte un nu
special pentru întreagă personalitatea lui geometrică — ca
spunem aşa —, ciobanul român împarte şi designează mu
după criterii cu totul altele.

Adică: In timp ce „*nous sommes habitués à appeler montagnes par leurs sommets, le paysan les dénomme leurs vallées*". Şi, mai departe: „*Toute crête, tout pic n semble devoir avoir nom; ce sont là habitudes de topograp qui cherche un point facilement reconnaissable à viser; touriste, que séduisent les formes hardies des pics alp qu'attirent les difficultés de leurs ascension et la vue supe dont on jouit de leur sommet; de citadin qui n'a jamais la montagne que sur des cartes plus ou moins parfaites construites par des gens imbus des mêmes principes. Le p san n'éprouve nul besoin de donner un nom à un somm il lui paraît très naturel qu'il n'en ait pas, ou plutôt qu'il ait plusieurs. Généralement, une crête séparant deux vall a deux noms, un pour chaque versant; une montagne entou par trois vallées peut avoir trois noms. Le topographe qui borde les Carpates sans avoir reconnu ce principe est posé à ne rien comprendre aux réponses que lui font les p sans. Dans les premiers temps de mon séjour dans la m tagne, j'en ai fait plus d'une fois l'expérience.*

Ainsi, dans le massif du Parângu, le sommet mar Cibanu sur la carte autrichienne au 1:75.000-e s'app Huluzu sur le versant sud, Cibanu sur le versant nord bien que, lorsque de Găuri on regarde de ce côté et qu'on mande au paysan:: „N'est-ce pas là le Cibanu?", la répo est invaliablement: „Non, c'est Huluzu, le Cibanu est rière".

Cititorul a înţeles. Ciobanul român numeşte munţii d *versante* sau *după feţe*, nu după *corpul-volum* al individ lităţilor convexe prin care o regiune de munţi se proecte în spaţiu de jos în sus. Mai clar: citadinul concepe munţi priviţi de sus şi-i vede isvorând de jos într'o varietate sfârşită de forme geometrice mai mult sau mai puţin pris tice ori conice, exact cum vede, din avion, aglomerarea

imense muşuroaie (aşa cum ni-i prezintă, de exemplu, şi Harta Moldovei a lui Dimitrie Cantemir) şi se aşteaptă, în consecinţă, ca fiecare muşuroi din acestea să poarte câte un nume special pentru întreagă personalitatea lui geometrică — ca să spunem aşa —, ciobanul român împarte şi designează munţii după criterii cu totul altele.

Adică: In timp ce *„nous sommes habitués à appeler les montagnes par leurs sommets, le paysan les dénomme par leurs vallées"*. Şi, mai departe: *„Toute crête, tout pic nous semble devoir avoir nom; ce sont là habitudes de topographe, qui cherche un point facilement reconnaissable à viser; de touriste, que séduisent les formes hardies des pics alpins, qu'attirent les difficultés de leurs ascension et la vue superbe dont on jouit de leur sommet; de citadin qui n'a jamais vu la montagne que sur des cartes plus ou moins parfaites et construites par des gens imbus des mêmes principes. Le paysan n'éprouve nul besoin de donner un nom à un sommet; il lui paraît très naturel qu'il n'en ait pas, ou plutôt qu'il en ait plusieurs. Généralement, une crête séparant deux vallées a deux noms, un pour chaque versant; une montagne entourée par trois vallées peut avoir trois noms. Le topographe qui aborde les Carpates sans avoir reconnu ce principe est exposé à ne rien comprendre aux réponses que lui font les paysans. Dans les premiers temps de mon séjour dans la montagne, j'en ai fait plus d'une fois l'expérience.*

Ainsi, dans le massif du Parângu, le sommet margué Cibanu sur la carte autrichienne au 1:75.000-e s'appelle Huluzu sur le versant sud, Cibanu sur le versant nord. Si bien que, lorsque de Găuri on regarde de ce côté et qu'on demande au paysan:: „N'est-ce pas là le Cibanu?", la réponse est invaliablement: „Non, c'est Huluzu, le Cibanu est derrière".

Cititorul a înţeles. Ciobanul român numeşte munţii *după versante* sau *după feţe*, nu după *corpul-volum* al individualităţilor convexe prin care o regiune de munţi se proectează în spaţiu de jos în sus. Mai clar: citadinul concepe munţii ca priviţi de sus şi-i vede isvorând de jos într'o varietate nesfârşită de forme geometrice mai mult sau mai puţin prismatice ori conice, exact cum vede, din avion, aglomerarea de

Fig. 22. — In planul din faţă, cu locuinţele temporale şi cu recolta de orz strânsă în clăi, suntem în muntele *Suhardului*, la răsărit de isvoarele Someşului şi lângă *Dealul „Glodului“* cel cu *nedeea* pe vremuri. In fund, cele două vârfuri ascuţite sunt munţii *Inăul şi Inăuţul* din masivul Rodnei.

ădiri a unui oraş cu o nesfârşită varietate de acoperişuri... şi vrea, atunci, să numească fiece *clădire* sau individualitate ografică cu câte un nume propriu. Aşa credem cei mai ulţi, marea majoritate. Deci, citadinul concepe muntele ca e un corp crescut din linia orizontului mării în sus; îl con-epe, mai exact, ca pe un *volum*.

Cu totul altfel îl vede omul din popor, care umblă şi-şi răeşte mare parte din vieaţă pe el: pentru acesta, muntele u e un corp sau un *volum*, ci este o *suprafaţă* sau, şi mai ine, *o faţă*. Iată, pe lângă exemplul pe care-l citam din *de Martonne*, încă unul:

Toţi geografii cunosc muntele aşa numit *Vârful lui Pătru*, din munţii Sebeşului, situat la nord-est de Párângu [1]).

E unul din munţii ce imai frumoşi şi bine individualizaţi.

Eram în vârful lui în amiaza zilei de 27 August 1935, n tovărăşia ciobanului Răscolean Mániu. Iată cum se prezenta, în ochii şi mintea ciobanului, individualitatea noastră orografică: în timp ce, pentru noi, Vârful lui Pătru era toată construcţia aceea de pământ, mai mult sau mai puţin piramidală, în punctul de maximă altitudine al căreia ne găseam şi care îşi înfigea trupul în postamentul de roce de desubt (din care săltau în sus el şi toţi munţii din jur), — pentru ciobanul Mániu Răscolean lucrurile şedeau cu totul altfel: pentru el, Vârful lui Pătru nu era, propriu zis, decât un punct, adică *vârful propriu* zis al piramidei orografice pe care ne găseam amândoi; încolo, fiecare din cele cinci feţe ale pentaedrului orografic pe care ne găseam, era *câte un munte* şi purta *câte un nume*.

Adică: faţa lui sudică se chema *muntele Gura Poteciului;* faţa sud-vestică, *muntele Ghile;* faţa nord-vestică, *muntele Puru...* iar cum spre *est* faţa lui se îndoaie cam în două feţe, acestea se chemau, respectiv, *munteleCoşteasa* şi *muntele Zănoaga*. Iată, prin urmare, cum o individualitate orografică

---

[1]) Prin el trecea hotarul dintre Oltenia şi Ardeal în 1520, ca şi în 1722 (v., resp., actul de hotărnicie din 1520, publicat de *V. Mihordea* în *Contribuţie la istoria păcii dela Belgrad 1739* — extras din *Arhivele Olteniei*, Craiova, 1935, p. 48 — şi v. Harta Olteniei a lui Fr. Schwanz, din 1722).

așa de bine distinctă și care pentru citadin este ceea ce se cheamă și se concepe *ca un munte* prin excelență, în ochii și concepția ciobanului, care trăia pe el de copil, ea era o aglomerare de *cinci munți. Ba mai mult:* munți, pentru el, erau *numai fetele* poliedrului, volumul de roce cuprins între ele nefiind înglobat în noțiunea niciunuia — dacă se poate spune — din cei cinci munți pomeniți.

Pentru cioban, încăodată, *muntele este o față:* atât cât vezi din suprafața lui când îl privești dintr'un punct oarecare, dni apropiere; pe fețele celelalte, în spate și pe laturi, sunt alți munți. Câte fețe are clădirea orografică piramidală, tot atâția munți are sau cuprinde ea. Iar dacă muntele este quasi-conic, atunci ciobanii împart *ei* suprafața care îmbracă acest con — în două, trei sau patru porțiuni, din care fiecare e câte un munte.

Mai departe: știm că de obiceiu munții nu sunt formați din construcții de acestea, piramidale, ci ei formează *masive* pe care cursurile de apă le despică în creste mai mult sau mai puțin paralele. Citadinul spune atunci: *creasta* sau *culmea* cutare. Ciobanul nu spune așa, ci altfel. Mai întâi, în ochii lui, *creasta propriu zisă,* pe care aleargă hotarul (o simplă linie) dintre cele două versante ce cad pe o parte și alta a ei, ca niște aripi pe laturile corpului unei pasări, această creastă nu are nicio valoare și, în consecință, el nu-i dă ei niciun nume. Dă nume, însă, fiecăruia din cele două versante atârnate de ea. Când creasta e orientată est-vest, atunci — de cele mai multe ori — versantul care privește spre sud e: *Fața,* iar cel care privește spre nord e *Dosul.* Sunt, însă, foarte dese și cazurile când unul din versante poartă un nume *propriu* și, alt nume *propriu,* celălalt versant. Cazul acesta, se întâmplă ori de câte ori creasta sau culmea e orientată nord-sud. Atunci, în adevăr, ciobanul nu mai poate raporta cele două fețe la soare și să le boteze, în consecință, *Fața* și *Dosul* cutare [1]); atunci el le dă, totdeauna, nume proprii propriu-

---

[1]) In legătură cu numirile de *dos* și *față* în toponomia munților — numiri cari nu se întâlnesc numai în toponimia populară românească, ci în toponimia tuturor popoarelor — e interesant să reproducem tot din *de Martonne, op. cit.*, p. 3, următoarele rânduri:

«Dans l'appréciation des formes du relief, de la nature du terrain et des conditions géographiques, le peuple montre une sûreté de coup

zise, distincte. Ba, mai mult: am întâlnit şi cazuri când ambele versante ale unei văi — deci: *un versant dela o culme* şi *unul dela o altă culme* — se numesc, cu un singur nume, *muntele cutare*[1]).

* * *

Acestea sunt principiile toponimiei populare româneşti. Nicăiri, cercetătorul nu le poate verifica mai bine decât în Carpaţii Olteniei, cei mai puţin umblaţi de turiştii români şi străini. Ele stau la baza toponimiei din munţii Clopotivei şi ai Râului-de-mori. Să-l reamintim pe primul: bogăţia toponimiei este în raport direct cu *viabilitatea* — adică cu bogăţia de viaţă umană care se desfăşură pe regiunea (în cazul nostru, *munţii)* de care este vorba — şi este în raport invers cu bogăţia formelor de relief. In regiunea de care ne ocupăm, bogăţia mare de forme este în *Custúrile Retezatului;* prin natura şi formele lor glaciar-alpine acest *custuri* nu sunt chemate să cheme şi să reţie la ele pe ciobanii şi turmele din preajmă. Indeplinesc, în schimb, această funcţiune, întinsele

---

d'oeil qui étonne le savant. Il est telle forme topographique sur l'origine et l'individualité de laquelle nous discutons encore et que le peuple a dès longtemps désignée d'un nom commun appliqué presque partout d'une manière infaillible. Avant les recherches des Hann, Peuckert et autres sur l'insolation en montagne, le peuple distinguait chez nous l'*ubac*. tourné au Nord, de l'*adret,* exposé au Midi». Cititorul a înţeles că e vorba de *Faţa* şi de *Dosul* care se întâlnesc la tot pasul în toponimia populară românească. Dar mai mult. Spunem că aproape în toate limbile există numiri corespunzătoare pentru *Faţa* şi *Dosul* toponimiei populare românetşi. Iată, în această privinţă, un foarte intersant citat din amintita lucrare *L'Homme et la Montagne* a lui *Jules Blache* (p. 67):

....«On désigne le bon côté, celui qui béneficie de l'insolation la plus prolongée, sous le nom d'*endroit,* ou *adret* dans les Alpes françaises; *solane* en Corse, *adritto* ou *indritto* dans les vallées italiennes; *sonnenseite* dans les vallées de langue allemande. En face, c'est l'*envers,* l'*ubac,* (= *ad opacum*), l'*inverso* ou *opaco*. le *schattenseite* ou *schwarzboden,* plus favorable à la forêt qu' aux cultures, et aux cultures maigres qu' aux produits délicats».

[1]) Intr'o excursie făcută în zilele de 18-19 Septembrie 1932, dela *Curmătura Olteţului* spre *Vaideenii Vâlcii,* am notat un astfel de caz: *ambele versante ale Cernei* — micul râu, paralel în munte cu Olteţul — dela isvor şi până la eşirea din munte, la satul Racoviţa, formează *un singur munte,* numit *Milescu...*

plaiuri [1]) ale platformei Borăscu şi ale platformei Râului-Şes. Bogatele lor păşuni sunt un ideal mediu pentru păscutul turmelor. Spre deosebire de *custúri,* aceste plaiuri sunt pline de vieaţă pastorală tot timpul celor cinci luni cât iarba poate hrăni turmele. Iată de ce, colindându-le ciobanii fără întrerupere, toată vara, şi cunoscându-le toate văile mici şi mari şi toate ondulările de relief — ca unii cari-şi plimbă necontenit privirile pe trupul lor, căruia-i cunosc toate neregularităţile —, aceste ţinuturi vor avea şi o toponimie bogată. Vom vedea o parte dintr'însa.

La fel şi cu *principiul doi,* acela că păstorul român numeşte munţii *după feţe şi versante* şi nu prinde într'un singur nume o întreagă construcţie prismatică, cum facem noi cetadinii [2]), la fel — deci — şi cu acest principiu: el se verifică în totul în toponimia populară a munţilor din basinul Râului-Mare:

Te găseşte, de exemplu, pe *Vârful Pietrii* — care domină un complex orografic glaciar, din înălţimea lui de 2193 m. E

---

[1]) Spunem *plaiu* nu în înţeles de drum pe munte, ci în acela de suprafaţă plană, întinsă, acoperind mari suprafeţe în zona păşunilor. Acelaş, în treacăt fie spus, este înţelesul pe care-l are cuvântul şi în *Mioriţa: pe-un picior de plaiu....*

[2]) Nu ne putem opri de a reproduce cât mai mult din pomenita broşură a geografului *De Martonne.* E unica lucrare, cum spuneam, asupra toponimiei populare româneşti, unica lucrare de toponimie geografică. De 35 de ani de când ea a apărut, nimeni n'a păşit pe drumul indicat de ea, atât de rodnic, totuş. In numărul viitor al Buletinului, o vom publicat-o în traducere:

„Le principe des doubles et triples noms de montagne n'est pas plus difficile à expliquer que la pauvreté de la nomenclature des hautes montagnes, comparée à la richesse de la toponymie des pays plats. Ce qui intéresse le berger, seul habitant de la haute montagne, ce ne sont point les sommets pierreux et inaccesibles, ce sont les vallées où paissent ses troupeaux, où fume à la limite de la forêt le toit de la *stâna.* Tandis que, suivant la crête escarpée, sautant de roche en roche et dégringolant à la moindre alerte avec son chien, il surveille ses moutons, les deux vallées voisines lui apparaissent comme deux mondes distincts. La crête est la limite entre deux propriétés; jamais il ne mènera son troupeaux de l'autre côté, jamais il n'ira s'abriter dans la stâna voisine. La montagne est pour lui une frontière, le principe d'unité c'est la vallée.

Cette conception économique, politique en quelque sorte, de la division des montagnes, étonne au premier abord de la part des paysans qu'on croirait plutôt attentifs aux traits physiques. En réfléchissant, on comprend aisément qu'elle est cependant très naturelle. Lorsqu'on a pratiqué la haute montagne, on se rend compte qu'il est très rare d'embrasser d'un seul coup d'oeil un pic ou un massif, tandis qu'on voit à chaque instant toute une vallée. Le paysan, qui n'a pas de carte, juge d'après ce qu'il voit....» (*La toponymie naturelle....* pp. 9—10).

unul din vârfurile cele mai cunoscute ale regiunii. Sau te găseşti, şi *mai bine,* la stâna din Ştevia, pe care o cunoaştem. Stâna, cum am văzut, e aşezată pe o *Faţă,* adică pe un versant expus spre sud. Acest versant, singur, este un munte: muntele Ştevia. La picioarele lui, colo jos, la câteva sute de metri adâncime, curge *pârâul Netişului.* De dincolo de Netiş, un versant mai înalt şi mai prăpăstios decât al Şteviei priveşte spre noi, adică spre nord. El nu e altceva, aşa dar, decât versantul drept al văii Netişului. Totuş, pentru păstorul stânii din Ştevia, el este un munte: *muntele Tomeasa.* Cei doi pereţi ai văii formează, aşa dar, doi munţi.

Să ne întoarcem şi să privim puţin mai la dreapta: iată, colo de unde izvorăşte Netişul, ce splendidă şi uriaşă căldare glaciară! E ca un fund de sac, pe care din trei părţi o străjueşte un zid de munţi. Dar zidul acesta, *propriu zis* ce este? E ştevia — şi este Tomeasa noastră, care-şi dau mâna în spatele izvorului Netişului, colo, făcând ca un semicerc de munţi sau ca o cupă în care odinioară odihneau gheţarii şi din care astăzi coboară grabnic Netişul. Pe culmea care se îndoaie astfel în semicerc, îmbrăţişând circul din care fuge Netişul, se ridică din loc în loc mai în evidenţă câte o bombătură: sânt ceea ce se cheamă propriu zis *vârvuri,* adică vârfuri — dintre care cel mai înalt, săltând ca un cucui deasupra tuturora şi păzind, parcă, domeniul de izvor al Netişului, este *Vârvul Pietrii,* care fără câţiva metri, numai, nu ajunge la 2000.

Să suim, acuma, pe „Vârvul Pietrii":

Privirea prinde de pe el tot domeniul orografic al Retezatului, al Borăscului, al Ţarcului. Dar nu aceasta ne interesează, ci altceva: Păcurariul care a urcat cu noi dela stână, ne arată mai întâi lacul glaciar din care porneşte Netişul. Este: *Iezerul Netişului.* Mai încoace, spre nord de iezer, se vede un culcuş de iezer dispărut: este *Jghiomfu mare;* şi mai încoace, un alt iezer fosil, dar mai mic: e *Jghiomfu mic;* iar şi mai încoace, se vede un alt mic circ secundar, în care sclipeşte metalic un ochiu de apă: e *Jghiomfu cu apă*[1]. — Prin urmare, în cadrul circului celui mare, culcuşul unui mare gheţar cândva, se individualizează patru circuri secundare.

---

[1]) *Jghiomfu* — sau Zghiomfu, cum pronunţă unii din clopotiveni — ar însemna, deci, *groapă* sau *adâncitură.*

Cel mai mare şi mai adânc din ele, moştenitorul *fundului* căldării, este acela în care odihneşte astăzi iezerul. — Aşa dar, păcurarii din Ştevia n'au un singur nume pentru toată căldarea glaciară, ci mai multe [1]).

Dar nu numai atât. Toponimia e şi mai bogată, lecţia şi mai instructivă. Iată, din Vârful Pietrii panta coboară foarte abruptă în jos, până la Netiş. Grohot curge pe ea, pe scocuri prinse între creste de stâncă vie, răsărind din postamentul de roce cristaline a căror suprafaţă se macină şi dă grohotul acesta.

„Care grohot are *bordu* [2]) mai mare, ăla e grohot adevărat, aşă-i spunem noi; da care e cu *bordu* mărunt, ala e *scorota* [3]). Pa múciile [4]) pinte [5]) care curge scorota şi grohotu, cresc *jâpi*. Şi când e aşa, ca o creastă lungă de piatră tare, *scorotă* [3]). Pe múciile [4]) pinte [5]) care curge scorota şi grohotu, aproape îngropată în măciniş de piatră, aia să cheamă *cu-lare* [6]) de cleanţ"... Dar să revenim la numele de munţi:

„Dincolo de Tomeasa, pe partea haialaltă, *dinspă* soare, e *muntele Zeicu,* — iar în dosul *Jghiomfurilor,* pa coastă în jos, e muntele *Bloju-mare* şi e muntele *Bloju-mic;* iar păstă apă, dincolo, e *Várângul* [7]) şi *Várângelul*, iar mai departe e *Nedeia*"...

---

[1]) Suntem, prin urmare, în *zona alpină* şi totuş, venind parcă puţin în contrazicere cu ceea ce spunea mai sus d. de Martonne: că regiunile alpine sunt sărace în nume topice, — observăm că aici, în raza confluenţii *Râului-Şes* cu *Lăpuşnicul*, numirile topice sunt, totuş, destul de numeroase. Explicaţia stă în faptul că munţii regiunii acesteea au fost totdeauna *plini de viaţă*.

[2]) *Bord,* acesta, e un cuvânt vechiu în limba noastră, de origine paleogreacă după unii, veche latină după alţii (v. *Dacoromania,* III, pp. 594—595, şi Dacoromania, IV, p. 490). E răspândit în Banat, Haţeg şi Oltenia. In Oltenia noi l-am întâlnit din Baia-de-Aramă şi până spre Mânăstirea Bistriţa, în Vâlcea. La răsărit de Bistriţa nu trece. Iar pe versantul nordic al Carpaţilor merge deasemenea, spre răsărit, numai până spre Orăştie. La răsărit de Orăştie, spre Cugir, se spune *bordan;* iar la răsărit de Sibiu nu mai trăeşte nici sub această formă.

[3]) *Scorotă* e şi un munte lângă Oslea şi Piatra lui Iorgovan, la isvoarele Jiului.

[4]) . Muchiile.

[5]) Printre.

[6]) Se derivă, cum ne spunea profesorul G. Giuglea, din latinul *collaris,* ca şi francezul *collier.*

[7]) *Cu privire la acest nume, v. articolul nostru: Două nume topice de origine străvechie în munţii Olteniei,* în *Buletinul de Geografie,* tom. LI.

Tomeasa [1]), am văzut, a fost un versant — versantul nordic al unei culmi; văzurăm acum că şi versantul opus al Tomesei — deci o simplă *faţă,* şi el — este tot *munte:* muntele Zeicu. Iar *Blojul-mare* şi *Blojul-mic,* ca şi *Várângu* şi *Várângelul,* nu sunt nici ei altceva decât tot nişte *porţiuni de versante* [2]), dosuri sau feţe, ale culmilor care se desfac ca dintr'un nod din *Vârful Pierii.* — Prin urmare, se verifică în totul principiul că, pentru păstorul român, muntele nu este o *construcţie în volum,* ci este o simplă *suprafaţă,* sau, mai bine spus, o *faţă* sau un *exterior* sau o simplă haină a ceea ce noi, citadinii, numim munte. Şi se va verifica principiul mereu, tot aşa, de aici din Vârful Pietrii şi până în sat, la Clopotiva: *drumul duce tot pe creastă* şi mereu vei afla că pe dreapta, e cutare munte şi pe stânga cutare. Trupul culmei ar fi ca un corp de pasăre în sbor, pe a cărei spinare (creasta orografică) dacă ne-am socoti noi purtaţi, aripile ar fi versantele. Ei bine, *aceste versante sunt munţii;* munţii — în înţelesul pe care acest cuvânt îl are în mintea păstorului român. Numai că n'o să avem *numai doi munţi* din Vârful Pietrii şi până'n sat.

In adevăr, pe versante şerpuesc la vale o sumedenie de pârae. Când e pârâul mai mare, atunci el devine *hotar între doi munţi.* Deci: versantul se împarte într'o sumă de munţi. Dar nu numai atât: Culmea sau creasta orografică pe care mergem noi se bifurcă, se ramifică, adică *dă ramuri;* care ramuri tot din acţiunea apelor curgătoare provin, care ape *ele despică* sau *desfac* culmile, dintr'una în mai multe. Culmile acestea secundare, fireşte, vor purta pe laturile lor *tot munţi noi.* Mai mult: când o culme coteşte la dreapta sau la stânga, din *acel loc începe un munte nou,* cu nume nou. — Iar când se întâmplă să avem aface cu o construcţie orografică mai mult sau mai puţin piramidală, atunci *avem atâţia munţi câte feţe* — aşa cum am arătat. *Vârful Pietrii,* de exemplu, e un *simplu punct* culminant în care dau, venind

---

[1]) Formă la fel cu *Voineasa* — de pildă: feminine (vechi) dela Toma şi Voinea.

[2]) *Várângu* şi *Varângelu* sunt, propriu zis, vechi circuri glaciare. (v. despre aceste nume, articolul nostru din Buletinul de Geografie, tom. LI.

din jos şi îngustându-se mereu până ce ajung sus în punctul pe care altimentul arată 2193 m., mai multe feţe — care *aceste feţe* sunt tot atâţia munţi, nu Vârful, care nu e munte — şi care feţe se cheamă: Muntele Ştevia, muntele Bloju-mic, Nedeea şi Tăul Corbului. — Şi tot aşa e cazul *Vârfului Pietreanu*, în care dau, suind de jos, din laturi, întocmai ca feţele unei piramide, următorii munţi: *Nedeea, Faţa, Pietreanu-mic, Rana, Băldiniş, Scoabele, Groşanu.*

* * *

Dar mai interesantă decât toponimia numelor proprii propriu zise, este aceea a *apelativelor*. Există, de exemplu, sub Retezatul, muntele numit *Picuiul*[1]. Am putut afla că acest nume trăeşte încă, şi ca *apelativ: „Picuiu, hala să cheamă, care e un vârv ascuţit, un vârv ales dintr'alte vârvuri... hala e picuiu“* [2]. Spre deosebire de picuiu, „*cioaca* e mai mică decât alte vârfuri şi ea e un vârv *aşezat* şi e întinsă până la altu vârv, mai mare ca ea [3]). Da' picuiu e *sângur*“. Iar „*Vârvu* e, şi el, mai întins ca picuiu, şi e mai înnalt ca toate“. Sau, cum ne spunea un alt cioban, la o stână din poala Retezatului: „*un mormondol* [4]), aşa... când nu e ascuţât ca picuiu, ci e mai rătund, îi spunem *cioacă*. *Dâlme* le spunem la hăle care să lasă din *Vârvuri* la vale, iar *pă vârv* să zîce pă sus, păstă tot“.

---

[1]) *Graiul din Ţara Haţegului*. p. 54, O. Densuşianu, cum am văzut, scrie despre numele *acestui* munte: «*Picui* „pisc“ presupune o formă latină *Picculeus,-um* din tema *Pīcc* — ce apare în domeniul romanic cu înţelesul de „vârf de munte“. Alţii (Pericle Papahagi) îl scot ca provenind dintr'un derivat al lui *pecus*. In Ardeal e un sat *Picuiul*, iar în munţii Făgăraşului este, desemenea un vârf *Picuiata*.

[2]) Cuvintele lui *Mita Carcioñi*, ciobanul din Ştevia. Iar săteanul *Adam Badea lu' Gheorghe*, de ani 42, din satul *Cioclovina* din munţii Orăştiei ne spunea, în ziua de 13 Septembrie 1935: „Picui e un munte spre Văcarea, acolo spre Retezatu; da noi spunem picui la orice *clenţuc* înnalt şi ascuţit“.

[3]) *Cioacă*, acesta, e un cuvânt cunoscut şi foarte răspândit — după câte ştim noi — în Haţeg, Oltenia şi Banat. E cunoscut şi în munţii Orăştiei. Săteanul din Cioclovina, de pildă, ne mai spune: „*Borzii lóitrii* sânt un fel de *stei*, aşa... un *cioc* înnalt, aproape de satu nost. Iar *ţâflă* spunem noi, tot aşa. la *un cioc* ori o *cioacă* înnaltă, că cioc şi cioacă e tot o vorbă. In aceeaşi regiune — a Orăştiei, în partea muntelui, se mai spune şi: Ciocălie, ciocodan, (ca şi bordan din bord).

[4]) „O grămadă de pământ“; „o bombătură“, — aia e mormondol.

Şi tot astfel, e interesant apelativul *grumuleu*[1]): „Aia să cheamă grumuleu: un deal mic, un deluşel“ [2]). La fel şi apelativul *Custúră-custúri*: „custuri spunem noi la munţii ăi răi, care au *cleanţuri* multe, de nu poţi urca pe ei“ [3])... sau, aproape la fel: „custúră zícem la munţii ăi răi, *bordoşi*, cu *cleanţuri* multe, dă e numa *bord* pă ei şi iarbă aproape de loc; iar *scórota* samănă cu custúrile, da pă custură e şi mai rău ca pă scórotă; scorotă să cheamă *văerúgele* pă care curge *grohoţel*, cu grohoţel cu tot“, şi nu numai atât: „grohoţelu care curge şi cu văerugele prin care curge şi cu cleanţurile între care curge grohoţelu şi care dăspărt văerugele între ele, astea toate la un loc să cheamă *scorotă*... iar *custúrile* sânt numa piatră ră, fără grohot şi grohoţel, că le spulberă vântu; *scórota* poate fi şi mai aproape de sat, dar custúrile sânt numa sus, la Retezatu“ [4]).

Să dăm acum, în grup, numele topice [5]) mai interesante din regiunea munţilor Clopotivei şi ai Râului-de-mori: *Arádeşul* [6]), *Bálmăju* [7]), *Blojul, Bearcu, Cema* [8]) *Custúrile, Dor-*

---

[1]) Despre acest grumuleu vorbeşte şi **O. Densuşianu**, în *Graiul din Ţara Haţegului*, unde spune (p. 55) că e un cuvânt „care derivă sigur din latină“...„Grumuleu nu poate fi isolat de ar. *grumur* cu acelaş înţeles (:„ridicătură de pământ, movilă“, p. 54) şi derivând din *grumulus*.... In orice caz, originea latină a acestui cuvînt ni se pare neîndoioasă, pentru că în nici o limbă streină nu întîlnim vre-o formă care să-i corespundă (sîrb. *grumen* „grămadă“, cu toată asemănarea de înţeles, nu poate fi luat în consideraţiune).

[2]) Cel care vorbeşte este mereu acelaş *Mita (Dumitru) Carcioni*, vătaful stânii din Ştevia. Numai cel cu *mormondolu* e altul: *Fura Pătru* dela stâna din Caruntu (v. mai sus).

[3]) Ciobanul *Mita Carcioni* din Ştevia.

[4]) Bătrâna Sîmziana Simonesc, care a stat, şi ea, nu mai puţin de 20 de ani la munte. Tot ea ne mai dă şi următoarele informaţii cu privire la numele de custură: „Şi la cuţitu ăl rău îi spunem tot custură; şi fieru plugului, care e rău, iaca şi el e custură; şi la hoţu ăl prost, care nu-i hoţ ca lumea (care-i ca lumea, ala fură numa de unde se găseşte mult) şi fură pă apucate, de la oricine, fie bogat, fie sărac... şi hoţu ala e tot custură“.

[5]) De munţi, văi, ape — dar numai pe cele care apar ca mai interesante.

[6]) Se spune şi *Rádeşul*.

[7]) Nume care, sigur, vine din *bálmoş* — mâncarea ciobănească, ce se cunoaşte pe toţi Carpaţii, dela un capăt la altul.

[8]) Nume curios. Se cheamă aşa culmea lungă şi puternică ce întovărăşeşte, pe dreapta, apa Râului-Mare, la ieşirea acestuia în Ţăra Haţegului (cale de vreo 5 km.).

71970 — 8

na [1]*, Dúmbrăvița* [2]*, Furcătura, Furcitura, Fața Pădieșelului* [3]*, Grunu* [4]*, Gura Zlata* [5]*, Lazuri* [6]*, Mihăeasa* [7]*, Netișul, Nedeia, Părăginosul* [8] *Pojorâta, Plai* [9]*, Picuiu, Părăul Ursonii* [10]*, Părăul Záului* [11]*, Peleaga* [12]*, Pristopu* [13]*, Oașul* [14]*, Rătezatu* [15]*, Șesúra* [16]*, Vișărea* [17]*, Zâmbru* [18]*, Zeicu,* etc.

* * *

---

[1]) *Dornă* se cheamă, prin partea locului, ceeace în alte părți se cheamă *vâltoare:* loc unde apa e mai adâncă și liniștită, pe la coturi. Dornă — (nume propriu) — se cheamă, pe panta *cealaltă* a Carpaților, râul Tismana — dela isvor și până la Mânăstire.

[2]) La Câineni, în Loviștea, este toponimicul *Dúmbrăița.*

[3]) *Fețe* sunt o mulțime; în toate părțile dai de ele. Iar *Pădieșelul* trebue să fie acelaș nume cu *Padeșul,* numele satului din Mehedinți.

[4]) = Gruiu de aiurea; foarte răspândit.

[5]) Există și *Zlătuia,* numele apei care se varsă în Râul-Mare. (în punctul unde acum e pe cale de naștere o mică stațiune climaterică, 800 m. altitudine; drumul, dela această stațiune și până la ieșirea din munte a Râului-Mare, e cam de 18 km.).

[6]) Cunoscut și aici, ca peste tot.

[7]) Mihăeasa, ca și Tomeasa, e interesant prin forma aceasta de feminin în — *easa:* Mihai — Mihăeasa, Voinea — Voineasa, etc.

[8]) In munții Olteniei se mai întâlnește.

[9]) Plaiu, în partea locului, e numai *drumul* pe munte.

[10]) Se spune, în genere, *părău* (cu doi ă), iar *Ursoanea* e femininul dela *Urs,* ca *nemeșoanea* dela *nemeș.*

[11]) Nume interesant: *Zau,* cu origine pe care nu o cunoaștem.

[12]) Peleg—peleagă se numește un animal sau o pasăre fără păr sau pene. Deci: *Peleaga* = muntele fără vegetație.

[13]) Alt nume răspândit în toți Carpații românești (peste tot unde l-am întâlnit noi, a fost dat numai la *curmături, șei,* sau *trecători* — în genere: locuri de trecere).

[14]) *Oaș* (o singură silabă) se numește, prin partea locului, o parte de loc *anumită,* proprietate a cuiva, în raza satului.

[15]) Se cunoaște legenda cu numele aceasta. Originea-i stă în morfologia vârfului astfel numit.

[16]) Foarte interesantă formație românească, din rădăcina *șes* și sufixul *ura.*

[17]) Nu știm ce va fi însemnând acest nume, analog cu *Văcărea* sau *Vacárea* de aiurea.

[18]) E muntele care domină satul Râul-de-mori și se cheamă mai exact *Măgúra Zâmbrului.* Tradiția spune că odinioară au trăit *zâmbri* prin partea locului.

„Ein Jahrhundert, das sich bloss auf die Analyse verlegt und sich vor der Synthese gleichsam fürchtet, ist nicht auf dem rechtem Wege; denn nur beide zusammen, wie Aus - und Einatmen, machen das Leben der Wissenschaft".

(Goethe)

Dintre paginile care preced, unele sunt de domeniul analizei, altele din al sintezei .

Suntem, în adevăr, încă în faza de adunare şi de clasare a materialului de geografie istorică şi umană a Carpaţilor. Incă nu e vremea, prin urmare, să păşim la interpretarea în sinteză a unuia din cele mai importante capitole ale trecutului românesc: *Carpaţii în vieaţa poporului român*. Ne aducem aminte, totuşi, că geograful Gheorghe Vâlsan a încercat acum câţiva ani, într'o comunicare la Academia Română, sinteza celuilalt capitol, aproape tot aşa de important pentru descifrarea şi înţelegerea acestui trecut: *Dunărea de jos în vieaţa poporului român*... şi a încercat-o cu toate că şi aici, ca şi cu privire la Carpaţi, cercetările sunt tot în faza adunării şi clasifcării materialului.

Carpaţii şi Dunărea sunt, în adevăr, cele două axe geografice ale istoriei româneşti — şi spre ele, mai cu seamă, trebue să tindă cercetările de descifrare şi interpretare ale acesteia. Dar suntem, cum am spus, abia în faza de adunare şi clasificare a materialului, atât cu privire la Carpaţi, cât şi cu privire la Dunăre.

Totuşi, cu privire la aceasta din urmă, Vâlsan a încercat, cam văzurăm privirea de sinteză. Datorită largei lui experienţe pe teren, din vremea când sănătatea i-o permitea, şi datorită intuiţiei lui geografice ca şi puterii lui de intuire în materialul de documentare istorică şi etnografcă, Vâlsan a isbutit să ne dea liniile mari de condiţionare istorică românească a Dunării. Vâlsan era un spirit de sinteză şi de viziune. Şi astfel, a putut *anticipa* formularea funcţiunii istorice a uneia din cele două mari personalităţi geografice ale pământului românesc. Cei ce vor cerceta şi scrie de azi înainte în această direcţie, aceia vor trebui să treacă mai în-

tâi, neapărat, pe la cele ce a cercetat şi scris el în acest atât de important domeniu.

La fel şi cu Carpaţii: ni se pare că nimeni n'a scris, despre funcţia lor istorică românească, pagini mai cuprinzătoare decât Vâlsan. Puţine pagini. Totuşi, cuprinzătoare, juste şi foarte probabil definitive. Şi, la fel cu cele despre Dunărea, pagini de interpretare şi viziune sintetică; pagini de sinteză, într'un cuvânt. Şi aceasta, încă odată, cu toate că ne găsim — cu privire şi la Carpaţi şi la Dunăre (în hipostasa lor de suporturi şi determinante geografice în desfăşurarea vieţii istorice româneşti) — abea în faza de adunare a materialului.

E posibilă, deci, şi o anticipare a sintezei. Nu e nevoie, cu alte cuvinte, să aşteptăm ca cercetările de analiză să treacă peste chiar toate plaiurile, trecătorile şi depresiunile carpatice, — pentru ca abea după aceea să îndrăznim paginile şi încercările de sinteză. Ca şi în confecţionarea unei hărţi, unde pe baza numai a unui anumit număr de puncte cunoscute se poate construi toată broderia aceea fină şi complicată: *harta*, care este oglinda de ansamblu a anumitei suprafeţe, aşa şi în cazul nostru: Se pot, credem, risca şi încercările de sinteză, chiar acum, ale celor două pârghii geografice de căpetenie ale istoriei noastre: Carpaţii şi Dunărea.

De altfel, poate că e chiar un comandament de metodă ca, în desfăşurarea fazei de adunare a materialului, să facem în răstimpuri câte un popas şi să încercăm suma acestui material; suma şi, totodată, încercarea de descifrare şi interpretare a lui. Descoperim, astfel, verigile lipsă ale lanţului şi aflăm în ce direcţii, mai ales, trebuesc orientate cercetările viitoare. De altfel, niciodată nu poţi spune că în cutare chestiune, de natură istorico-geografică (cum e a noastră) — ai terminat cu adunarea *întregului* material pe care trebue să-ţi construeşti operaţia de sinteză; totdeauna va mai rămâne material de cules şi pentru cei ce vor veni după tine.

Cu alte cuvinte, ajungem la concluzia că încercările de sinteză e bine să meargă paralel cu lucrările de analiză. Ele vor fi, deci, *popasuri* în opera de adunare a materialului.

Intr'o privire comparativă, pe care o făcea cândva cu privire la desvoltarea ştiinţelor naturale în secolele XVIII şi XIX, Goethe spunea: *„Ein Jahrhundert, das sich bloss auf die Analyse verlegt und sich vor der Synthese gleichsam fürchtet, ist nicht auf dem rechten Wege; denn nur beide zusammen, wie Aus — und Einatmen, machen das Leben der Wissenschaft...“.*

Ne-am permis să construim modestul studiu de faţă pe amândouă bazele: pe al analizei şi pe al sintezei, totodată. Şi am făcut, astfel la fiecare capitol în parte: o introducere de sinteză, mai întâi — şi partea de analiză, după aceea. Am urmat ceea ce s'ar numi metoda deductivă. Mai mult: pe bază de informaţie mai largă, am căutat să integrăm fenomenul *nedeilor,* al *păstoritului* şi al *toponimiei* carpatice româneşti într'un cadru geografic şi etnografic care depăşeşte uneori limitele pământului românesc. E o *încercare,* cum am spus.

In ce măsură va fi păşit pe drumul cel drept această încercare, rămâne să se vadă. Un lucru, însă, pare să fie sigur de pe acuma:

Carpaţii apar a fi fost cu adevărat principala axă geografică a vieţii poporului român. Din această situaţie nu-i va detrona niciodată, nimeni. Oriunde te-ai duce: în Ţara Năsăudului, în Maramureş, în Ţara Dornelor, în cuibul Câmpulungului moldovenesc, în acela al Vrancei, în Oltenia spre izvoarele Motrului, în Ţara Haţegului, în Loviştea... *oriunde sub straşina Carpaţilor,* — impresia este aceeaşi. Aderenţa carpatică a Dacilor, pe care o nota istoricul Annaeus Florus, se transmite şi se perpetuiază în toată istoria urmaşilor. Aşa că, adaptând la această istorie cuvintele istoricului, putem cu adevărat spune:

Historia Valachorum inhaeret montibus.